

Interpretacija i metodički pristup romanu Posljednji Stipančići Vjenceslava Novaka

Canosa, Ivana

Master's thesis / Diplomski rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:925548>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-30**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Odsjek za kroatistiku

Katedra za metodiku nastave hrvatskoga jezika i književnosti

**INTERPRETACIJA I METODIČKI PRISTUP ROMANU *POSLJEDNJI STIPANČIĆI*
VJENCESLAVA NOVAKA**

DIPLOMSKI RAD

8 ECTS

Ivana Canosa

Zagreb, 12. lipnja 2022.

Mentor

Red. prof. dr. sc. Dean Slavić

SADRŽAJ

1. UVOD	3
2. MOTIVACIJA	5
3. LOKALIZACIJA	8
3.1 Roman <i>Posljednji Stipančići</i> u surjeđu hrvatskoga i europskoga realizma	10
3.2 Vjenceslav Novak – regionalizam i univerzalnost	15
4. INTERPRETACIJA	20
4.1 Tema	20
4.2 Kompozicija i pripovjedač	21
4.3 Analiza likova	23
4.3.1 Lucija Stipančić	23
4.3.2 Valpurga Stipančić	36
4.3.3 Ante Stipančić	42
4.3.4 Juraj Stipančić	49
4.4 Mapa karaktera – „muška pripovijest“, „ženska pripovijest“	53
5. METODIČKE MOGUĆNOSTI U OKVIRU PROBLEMSKO-STVARALAČKOGA METODIČKOG SUSTAVA	56
5.1 Obitelj kao izvor tragedije	58
6. UČENIČKE REAKCIJE	61
6.1 Analiza održanoga sata	61
6.2 Analiza učeničkih anketa	63
7. ZAKLJUČAK	67
8. PRILOZI	68
8.1 Priprema za izvedbu nastavnog sata	68
8.2 Učenička anketa	101
9. LITERATURA	103

Interpretacija i metodički pristup romanu *Posljednji Stipančići* Vjenceslava Novaka

Sažetak: U diplomskome radu opimljeni su metodički postupci u interpretaciji romana *Posljednji Stipančići* Vjenceslava Novaka. Oni su primjenjivi u analitičko-interpretativnome i problemsko-stvaralačkome metodičkom sustavu. Roman je smješten u surječe hrvatskoga i europskoga realizma, a književno stvaralaštvo Vjenceslava Novaka predstavljeno je s obzirom na regionalizam i univerzalnost. U karakterizaciji likova primijenjen je teorijski okvir koji je oblikovao Diklić (1990), a likovi su predstavljeni u mapi karaktera osmišljenoj kao „muška pripovijest“ i „ženska pripovijest“. Njome su obuhvaćeni odnosi među likovima te silnice koje tim odnosima upravljaju. Interpretacija romana otvorila je moralno-etička pitanja koja su povezana s autoritativnim odnosima u obitelji i pitanjem pobačaja. U kritičkoj literaturi prevladava tumačenje tragičnoga kraja Lucije Stipančić isključivo iz očista neiskustva i strogoga odgoja. U radu se upućuje i na smjer koji bi uzeo u obzir nemoć i slabost Lucijina karaktera, a ta su pitanja obrađena na primjerima zadataka koji potiču kreativnost i kritičko mišljenje. U radu su predstavljeni rezultati učeničke ankete nakon održanoga nastavnog sata u srednjoj školi.

Ključne riječi: Vjenceslav Novak, realizam, metodički postupci, interpretacija, moralno-etička pitanja

Interpretation and methodical approach to the novel *The last of Stipančići* by Vjenceslav Novak

Summary: Methodical procedures in the interpretation of the novel *The last of Stipančići* by Vjenceslav Novak are exemplified in the graduate thesis. They are applicable in the analytical-interpretive and problem-creative methodical system. The novel is placed in the context of Croatian and European realism, and the literary work of Vjenceslav Novak is presented with regard to regionalism and universality. In characterizing the characters, the theoretical framework developed by Diklić (1990) was applied, and the characters were presented in a character map designed as a "male narrative" and a "female narrative". It includes relationships between characters and the forces that govern these relationships. The interpretation of the novel opened up moral-ethical issues related to authoritative relationships in the family and the issue of abortion. In the critical literature, the interpretation of the tragic end of Lucija Stipančić prevails exclusively from the point of inexperience and strict upbringing. The graduate thesis also refers to a direction that would take into account the

powerlessness and weakness of Lucia's character, and these issues are addressed using examples of tasks that encourage creativity and critical thinking. The graduate thesis presents the results of a student questionnaire after a lesson in high school.

Keywords: Vjenceslav Novak, realism, methodical procedures, interpretation, moral and ethical issues

1. UVOD

U diplomskome radu prikazat će se metodički postupci u interpretaciji romana *Posljednji Stipančići* Vjenceslava Novaka primjenjivi u analitičko-interpretativnome metodičkom sustavu, „koji je najčešće primjenjivan sustav u nastavi književnosti u hrvatskim osnovnim i srednjim školama“ (Slavić, 2011: 12). Roman *Posljednji Stipančići* obvezna je lektira u prvome razredu srednje škole, a za interpretaciju su predviđena barem dva školska sata, što omogućuje dovoljno vremena za detaljniju raščlambu i zadatke za samostalan rad učenika.

Odgojno-obrazovni ishodi definirani su prema *Kurikulu za nastavni predmet Hrvatski jezik za osnovne škole i gimnazije u Republici Hrvatskoj* (Ministarstvo znanosti i obrazovanja, 2019., u daljnjem tekstu Kurikul), odnosno nastavno područje Književnost i stvaralaštvo. Na razini teme važni su odgojno-obrazovni ishodi koji učenika osposobljavaju da primjerima iz djela potkrjepljuje „svoje mišljenje i stavove, analizira književni tekst na sadržajnoj i izraznoj razini, primjenjuje književnoteorijske pojmove vezane uz prozne vrste“ (Kurikul, 2019), ali i potiču učenike da „oblikuju radove služeći se različitim tehnikama, oblicima izražavanja i medijima“ (Kurikul, 2019). Učenici se metodama heurističkoga razgovora i rada na teksta upućuju da samostalno rješavaju upite povezane s analizom likova te tako usmjerenim čitanjem grade sposobnost interpretacije književnoga djela.

Posebno će se analizirati Jurjeva i Antina pisma i njihova uloga u kompoziciji romana i karakterizaciji likova. Učenici će putem zadataka osmišljenih za činidbu u skupinama predstavljati svoje zaključke, što može biti poticajno za oblikovanje literarnih i novinarskih radova. Naime, u metodičkome pristupu likovima izrađena je mapa karaktera, a odnos među

likovima prikazan je i grafički. „Ženska pripovijest“ odvija se u cijelosti u području privatnosti i intime, a „muška pripovijest“ u javnoj sferi, što otvara prostor za prilagodbu Lucijina i Valpurgina iskaza autobiografskome i lirskome diskursu, a Antina i Vukasovićeve iskaza političko-memoarskome diskursu. Također, osmišljeni su primjeri zadataka za rad u skupinama gdje učenici trebaju osmisliti subesjedu s likovima tako da oblikuju tekstove koji pripadaju publicističkome stilu. Na taj će način dobiti mogućnost da dodatno utvrde svoja zapažanja koja su stvorili služeći se tehnikom pomnog čitanja.

Poseban je naglasak na motivaciji koja učenike mora uvesti u sat interpretacije. Lokalizacijom će se nastojati smjestiti roman *Posljednji Stipančići* u surječeje europskog i hrvatskog realizma, a Vjenceslava Novaka predstaviti i s obzirom na regionalizam u njegovu književnom djelu, s jedne strane, i univerzalnost tema i motiva, s druge strane kako bi „učenici bili upoznati i s povijesnim i društvenim okvirom u kojem je djelo nastalo“ (Slavić, isto: 14).

S obzirom da učenici čitaju cjelovito djelo, u radu se predlažu i metodički postupci u okviru problemsko-stvaralačkoga metodičkog sustava, koji je dosad u pristupu ovomu romanu bio slabije zastupljen. Iznimke su radovi Rosandić i Kajić 70-ih godina 20. stoljeća (Kajić, Rasima. Problemski pristup liku Lucije Stipančić iz romana *Posljednji Stipančići*).

Naime, pitanja koja proizlaze iz čitanja romana poticajna su za stvaranje problemskih situacija, koje razvijaju kreativnost učenika i sposobnost kritičkoga mišljenja. Moguće problemske situacije mogu biti povezane s patrijarhalnim odgojem, školovanjem žena, patološkom ambicijom roditelja u odnosu na djecu, obitelji kao izvorom tragedije, povezanošću materijalne i moralne degradacije te pitanjem pobačaja i vjere. Metodičke mogućnosti koje pruža problemsko-stvaralački metodički sustav prikazane su pomoću primjera zadataka osmišljenih pod temom koja propituje obitelj kao izvor tragedije.

U zadacima za samostalan rad nastoji se potaknuti oblikovanje tekstova u kojima pisanjem monologa lika prema izboru učenici slojevitije promišljaju o odabranoj književnoj osobi. Dobivaju smjernice po kojima monolog može biti u skladu s iskazima i djelovanjem lika u romanu. Ako nastavnik tako odluči, učenicima može zadati da pišu monologe koji će prikazati književni lik u drugačijem svjetlu, te će ga zapravo promijeniti. U tom slučaju valja se dobro paziti da učenici ne pomiješaju lik iz djela sa svojim naknadnim dodavanjima osobina. Jurjev i Antin monolog može biti pokajnički, a Lucijin i Valpurgin monolog

buntovnički.¹ Učenici mogu odabrati i prateće likove i pisati novinske vijesti kojima predstavljaju, naprimjer, javno i političko djelovanje kanonika Vukasovića ili nemoralno lihvarenje Marka Cincara.

Na kraju diplomskoga rada prikazan je primjer pripreme za sat lektire u srednjoj školi i analiza učeničke ankete nakon sata održanoga u Gimnaziji Sesvete. Održani sat oblikovan je u okviru analitičko-interpretativnoga metodičkog sustava s obzirom da bi za izvedbu sata u okviru problemske nastave, kakvom se najčešće naziva problemsko-stvaralački sustav, bilo potrebno više od jednoga školskog sata.

2. MOTIVACIJA

Osobitu je pozornost potrebno posvetiti motivaciji kojom se učenike uvodi u svijet književnoga djela. Kada govorimo o motivaciji kao metodičkome terminu, Rosandić (2005: 309) ističe da ona označuje „psihičke procese koji pokreću učenika na određenu djelatnost i ponašanje“. Međutim, prethodno je potrebno motivirati učenike za čitanje pripovjedne proze i izgrađivanje čitalačke kulture pa predlaže nekoliko pristupa i postupaka koje je moguće primijeniti u motivaciji učenika za čitanje kao što su, naprimjer, „provjera zainteresiranosti učenika na početku školske godine putem ankete, slušanje radioemisija s temom književnoga djela koje treba pročitati, slušanje glazbenih djela inspiriranih romanom koji se obrađuje, zadavanjem tema za samostalne pismene radove koji su utemeljeni na književnome djelu, raspisivanje natječaja za najuspjeliji prikaz odabranoga romana, postavljanje pitanja i zadataka na koja se odgovara nakon pažljivog čitanja romana“ (isto: 426).

Slavić (2011: 47) motivaciju određuje kao postupak kojim se učenike priprema za „izravnu recepciju književnoga djela te je važno da bude primjerena dobi i sposobnostima učenika, ali i samomu književnom djelu“. Navodi sedam vrsta motivacija (Slavić, 2011: 48), koje obuhvaćaju osobna iskustva učenika, glazbene, likovne i filmske motivacije, filozofske, povijesne i religijske sadržaje, općekulturne sadržaje, književnoteorijske i književnopovijesne motivacije, motivacije knjigama na koje se oslanja tumačeno djelo te stilističke i jezične motivacije. S obzirom da je riječ o romanu koji učenici čitaju u srednjoj školi, širok je raspon motivacijskih mogućnosti koje je moguće ostvariti, a primjerene su toj dobi.

¹ Prema Slavić, Dean. 2011. *Peljar za tumače*. Zagreb: Profil, gdje su oblikovani monolozi prema likovima iz

Moguća je motivacija kojom se učenike priprema da zamisle kako bi se osjećali kada njihovi roditelji ne bi imali jednak odnos prema djeci, odnosno kada bi jedno dijete bilo povlašteno u mnogim područjima. Učenici, također, mogu i sami prema unaprijed postavljenim zadacima, raspodijeljeni u skupine, iznositi svoje stavove i razmišljanja povezana sa situacijama u kojima su doživjeli nepravdu ili misle da im je bilo uskraćeno određeno pravo.

Poticajna je korelacija s temama iz vjeronauka ili, u starijim razredima, s poglavljima iz psihologije, odnosno značajkama osobnosti i reakcijama u stresnim situacijama. Unutar međupredmetne korelacije s nastavom iz povijesti i sociologije mogu se kao motivacija pročitati odlomci koji se odnose na položaj žena u društvu s obzirom na pravo na obrazovanje, glasovanje i sudjelovanje u javnome i političkome životu određene zajednice polovicom 19. stoljeća.

Filmske motivacije mogu biti poticajne, međutim učenici bi trebali najprije pročitati roman, a nastavnik, prikazujući dijelove filma, može potaknuti razgovor o prikazanim scenama. Roman *Posljednji Stipančići* ekraniziran je u obliku televizijske drame godine 1968., a redatelj je Eduard Galić, koji je inače uspješno prilagodio 40-ak književnih djela u obliku televizijskih drama i kraćih serija. Kao korisnu motivaciju Slavić (isto: 53) navodi i didaktičke filmove o književnicima, a moguće je pustiti i zvučni zapis radio-drame *Posljednji Stipančići* koja je dostupna u arhivu Hrvatskoga radija.

Dobre su i motivacije koje se oslanjanju na novinske i druge vijesti, a koje se učenicima mogu pročitati kao poticaj za razmišljanje o romanu. Vjerojatno ih takve vijesti mogu dodatno zainteresirati za neke elemente romana koje su im mogle promaknuti ako nisu pozorno čitali.

Jedna takva vijest iz crne kronike može se upotrijebiti u surječju odnosa roditelja i djece, odnosno majke Valpurga i sina Jurja, koji se nakon očeve smrti nakratko vraća u Senj i natjera majku da proda i zadnje što posjeduje, odnosno kuću u kojoj žive ona i Lucija, ostavivši ih tako bez osnovnih sredstava za život, na rubu egzistencije.

1. rujna 2021. – Očajna Britanka K. M. iz Darlingtona odlučila se požaliti uglednoj kolumnistici *Guardiana* jer je zbog krivoga unosa bankovnog računa na rubu financijskoga kraha, a odgovornost za tu situaciju snosi njezin sin.

- *Na korak sam da izgubim svoj dom i ne znam komu da se obratim. Digla sam kredit, međutim novac nije stigao. U banci su mi rekli da je novac uplaćen,*

međutim odbili su mi dati bilo kakve podatke pozivajući se na zaštitu osobnih podataka – navodi nesretna žena.

Tek kada je stigla pismena potvrda, shvatila je da je novac uplaćen na račun njezina sina...

- Moj sin mi je rekao kako nije primio nikakav novac i provela sam sljedećih pet tjedana pokušavajući ga pronaći. Kasnije se pokazalo da je svih 40 tisuća funti sjelo na račun moga sina i da je on novac potrošio...rekla je opisujući svoj život kao užasan.²

Na temelju novinskoga teksta učenici uočavaju sličnosti i razlike u odnosu na Jurjevo vladanje, a motivacijski razgovor predstavlja uvod u razgovor o romanu na satu lektire.

Nastavnik može odabrati i ulomak ili citat iz drugoga književnog djela kao poticaj za motivaciju, naprimjer iz starije hrvatske književnosti. Odabirom djela koje ne pripada suvremenosti, a s obzirom da su čitali *Dunda Maroja*, učenici povezuju elemente i motive iz starije i novije hrvatske književnosti. Za motivacijski razgovor može se zanimljivim pokazati prisjećanje na rasipnoga i hedonistički orijentiranoga Mara koji je „spendžao“ očev imetak. Nastavnik može na grafoskopu prikazati citat iz komedije koji pokazuje Marov stav o očevima za koje smatra da su *neprijatelji mira i goja i kontenta od sinova* (Držić, II, 15).

Učenici se sjećaju da je otac Mara poslao u Firencu kako bi nabavio tkaninu u vrijednosti pet tisuća dukata. Međutim, odavši se lagodnom životu sav je novac potrošio na kurtizanu Lauru umjesto da proširi trgovinu. Razgovarajući o Maru kao rasipniku i porocima sklonom mladiću, učenici uočavaju sličnosti i razlike između lika oca kakav je Dundo Maroje i Ante Stipančić te sinova Mara i Jurja Stipančića. Iako su žanrovi različiti, a surječja neusporediva te razlozi djelovanja likova potpuno drugačiji, upravo ovakve razlike mogu pomoći učenicima da poslije u interpretaciji romana detaljnije istraže i prikažu uzroke poraznoga odnosa oca i sina.

Kao prijedlog motivacije Slavić navodi i „poticajne sate“ koji bi cijeli bili posvećeni uvodima u čitanje. U tome je slučaju učenicima „potrebno dati upute o posebno bitnim dijelovima koji su skriveni“ (isto: 58). U romanu *Posljednji Stipančići* učenici mogu istražiti kako je Lucija otkrila prijevaru s pismima. Trebaju navesti što je uočila u poštanskome žigu,

² Vidi www.vecernji.hr/vijesti

odnosno što je bilo presudno za otkrivanje istine (AGRAM je bio njemački naziv za Zagreb, a ZENGG njemački naziv za Senj u vrijeme austro-ugarske vladavine).

Također, učenici u okviru poticajnih sati mogu dobiti zadatak istražiti kojim je simbolom Martin Tintor ukrašavao sonete koje je slao Luciji i kakvim je rukopisom te sonete pisao. Kao rješenje zadatka učenici trebaju donijeti jedan Petrarčin sonet prepisan kaligrafski i ukrašen pri dnu probodenim srcem.

Osim toga, učenicima se može ponuditi „anketa u kojoj izražavaju svoje dojmove o pročitanoj djelu, što može biti poticajno za interpretaciju, ali zahtijeva dosta vremena“ (Slavić, isto: 60)

3. LOKALIZACIJA

Lokalizacija mora biti most prema interpretaciji književnoga djela.

Ulomke iz romana koji se čitaju na satu, tj. tekstne predloške iz književnoga djela, treba smjestiti u roman *Posljednji Stipančići*, a njega u tematski okvir, žanr i književnu epohu te im dati vremensko i prostorno određenje. Važno je učenike ne opteretiti s previše biografskih podataka.

Također, povezano s podacima o književnoj epohi realizma, dovoljno je navesti najbitnije odrednice koje će učenicima pomoći u povezivanju znanja s prethodnom književnom epohom koju su obrađivali (romantizmom) i ukazati na već vidljive modernističke nijanse, odnosno uputiti na sljedeće književno-povijesno razdoblje. Pritom lokalizacija nikako ne smije prekinuti zavodljivu nit *zaljublivanja* u književno djelo, koju je isplela dobra i uspješna motivacija.

Slavić (isto: 64) ističe da je bolje, kad nastavnik procijeni da bi lokalizacijom poništio ugođaj iz motivacije, „lokalizaciju svesti na kratku, ali nadahnutu obavijest o autoru, vremenu i prostoru, a sve ostalo prepustiti interpretaciji“.

U starijoj metodičkoj literaturi³ izražava se sumnja da nije moguće interpretirati pa ni lokalizirati samo dio teksta, a da se ne izgubi svijest o cjelini kojoj tekst, tj. predložak na kojemu se na satu radi, pripada. Stoga Rosandić (isto, 205: 438) zaključuje da je svako

³ U *Metodici književnoga odgoja* Rosandić (2005) upozorava da nikada nije dobro pretjerano suziti krug lokalizacije; upućuje se na to da književno djelo treba prema tematskim ili stilskim značajkama uključiti u krug sličnih djela ne samo u nacionalnoj nego i u svjetskoj književnosti, pa se u tome surječju navodi i Frangešova misao da su u *krivu interpretatori koji smatraju da se može interpretirati samo dio, nikad cjelina*.

književno djelo sastavni dio određenoga konteksta (autorskoga, povijesnoga, jezičnoga stilskoga) i „da podliježe lokalizaciji u analitičko-interpretativnome sustavu kojemu je temelj književno-povijesna osnova“. Predlaže lokalizaciju u obliku osnovnih obavijesti o temi i problemu, a svrha joj je obavijesna i motivacijska. Međutim, ne utvrđuje da opširna lokalizacija može poništiti učinak motivacije, nego predlaže različite načine i metode lokalizacije kao što su tekst lokalizacije koji sadrži osnovnu obavijest o temi i problemu književnoga djela, nastavnikovo sugestivno izlaganje, dijaloška metoda kada nastavnik postavlja pitanja o tematsko-problemskom sloju djela i kompozicijskoj cjelini sve do epizode koja će se interpretirati te kompozicijske tablice u kojima je naznačen redosljed epizoda.

U *Metodici književnoga odgoja* (2005) predložena je lokalizacija za roman *Posljednji Stipančići* na temelju kompozicijskih tablica koje su predočene učenicima,⁴ a oni usmeno izlažu redosljed epizoda sve do izabranoga dijela koji će se interpretirati.

Izabrana je epizoda Stipančićev posjet Marku Cincaru, pa kompozicijska tablica izgleda ovako (Rosandić, isto: 440):

1. Opis Stipančićeve kuće; uključivanje u radnju glavnih likova: Valpurgine i Lucije
2. Valpurgina priča o prošlosti Senja
3. Noćna atmosfera u Stipančićevu domu; povijest obitelji Stipančić; brak Valpurgine i Ante Stipančića, Jurjevo rođenje i krštenje
4. Valpurga potajno čita zapise (memoare) svoga muža
5. Opis interijera Stipančićeve kuće – odgoj Jurja Stipančića do odlaska u Beč
6. Poslije Jurjeva odlaska; Lucijin odgoj; građansko slavlje, Lucijin prvi bal
7. Reakcije na ideje iliraca; Stipančić postaje Vukasovićevim suradnikom
8. Vukasovićev govor; predizborna atmosfera, senjski građani
9. Odnosi Lucije i oca; Stipančićevo razočaranje, Jurjevo pismo
10. Stipančić posjećuje Marka Cincara

Rosandić navodi da lokalizacija obuhvaća, osim podataka o strukturi djela, i „podatke izvan djela koji govore o njegovu nastanku, književno-povijesnom kontekstu u kojem je djelo nastalo, o autoru i odjeku djela u vremenu u kojem se pojavilo“ pa predlaže i lokalizaciju koja bi trebala uključiti i sljedeće (Rosandić, isto: 440):

- bibliografske obavijesti i opće određenje stvaralačke faze u kojoj je djelo nastalo

⁴ Bilo bi bolje da učenici sami pripreme kompozicijske tablice prema smjernicama nastavnika.

- autorovu tematsku usmjerenost, koja se stavlja u kontekst vremena i generacijski kontekst
- određenje književnopovijesnih značajki razdoblja u kojem je roman nastao - smjena stilova
- lokalizaciju romana u tematski krug (senjski tematski krug).

Na taj bi način lokalizacija obuhvatila podatke da je roman *Posljednji Stipančići* nastao godine 1899. u posljednjoj fazi Novakova stvaralaštva, koja obuhvaća vrijeme od 1894. do piščeve smrti 1905. U toj plodonosnoj fazi nastala su njegova umjetnički najvrjednija djela: romani *Zapreke*, *Nikola Baretić*, *Posljednji Stipančići*, *Dva svijeta* i *Tito Dorčić* te novele *Crtica o Božiću*, *U glib*, *Iz velegradskog podzemlja*. U ovim djelima izražen je prikaz društveno-ekonomskih problema i u zavičajnome senjskom kraju i u zagrebačkome ambijentu. Uz gospodarske i društvene teme, Novak se ovdje bavi i etičko-psihološkim pitanjima.

Zaokret u etičko-psihološko područje primjetan je i u ostalih autora hrvatskoga realizma (Kozarac, Gjalski, Leskovar). Važno je objasniti da roman *Posljednji Stipančići* nastaje u trenutku kada je realizam ustupao mjesto modernizmu, a značajke su njegove početne faze naglašeni psihologizam i afirmacija neaktivnih, introvertiranih likova.

Roman pripada „senjskomu tematskom krugu“ (Rosandić, isto: 440), a upravo su djela nastala u ovome tematskom krugu uvrstila Novaka „među naše najbolje realiste“ (Merkler, 1996: 168).

Ipak, treba biti oprezan i lokalizaciju „ne odsjeći“ potpuno od motivacije. Možda bi najkorisnije bilo određene dijelove lokalizacije uklopiti u interpretaciju romana.

U ovome radu predlaže se lokalizacija koja bi obuhvatila osnovne obavijesti o romanu *Posljednji Stipančići* u surječju hrvatskoga i europskoga realizma te književnome djelu Vjenceslava Novaka s obzirom na regionalizam i univerzalnost.

3.1 Roman *Posljednji Stipančići* u surječju hrvatskoga i europskoga realizma

Novak se u književnosti javlja u isto vrijeme kad i ostali pisci realizma, Eugen Kumičić, Ante Kovačić, Josip Kozarac i Ksaver Šandor Gjalski, pa se može reći da je našim realistima zajednička odrednica istodobno pojavljivanje pred samu Šenoinu smrt (1881.) ili odmah nakon nje (Šicel, 2005: 200). Definiranje realizma otežano je zbog određivanja

njegovih vremenskih granica. Naime, povjesničari književnosti slažu se da je hrvatski realizam zakašnjela pojava u odnosu na europski realizam (tada je na sceni već naturalizam). Kao donja granica književnosti hrvatskoga realizma uzima se 1881. godina (iako ne postoji potpuno slaganje). Te je godine umro Šenoa, a iz Pariza se vraća Eugen Kumičić, koje se tamo upoznao s naturalizmom pa je u tome duhu i pisan njegov roman *Olga i Lina*. Godina 1881. uzima se kao godina odvajanja „novog“ romana od tradicije koju je predstavljao Šenoa iako se mora reći da jednim dijelom ova godina predstavlja ponajprije generacijsku smjenu.

Naime, mnogi autori koji vremenski pripadaju epohi realizma još uvijek pišu po uzoru na Šenoin romantičarski model, a puno manje u suglasju s realističkim i naturalističkim književnim strujanjima. Književni povjesničari ističu da sukob između realističkog naraštaja pisaca i Šenoe nikada nije bio književne naravi, niti su realisti ikada nijekali Šenoino djelo. Više se radilo o sukobu koji je postojao samo na razini ideja; pravaška koncepcija kao radikalno orijentirana, s obzirom na njezina obilježja kritiziranja i negiranja, u suprotnosti je s idejama iz narodnjačkih, strossmayerskih krugova u kojima prevladava shvaćanje književnosti kao onoga dijela umjetnosti koji mora poučavati i prosvjećivati.

Prije književnih ostvarenja u duhu književne epohe realizma prevladavala je „povijesna i pseudopovijesna tematika, hajdučko-turska novelistika, patetičnost u izražavanju rodoljublja, prenaplašene etičke poruke, fabularne trivijalizacije, miješanje sentimentalističkih i pseudoromantičarskih stilskih postupaka te prosvjetiteljsko-didaktičko shvaćanje funkcije književnosti“ (Šicel, isto: 62).⁵

Međutim, učenicima treba pojednostavniti vremenski okvir hrvatskoga realizma kako ne bi stvorili nerazumijevanje povezano sa složenijim određivanjem početka ovoga razdoblja te navesti samo glavne tematske odrednice i značajke poetike realizma.

Kako lokalizacija ne bi oduzela previše vremena, najjednostavnije je ovo književno-stilsko razdoblje u hrvatskoj književnosti učenicima tumačiti tako da zapamte 1881. godinu kao početak, a 1892., kada je objavljena Matoševa novela *Moć savjesti*, kao kraj razdoblja.⁶

S obzirom na godinu objavljivanja romana *Posljednji Stipančići* (1899), učenicima se taj podatak može navesti kao primjer fluidnosti u određivanju književno-povijesnih razdoblja.

⁵ Šicel navodi da su sve te odrednice već sa Šenoom prestale funkcionirati kao „važeca“ poetika hrvatske proze.

⁶ Potrebno je upozoriti da je roman *Posljednji Stipančići* objavljen 1899., dakle u punome jeku moderne.

Ne postoje posve oštre granice kraja jednoga razdoblja i početka drugoga. Naprimjer, već se u Šenoae mogu naći mnoge teme kojima će se poslije njegove smrti baviti realisti, a i samo razdoblje realizma odlikuje se velikim razlikama između početka i kraja razdoblja. To osobito vrijedi za Vjenceslava Novaka, koji još u prvim književnim ostvarenjima (prvi roman *Pavao Šegota*, 1888.) puno toga duguje Šenoi da bi u kasnijim romanima „naučio na planu naracije, kompozicije i analize karaktera“ (Nemec, 1994: 228). Merkler (isto: 173) opisuje Novakov razvoj kao put od „zakašnjelog romantičara do prethodnika moderne, od solidnog naratora do suptilnog analitičara unutrašnjeg svijeta“. Također, neka najznačajnija književna djela realizma nastaju u razdoblju kada je moderna već izrazito prisutna na našoj književnoj sceni.

Učenike se može uputiti na promišljanje o razlikama koje su uočili između ovoga romana i djela koja su čitali iz književno-povijesnoga razdoblja romantizma (naprimjer *Patnje mladog Werthera*) kako bi im bilo lakše razumjeti smještanje romana *Posljednji Stipančići* u epohu realizma. S obzirom na značenje godine 1881. kao svojevrsne razdjelnice u odnosu na protorealizam, odnosno književnost Šenoina vremena, učenici se mogu prisjetiti *Prijana Lovre* i navesti značajke ovoga djela.

Uz profesionalne kritičare, i neki su pisci u ovome razdoblju u svoja beletristička djela znali uklopiti i tumačenje poetike realizma. Šicel (2005: 63) podsjeća da je Ivo Vojnović u pripovijesti *Geranium*⁷ istaknuo da je „dosta proučiti jedno žensko srce – pak ćeš u njemu naći gradiva koje će te zanimati više od svih nevjerojatnosti romantika“. Gjalski u romanu *U novome dvoru* (1885.) preko glavnoga junaka izriče čitavu teoriju o tome kako treba pisati realističku novelu.⁸ Eugen Kumičić u poznatome programskom članku *O romanu*⁹ (objavljen u *Hrvatskoj vili* 1883.) piše kako je u samoj biti romana istina, odnosno njezino shvaćanje.

Ako pisac ne ima dara da vidi prirodu onakvu kakva jest uistinu, bolje za nj da se mani ćorava posla. Pisac mora imati nešto soli u glavi, vrlo zdrav naravni razum i posve zdrave oči(...) Roman koji se zasniva na imaginaciji ne valja (...) (prema Šicel 2005: 64)

Nastavnik treba učenicima u lokalizaciji romana *Posljednji Stipančići* objasniti kako se u razdoblju realizma u književnosti ispisuju stranice pripovijedaka i romana u kojima se

⁷ Vojnoviću je *Geranium* u *Viencu* objavio upravo Šenoa. Vojnović kao uzor spominje Flauberta - zanimljivo, s obzirom da je u svome nevelikome proznom opusu među prvima najavio i modernističke tendencije u hrvatskoj književnosti.

⁸ Gjalski se poziva na Turgenjeva u razmišljanjima da bi i najgori čovjek morao dok čita Turgenjevljeva djela *osjećati svaku plemenitost, svaku ljepotu i biti taj jedan čas dobar!*

⁹ Taj su članak Kumičić i istomišljenici nazvali naturalističkim manifestom.

kritički piše o stvarnosti. U interpretaciji će učenici u tekstnim predlošcima prepoznati obilježja realističkoga postupka u Novakovu romanu.

Kako je potrebno da učenici dobiju i društveni i povijesni okvir ovoga romana, može se napraviti međupredmetna korelacija s gradivom iz povijesti. Učenici mogu dobiti zadatak da ukratko pripreme i objasne tadašnje prilike u Hrvatskoj, što će pomoći u lokalizaciji. Moguće je napraviti kronološke tablice s najvažnijim događajima koji su obilježili društveni i politički život.

Vrijeme je to kad Hrvatska prolazi izrazito teške trenutke, naime posljednja dva desetljeća 19. stoljeća obilježena su krutom čizmom Khuenova banovanja, razmiricama i podjelama unutar hrvatskih političkih stranaka, masovnim iseljavanjem, nestajanjem plemićkoga, feudalnog staleža, nesnalaženjem naših građanskih političara u presudnim situacijama te karijerizmom i korumpiranošću činovnika. Pred sam dolazak Khuena u Zagreb 1883. Hrvatska je opterećena zamršenom političkom i složenom društvenom situacijom. Mađari vrše stalni pritisak kako bi izbjegli sve obveze koje su preuzeli hrvatsko-ugarskom nagodbom te lakše ostvarili cilj podređivanja Hrvatske svojim agresivnim planovima s obzirom na hrvatski teritorij. Nasilna mađarizacija stvorila je i odgovor, reakciju u vidu pokreta protiv mađarskoga hegemonizma, koji su predvodili pravaši. Hrvatska je dovedena na rub propasti, i u političkome i u ekonomskome smislu. Ovako bolne i tragične društvene promjene tražile su i svoj put u novome pristupu književnosti; odmak od tema koje su se bavile slavnom prošlošću i neutemeljenim vizijama budućnosti.

Sama stvarnost u kojoj tijekom sedamdesetih i osamdesetih godina 19. st. „propadaju seoska gospodarstva, miješa se seljačko i gradsko pučanstvo u nagloj urbanizaciji s istodobnim polaganim odumiranjem plemstva, ekonomski kolaps, te iznad svega Khuenovo nastojanje da kolonizira Hrvatsku, nesuglasice unutar domaćih stranka tražili su novi pristup i u literaturi“ (Šicel, isto: 63).

Prema već spomenutoj korelaciji s nastavom povijesti, nastavnik može istaknuti povezanost najvažnijih tema u razdoblju realizma sa značajkama koje pripadaju hrvatskoj stvarnosti onoga vremena, a učenici na temelju prethodno zadanih zaduženja, koja je moguće podijeliti prema skupinama, izlažu, naprimjer, obilježja Khuenove vladavine ili o najvažnijim političkim strankama i njihovim programima.

Najvažniji predstavnici hrvatskoga realizma svoje su političke poglede činili i dijelom svojih književnih djela¹⁰, međutim, tu se Novak razlikovao. Naime, ne nalazimo na stranicama njegovih pripovijedaka i romana ideološko ili političko izjašnjanje (Šicel, isto: 200). Također, Šicel navodi kako Novak na direktni upit o svojem političkom radu nije uopće odgovorio, a i više ga je zanimao „mentalitet hrvatskoga čovjeka kao izvorišta njegove društvene sudbine“ (isto: 201). Tomu svjedoči Novakova kratka crtica pod nazivom *Tko je to?* u kojoj opisuje karakter hrvatskoga čovjeka. Može se pročitati jedan ulomak ove kratke crtice kao dio lokalizacije u surječju poetike realizma.

Ja ne znam tko je – ali on niče iz moje duše, jak je, čini više zla nego dobra, ali sve nesvjesno. Njegov lik stoji preda mnom, ali ja mu ne mogu nijedne crte stalno uhvatiti. On se brzo mijenja. Ja sam ga gledao već kao junaka i kao kukavicu, kao kreposna čovjeka i kao cinika u pitanju morala; slušao sam ga vikati glasom slobodnjaka i gledao ukroćena kao roba; čuo sam ga govoriti o pravima naroda i našao odmah zatim u službi tirana. Ah, recite mi tko je to tajanstveno biće. Naći ćete ga u najradikalnijoj političkoj stranci, a u isti čas prodaje narodu pokvareni kukuruz od kojega dolazi podagra, umjetno pravljeni vino koje truje generacije; uhvatit ćete ga kako otima neuku seljaku na mjeri i na zaslužbi u istom času kada pred vama plače nad tim kako je hrvatski seljak zaostao. On može sve to da obavlja u prvom licu, on radi ono na što se pred vama zgraža, nekim nepojmljivim mirom, ravnodušjem i oduševljenjem (...) On je dobar u duši i – vjerujte, ja ga ljubim, a ne laskam mu, kad velim, da ga ljubim. Ta on je moj malograđanin, dobar i zločest, ponizan i ponosan, svjestan i naivan. Ima u njemu i uvjeta na krasan život svjesna i ponosna građanina Hrvata. Tek kad se nađe netko pa da mu dade ruku i da ga pridigne. Ja se ćutim za to slab. (prema Šicel, isto: 202)

Očito je Novak izabrao drugačiju vizuru iz koje gleda hrvatskoga čovjeka, a to nije određena ideologija ili isključivo politika. Novak se usredotočio na individualne sudbine, ponajviše iz sloja poniženih i povrijeđenih, tragajući ponajprije za karakternim osobinama svojih junaka (Šicel, isto: 201).

Ovakvi citati ili odlomci u kojima Novak iznosi svoja razmišljanja također mogu poslužiti u lokalizaciji romana *Posljednji Stipančići*.

S obzirom na vremenske nesigurnosti, barem oko početka hrvatskoga realizma, vremenski je okvir književnosti realizma u europskim književnostima puno lakše tumačiti učenicima. Naime, realizam u europskim književnostima zahvaća razdoblje sredine 19. st. dok je vrhunac bio 60-ih i 80-ih godina 19. stoljeća. Vodeću ulogu imaju francuska, ruska i engleska književnost, a roman je glavni književni žanr.

¹⁰ Kumičić i Kovačić bili su aktivno politički angažirani kao pravaši, Gjalski je prošao faze od mađaronstva i pravaštva do strossmayerovske narodnjačke politike.

Žmegač (1991: 147) navodi roman kao središte književne koncepcije koja je oko sredine 19. stoljeća u većini europskih književnosti potisnula romantizam, a „moderni pisac, pisac realizma ne napušta namjeru da svojim djelima zabavi (...), ali se sve više nastoji približiti kroničaru, povjesničaru, medicinaru, sociologu. Mogli bismo dodati i fotografu.“

Učenicima bi mogla biti zanimljiva usporedba književnosti i zrcala, tj. romana kao zrcala stvarnosti. U samim temeljima realističke poetike nalazi se zahtjev za vjerodostojnim i objektivnim prikazivanjem stvarnosti, dakle bez osobne opredijeljenosti ili pristranosti pa je zbog toga realistični pripovjedač onaj koji mora biti objektivan, njegov je glas u trećem licu i nije prisutan u radnji.

Učenici mogu kao dio međupredmetne korelacije s likovnim oblikovanjem načiniti zrcalo koje prikazuje odraz uhvaćena trenutka kojega svakidašnjeg događaja. Na satu se mogu opisivati odrazi u zrcalima koja su učenici izradili kao poticaj shvaćanju realističke poetike.

Kao poveznicu s europskim književnostima realizma u hrvatskim se književnim časopisima objavljuju prijevodi i piše se o Zoli, Daudetu, Turgenjevu. Učenicima trebaju biti pruženi podaci o glavnim predstavnicima europskoga realizma, a na temelju uputa nastavnika, mogu izraditi vremensku lentu kojom bi prikazali vremensko pozicioniranje književnosti hrvatskoga realizma u surječju europskog realizma. Na satu lektire bit će objašnjena lenta, koja će pomoći u lokalizaciji romana *Posljednji Stipančići*.

Novaka književni kritičari zovu *hrvatskim Balzacom*. Moguće je poslužiti se Frangešovim predgovorom iz 1996. u kojem *Posljednje Stipančiće* dovodi u vezu s Balzacovom *Eugenijom Grandet* (prema Šicel, isto: 202). Ovakva lokalizacija zahtijeva veći angažman nastavnika jer učenicima treba prirediti kratke ulomke iz Balzacova romana usporedno s odlomcima iz Novakova romana. Učenici će nakon usporedbe, uz pomoć nastavnika, doći do zaključka kako je u oba romana riječ o povučenoj i od svijeta odvojenoj naivnoj, mladoj ženi (Eugenija i Lucija) koja se strastveno zaljubi u neočekivana gosta. U oba je romana mlada žena žrtva svoje naivnosti.

Razumljivo je da između svih predloženih postupaka lokalizacije treba odabrati najprimjerniji za pojedini razred, a zadatke koji su učenicima podijeljeni prije sata lektire prilagoditi i mogućnostima učenika i vremenu predviđenom za interpretaciju lektirnoga naslova.

3.2 Vjenceslav Novak – regionalizam i univerzalnost

Kao dio lokalizacije nastavnik može podijeliti zadatke koji se odnose na biografske podatke i tematske krugove. Zadatke je moguće napraviti u skupinama tako da jedna skupina izvještava o biografskim podacima, druga o senjskome i podgorskome tematskom krugu, a treća o gradskom – zagrebačkom i temama povezanim uz život intelektualaca u gradskim i provincijskim sredinama.

Novak se rodio u Senju 1859. u tipično višenacionalnoj obitelji tadašnje monarhije (otac češki doseljenik, a majka Njemica). Vrlo je rano ostao obilježen obiteljskom tragedijom, naime izgubio je oca kada je imao tek sedam godina. Nakon osnovne škole u Senju te gimnazije u Senju i Gospiću, odlazi u Zagreb u učiteljsku školu. Nakon završetka školovanja, bio je učitelj u Senju sve do ponovnog odlaska, ali ovaj put u Prag na studij glazbe, tj. konzervatorij za koji je dobio stipendiju. To su bile njegove formativne godine. Nakon povratka u domovinu, uključuje se 1887. u književni život i seli u Zagreb. Novak je tako bio naš prvi glazbeno-pedagoški pisac, kako ga naziva Merkler (isto: 167) predajući povijest i teoriju glazbe na učiteljskoj školi u Zagrebu.

Novak je bio svestrani glazbenik, svirao je na orguljama i skladao. Bio je urednik glazbenih časopisa *Gusle* i *Glazba*. Od mladosti je bio bolehljiv, a život mu je s brojnom obitelji u kojoj je bilo sedmero djece obilježen bijedom pa je često radio dodatno pišući kako bi prehranio obitelj. Bio je više gladan nego sit. Neki kritičari navode da je upravo ta činjenica bila uzrokom njegove bojažljivosti i odustajanja od izravnijih analiza moralnog i ekonomskog rasapa društva koje je podrobno opisao.

Umire 1905. u Zagrebu sa samo 46 godina od tuberkuloze, „doslovno nad rukopisom koji je spremao za tisak“ (Merkler: 168). Ostavio je brojna djela pripovjedne proze (*Maca*, *Klara*, *Fiškalova ispovijed*, *Podgorka*, *Pod prijekim sudom*, *Majstor Adam*, *Nezasitnost i bijeda*, *Iz velegradskog podzemlja*, *U glib*), nekoliko romana (*Pavao Šegota*, 1888; *Nikola Baretić*, 1896; *Posljednji Stipančići*, 1899; *Dva svijeta*, 1901; *Zapreke*, 1905; *Tito Dorčić*; 1906, koji je objavljen nakon autorove smrti).

Prvo razdoblje njegova književnog stvaralaštva (1880. – 1890.) pripada pripovijetkama u kojima tematizira život u rodnome Senju i Podgorju. Važno je istaknuti da regionalizam u Novakovu slučaju ne znači zatvaranje u uske okvire zavičajne sredine i

njezine probleme.¹¹ Nemeć (1994: 230) istiće da Novak inzistira na „lokalnom koloritu i na preciznim kronotopima senjskog mikroorganizma.“

Međutim, Novakov je pristup univerzalan u regionalnosti. On s lakoćom pronalazi teme u svojoj sredini, ali ih „izvodi“ na razinu univerzalnosti. Šicel (isto: 202) dobro primjećuje kako je „Novakova darovitost zapažanja aktualnih društvenih procesa i individualnih sudbina uvjetovala da svoje teme nije izmišljao, pa ga zbog pristupa utemeljena na životnom iskustvu možemo i u ovoj prvoj fazi smatrati izrazitim piscem realizma.“ Najveći dio tih pripovijedaka Novak je okupio u zbirku *Podgorske pripovijesti* 1889. godine. Već su u toj zbirci prisutne neke Novake značajke iz kojih je vidljivo „registriranje iznijansiranih detalja svakodnevnoga života, karakterističnih i tipičnih junaka određene sredine, objektivnost zapažanja“ (Šicel, isto: 205).

Učenike treba uputiti da su upravo ove značajke Novakove pripovjedne proze važne za razumijevanje obilježja pripovijedaka i romana nastalih u književnoj epohi realizma.

Godine 1871. Senj izlazi iz vojno-krajinske uprave, a izgradnjom mađarskih željeznica od Pešte do Rijeke i njegova luka gubi na važnosti. Sve je to u Senju izazvalo ozbiljne posljedice pa je Novak kao mladić mogao svjedočiti ekonomskom propadanju svojega grada. Osiromašile su plemićke i patricijske obitelji, a procvala je malograđanština i profiterstvo, što je utjecalo i na moralnu degradaciju.

S obzirom da su učenici čitali cjelovito djelo, neće im biti teško povezati ove povijesne i društvene prilike¹² s romanom *Posljednji Stipančići* i prepoznati ih.

Kritičari zamjeraju da je slaba strana proze iz prvoga razdoblja u pišćevoj želji da prikaže i obuhvati gotovo sve društvene slojeve pa je podlegao u onim elementima koji se odnose na zanimljivost i živost fabule. Na tim se stranicama ne uzdiže dalje od izvjestitelja koji se bavi naracijom (Šicel, isto: 204). Ipak, treba istaknuti da je već i u prvoj stvaralačkoj fazi prisutna sućut za maloga čovjeka, slaboga i materijalno nezbrinuta pa njegovo suosjećanje možemo povezati s kršćanskim razumijevanjem za one koji pate, žive u bijedi ili su pritisnuti životnim nedaćama.

¹¹ Prva pripovijetka *Maca* nije odjeknula među čitateljstvom.

¹² U jednoj od prvih većih pripovijesti *Fiškalova ispovijed*, Novak je opisujući život stanovnika Senja 80-ih godina 19. st. donio nacrt motiva koje će kasnije razraditi u svojim romanima. Tu je skicirao predstavnike svih društvenih slojeva – ribari, profesionalni prosjaci, „iščašeni pojedinci“ kao nijemak Šimica (...) trgovac Perčić, fiškal Matteo, krčmar Pavo, žene patnice – Jele, Anette, Jagoda, Magda (Šicel, isto: 203).

Kao što je Šenoa na završnim stranicama *Zlatarova zlata* Zagrebu posvetio panegirik, tako je i Novak na sličan šenoinski način opjevao Senj.

Prosperov Novak (2003: 258) s pravom ističe da je „etika hrvatskoga primorskog građanstva svojega najboljeg tumača dobila u Novaku.“

Učenicima se za prikaz regionalizma, odnosno Novakove povezanosti sa senjskim motivima može pročitati odlomak iz pripovijesti *Fiškalova ispovijed*. Učenici mogu povezati panegirik Zagrebu na završnim stranicama *Zlatarova zlata* s Novakovim slavljenjem Senja.

Hrle godine, ginu vjekovi, a ti Senju moj, stojiš mi čil i krepak, na pomlađeno ti čelo upisalo vrijeme časni natpis – junačna značajnika. – Listam ti prošlost i gle: Štitio si krute i poštene Uskoke, stotine junačkih srdaca kucalo u tebi (...) Ukolebao si ljude umne duhom, plemenitih srcem, prebolio sto rana i stojiš mi uvijek ponosit, mlad! Junačko lice ogledaš si čas u bistroj vedrini hrvatskoga mora, čas mrk prkosiš svirski bijesne bure i djavolskoj igri zapjenjenoga valovlja. Star si – al mlad, odvažno nosiš poput kršćanskog mučenika boli (...) Kad ti se popnem na stari Nehaj pa gledam pred sobom ono veličajno more, u zaledju ti strmo brdo: kad vidim kako se iz doma tvoje mirne čeljadi modruljasti dim k vedrom nebu vijuga: spopane me slatka muka što te ne mogu na srce pritisnuti pa te zadahnuti onom srećom koju si u poštenoj borbi za sveto pravo zaslužio.

Druga Novakova stvaralačka faza koja traje od 90-ih godina 19. stoljeća pa do početnih godina 20. stoljeća obilježena je njegovim životom u Zagrebu. Intenzivno piše romane, a u pripovijetkama se okreće prema urbanoj problematici, posebno tematizirajući život gradske periferije koja je u znaku bijede, gladi i siromaštva, učenike i studente od kojih mnogi ne završavaju svoje školovanje, male pokorne činovničiće, sirotinju (pripovijetke *U glib*, *Nezasitnost i bijeda*, *Iz velegradskog podzemlja*).

Merkler (isto: 171) ističe da je Novak svoje stavove o problemima koje je tematizirao „izražavao krajnje diskretno, rijetko iznoseći decidirano i neupitno stajalište.“ Međutim, njegova se kritičnost mogla iščitati u svjetonazoru te moralnoj i socijalnoj osviještenosti pojedinih likova. Neki su kritičari u tome vidjeli Novakovu želju da se nikome ne zamjeri, odnosno težnju da izbjegne sukobe jer mu kritika ionako nije bila sklona. (Šicel, isto: 205)

U lokalizaciji koja bi bila povezana s obilježjima druge Novakove stvaralačke faze učenike se može uputiti da je Novak među prvima u hrvatskoj književnosti analitički razmatrao socijalnu problematiku svojega vremena.

Iako u ovim pripovijetkama ima autobiografskih elemenata, Novak je u njima ponajprije objektivno oslikao stvarnost, ne posežući za patetikom ili sentimentalnošću.

Upravo su romani iz ovoga razdoblja Novaka svrstali u najznačajnije autore hrvatskoga realizma te razdoblja prijelaza iz realizma u modernu. Naime, svi ponajbolji njegovi romani nastali su na početku 20. stoljeća – *Posljednji Stipančići*, *Dva svijeta*, *Zapreke* i *Tito Dorčić*.

Učenike se može uputiti da je Novak neke romane imenovao prema glavnim likovima, a junaci njegovih romana stradavaju i propadaju zbog želje za uspjehom koja je neutemeljena u stvarnosti (Ante Stipančić) ili kršenja prirodne i sudbinski predodređenosti za tradicionalno obiteljsko zanimanje (Tito Dorčić). Amadej Zlatarić iz romana *Dva svijeta* propada neshvaćen i odbačen u malograđanskome okruženju tragično okončavši svoj život.

Učenicima je zanimljivo spomenuti da je Novakov roman *Dva svijeta* tzv. roman o umjetniku (Kunstlerroman)¹³, a protagonist Amadej Zlatarić jest glazbenik, što učenici mogu povezati s Novakovom biografijom.

Roman *Tito Dorčić* s istoimenim protagonistom na temelju modernih znanstvenih teorija tematizira tragičan završetak čovjeka kojega su na silu iskorijenili iz njegove sredine i biološke uvjetovanosti okrenute moru i ribarstvu. Opet je u pitanju ambiciozan otac koji želeći za sina drugačiju egzistenciju, karijeru i školovanje zapravo uništava jedan ljudski život.

Nastavnik može ukazati na poveznicu koju je vrijedno istražiti, onu između Titova oca i Ante Stipančića. U tome slučaju učenicima treba pripremiti odlomak iz romana *Tito Dorčić* koji bi bio usporediv s traženim osobinama u karakterizaciji Ante Stipančića.

S obzirom da tu već ulazimo u područje interpretacije, ovu poveznicu treba samo naznačiti kako bi ostalo dovoljno vremena za središnji dio sata.

Nastavnik može učenike uvesti u interpretaciju napominjući da je književna kritika proglasila roman *Posljednji Stipančići* najboljim romanom hrvatskoga realizma¹⁴, a

¹³ I Gjalskijev roman *Radmilović* također je roman o umjetniku.

¹⁴ Vidi Nemeč, K. *Povijest hrvatskog romana od početka do kraja 19. stoljeća*, Zagreb: Znanje, 1994. Osim kvalifikacije kao najboljega romana hrvatskoga realizma, Nemeč napominje da Novak nije uspio na svim stranicama održati podjednaku snagu. Također i S. P. Novak ocjenjuje da je Novak pisao s lakoćom, ali da je bio žrtva brzine, pa je sva njegova rana produkcija neka vrsta vježbe.

magistralni lik Lucije Stipančić „najprodubljenijim i najsloženijim likom čitave hrvatske književnosti 19. stoljeća“¹⁵ (Nemec, 1994: 231).¹⁶

S tim se mišljenjem slažu i drugi povjesničari književnosti. Tako Prosperov Novak (2003: 259) *Posljednje Stipančiče* ocjenjuje najboljim Novakovim romanom u kojemu se „iznimno precizno i s neobičnom elegancijom iznosi vrlo realna slika propasti senjske patricijske obitelji“.

Ako se vratimo na prosudbe Novakova opusa na početku 20. stoljeća, učenicima može biti poticajno mišljenje što ga je izrekao Antun Barac u predgovoru *Odabranim djelima*: „Najveća pohvala, što ju je Novak mogao čitati, bilo je priznanje njegovoj skromnosti, kojom namjerno ne izlazi iz granica svoga talenta“ (prema Gjurgjan 1998: 7).

4. INTERPRETACIJA

Interpretacijski okvir za roman *Posljednji Stipančići* čine tema romana, kompozicija, vrsta i status pripovjedača te analiza likova. Također, u karakterizaciji Jurja Stipančića posebno će se interpretirati pisma kao važan segment u analizi likova, a u završnome dijelu izrađena je mapa karaktera koja u obliku četverokuta obitelji Stipančić grafički prikazuje „mušku“ i „žensku“ pripovijest.

Analizi likova pristupit će se prema teorijskome okviru za strukturu lika koju je iznio Diklić (1990: 77), koji zaključuje da ovisno o tome kako je pisac strukturirao lik, „u nastavnome procesu mogu se primijeniti različiti pristupi: etički, psihološki, sociološki, historijski, filozofski, fiziološki (biološki), lingvistički, stilistički.“ Upućuje da bi jedan od pristupa trebalo primijeniti kao temeljni, odnosno u kombinaciji (naprimjer etičko-psihološki pristup, sociološko-psihološki, psihološko-fiziološki, lingvističko-stilistički).

¹⁵ Nemec kao dva najbolja Novakova romana navodi *Posljednje Stipančiče* i *Dva svijeta*.

¹⁶ Za učenike koji žele znati više mogu se navesti i dodatne odrednice o književnoj kritici koja se odnosi na Novaka. Naime, Novak za života nije uživao pohvale književnih kritičara. Tek je Barac 1926., pohvalno se izrazivši o Novakovim djelima kao *dokumentima srca, duše i suosjećanja s patničkim ljudstvom*, promijenio tu paradigmu. Bilo je, naravno, i onih koji su izrazili priznanje i pozitivno ocijenili Novakov opus (S. S. Kranjčević, K. Š. Gjalski). Značajna je Kranjčevićeva izjava da Novak nije mogao *udivljeno sanjati, već je tintu kupio u kramara, nije ju miješao ni parfumirao*.

4.1 Tema

Na temelju tekstnoga predloška, koji su dobili na nastavnim listićima, te potaknuti interpretativnim čitanjem i cjelovitim čitanjem romana učenici u heurističkome razgovoru s nastavnikom određuju temu romana.

Učenike treba uputiti u slojevitost romana koji su čitali. Naime, u romanu se izdvajaju dva sloja: propadanje patrijarhalne, patricijske obitelji i odnosi u njoj te drugi tematski krug koji prikazuje društvenu i političku situaciju u Senju u 19. stoljeću.

Podnaslov romana *povijest jedne patricijske obitelji* upućuje na obiteljski roman, a zbivanja u Senju koja čine društveno-socijalnu dimenziju romana upućuju na društveni roman. S obzirom da su prikazana i politička previranja kao odjek ilirskih ideja i hrvatskoga narodnog preporoda, tj. oživljeni su prizori iz političkoga života u doba buđenja hrvatske nacionalne svijesti, roman je dijelom i politički. Mnogi romani realizma regionalno su utemeljeni pa tako i *Posljednji Stipančići* pripadaju tematskome krugu sa senjskom tematikom pa ovaj roman može biti i regionalni roman (Jelčić, 1996: 18).

Nemec (2005: 7) ističe u predgovoru *Posljednjim Stipančićima* da je riječ o obiteljsko-genealoškom romanu, ali se može govoriti i o kombinaciji psihološkog i socijalnog romana.

Četiri lika čine okosnicu, jezgru romana i tvore četverokut¹⁷ obitelji Stipančić, kojim se mogu prikazati svi međuodnosi likova i njihova uvjetovanost pa je to i roman lika, tj. likova.

Učenici bi trebali za svaki od tematskih slojeva romana – i obiteljsko-intimni i društveno-socijalni, pronaći potkrjepljenje u tekstu. Nastavnik može dati smjernice, pogotovo ako je učenicima teže razumjeti drugi tematski krug isprepleten brojnim i burnim događajima iz hrvatske povijesti. Međutim, nakon dobre lokalizacije to ne bi trebao biti problem.

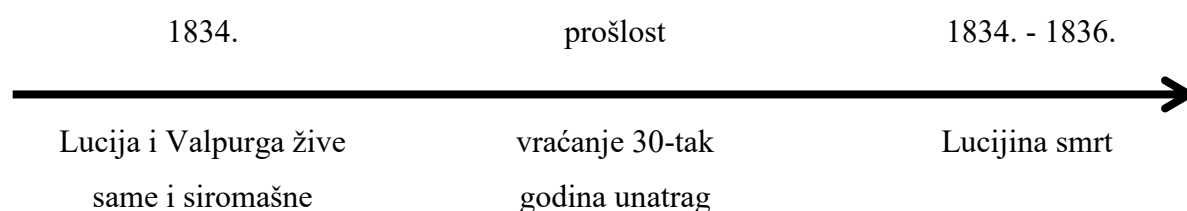
4.2 Kompozicija i pripovjedač

Učenici prepoznavanjem i smještanjem početka romana na vremenskoj crti prepoznaju odstupanje od kronološkog slijeda događaja. Prisjećaju se razlike između fabule (reda kojim su se događaji zbili u pretpostavljenoj stvarnosti) i sižea (reda kojim su događaji prikazani u

¹⁷ Vidi u poglavlju 4.4

književnome djelu). Prva i posljednja poglavlja romana međusobno se podudaraju, a središnji dio romana čini vraćanje u prošlost. Početak se veže uz godinu 1834., a završno 16. poglavlje, koje se zbiva dvije godine kasnije ima ulogu epiloga jer prikazuje Valpurginu smrt na brdu Nehaj.

Dakle, šesnaest poglavlja romana s ovakvom organizacijom čini prstenastu ili uokvirenu kompoziciju. Radi lakšeg razumijevanja Novakova kompozicijskoga rješenja učenici mogu napraviti vremensku crtu na kojoj bi prikazali odnos *tempus agendi* (kad se dogodilo) i *tempus dicendi* (kad se pripovijeda). Pripovjedačevo „sada“, doba u kojem se pripovijeda, vremenski je blisko događajima prikazanim na kraju romana.

Jelčić (isto: 35) ističe da je prava artistska superiornost početi roman njegovim završetkom, otvoriti ga prizorima kojima se romaneskna radnja zapravo završava, a onda, gotovo neprimjetno, sredinom trećeg poglavlja vratiti priču na njezin početak, i to izvesti tako suptilno da čitatelj ni ne primjećuje, ali odmah shvaća. Kako bi nastavnik provjerio da su učenici dobro shvatili Novakovo kompozicijsko rješenje, može postaviti upite koji se odnose na mjesto gdje se radnja vraća u prošlost, odnosno o intertekstualnoj obilježnosti toga reza.

Naime, Valpurga u trećem poglavlju romana izgovara Danteove stihove iz 5. pjevanja Pakla: *Nessun maggior dolore che ricordarsi del tempo felice nella miseria...*¹⁸

Učenici u Valpurginu citiranju Danteovih stihova mogu prepoznati kontrast između bijede sadašnjosti posljednjih pripadnica obitelji Stipančić i radosnih dana prošlosti.

Učenici će možda primijetiti da je Valpurga bila iz plemićke obitelji Domazetovića i te je stihove naučila u roditeljskoj kući¹⁹.

¹⁸ Nema veće žalosti nego se u tuzi sjećati trenutaka radosti...

¹⁹ Vidi 4.3.2

Novakov pripovjedač, kaže Jelčić (isto: 34), pripovijeda „mirno, sabrano, objektivno i bez strasti. (...) Njegova je rečenica izvještajno suha, ali je ipak sugestivna i uvjerljiva. Iako ne otkriva svoje sklonosti i opredjeljenja, na određenim mjestima u romanu ipak možemo osjetiti dodir sućuti i suosjećanja pripovjedača s najranjivijima jednako kao što u situaciji kada bi mnogi jedva dočekali osuditi, on ne osuđuje“²⁰.

Učenici se upućuju da navodima iz djela pronađu potkrepljenja za ove značajke pripovjedača i izlože svoja mišljenja.

4.3 Analiza likova

Teorijski okvir za analizu lika koji je oblikovao Diklić (isto: 132) polazi od stilskoga kriterija, odnosno kriterija tipičnosti strukture lika s obzirom na stilsko razdoblje, pa razlikuje književni lik romantizma, realizma, naturalizma i moderne proze. Za književni lik realizma predlaže sociološku, psihološku i lingvističku (govornu) karakterizaciju.

S obzirom da su događaji realističkoga književnog djela svakodnevni, tako se i radnja temelji na običnim, uvjerljivim pojavama iz života, a u skladu s tim i lik se ostvaruje onakav kakav je u životu. U realističkome djelu „protagonist predstavlja karakter s izrazitim individualnim crtama, ali i kao osobnost s karakteristikama tipičnima za predstavnike društvenoga sloja kojemu pripada“ (Diklić, isto: 138).

U tumačenju likova bit će prikazani Lucija Stipančić, Valpurga, Ante Stipančić i Juraj.

S Lucijom su povezani i prateći likovi koji u većoj ili manjoj mjeri utječu na njezin život, pa će se analizirati likovi Alfreda pl. Ručića i Martina Tintora.

Ante sudjeluje i u društvenom i u političkom životu pa je s njim povezan veći broj pratećih likova (kanonik Vukasović, major Benetti, Marko Cincar, kapetan Andrija Bukovčić).

²⁰ Misli se na Lucijin pobačaj.

4.3.1 Lucija Stipančić

U bogatome pripovjednom i romanesknom Novakovu opusu u kojemu je ostvario veliku galeriju likova, nepodijeljeno je mišljenje da je među njima Lucija Stipančić najdojmljiviji lik. Tragičnost Lucijina lika bila je poticajna za književne kritičare, metodičke prikaze i smjernice,²¹ seminarske, diplomske i znanstvene radove.

U nastavku se predlažu smjernice za analizu Lucijina lika i metodičke mogućnosti povezane s njima.

Nastavnik može učenike uputiti da u romanu prate Lucijinu razvojnu liniju tako da prije cjelovita čitanja podijeli zadatke koji će učenicima pomoći u razumijevanju Lucijine situacije, psihološke nijansiranosti lika i motiviranosti njezinih postupaka.

Lucija Stipančić pojavljuje se u sljedećim poglavljima: 1, 5, 6, 7, 9, 12, 13, 14, 15.

Učenici rade u trima skupinama, svaka izvješćuje o trima poglavljima, što na kraju čini cjeloviti portret iz kojega se mogu iščitati glavne epizode u Lucijinu životu, prijelomne točke i uzroci tragičnoga kraja. Nakon ispunjenoga zadatka, učenici s lakoćom mogu odgovoriti na upite povezane s Lucijinim djetinjstvom, prvim ljubavnim pismom, odnosom prema ocu, majci i bratu, prvim plesom, ponašanjem u Alfredovu društvu, uzrocima duševnog i moralnog sloma, borbom za istinu povezanu s pismima i pobunom.

Ako se učenici za sat lektire moraju pripremiti samo čitanjem romana te na satu sudjelovati u interpretaciji koja se ostvaruje u analitičko-interpretativnome ili problemsko-stvaralačkom metodičkome sustavu, analiza polazi od tekstnog predloška iz romana koji je izabran za lik Lucije Stipančić ili stvaranja problemske situacije te rasprave.

U drugome dijelu rada bit će dani primjeri zadataka koji su primjereni za interpretaciju romana u problemsko-stvaralačkom metodičkom sustavu. Taj je sustav poticajan za problemska pitanja povezana s Lucijinim položajem u obitelji i odnosom prema autoritativnome ocu, što će biti posebno interpretirano u poglavlju *Obitelj kao izvor tragedije*. Za analizu u okviru analitičko-interpretativnoga metodičkog sustava, koji je

²¹ Usp. Diklić, Z. *Lik u književnoj, scenskoj i filmskoj umjetnosti*, Zagreb: Školska knjiga, 1990.

Rosandić, D. *Metodika književnog odgoja*, Zagreb, Školska knjiga, 2005.

Kajić, R. Problemski pristup liku Lucije Stipančić iz romana *Posljednji Stipančići*, U: *Suvremena metodika*, Zagreb, 1976, str. 41-50

primijenjen u analizi lika Lucije Stipančić, izabran je tekstni predložak koji predstavlja početnu epizodu romana.

Lucija živi s majkom u staroj kućici, jedinoj koja im je ostala nakon Jurjeva „pohoda“ i pustošenja zadnje imovine nekada uglednih patricija Stipančića. Atmosfera je u toj staroj, podsvodenoj kućici teška i mučna, odiše Lucijinim očajanjem, bolešću i patnjom. Prostor je mračan i zagušljiv, a sumorni interijer upotpunjuje strašna bura.

Soba u kojoj se nalaze Lucija i Valpurga detaljno je opisana (ogroman, starinski naslonjač na kojem Lucija sjedi, sobica pretrpana pokućstvom, dva velika kreveta, željezna peć do samog stropa, starinska ura s glazbalom i kukavicom, težak, velik i okrugao stol s urezanim arabeskama od raznobojna drva okružen sa šest tamnocrvenih mekanih stolica, dva prozorčića s dvostrukim staklom, sobica koja gleda u tamnu i usku uličicu), što je odlika romana u razdoblju realizma.

Učenicima se mogu postaviti upiti o tome kako su atmosfera na početku romana i opis skućene sobice povezani s Lucijinim psihičkim stanjem te što mogu zaključiti iz Lucijina vanjskog izgleda. Mučna atmosfera u sobici svjedoči o teškoj životnoj patnji mlade i nesretne djevojke, a Lucijin vanjski izgled kojim podsjeća na puno mlađu djevojku, gotovo dijete, može se povezati sa životnim neiskustvom, odijeljenošću od svoje generacije i izoliranošću od svijeta. Naznake fizičke ljepote koja je narušena bolešću, nesrećom i patnjom mogu podsjetiti na nadu i očekivanja dok je bila zdrava i željela sve što jedna mlada djevojka sanja. Treba uočiti kako je Lucijin fizički opis također odlika realističkih romana.

(...) djevojka naoko mnogo mlađa od svoje dobi; njezin bijeli, fini, gotovo prozirni ten slabašnog lica s ozbiljnim tamnosmeđim očima sjeća na petnaestogodišnje ili šesnaestogodišnje djevojčice što je jučer ostavilo zatvor kakvog strogog ženskog instituta. Pod jasno ocrtanim obrvama i bujnom tamnom kosom nalik je to bijelo i nježno lice s dugačkim, fino sadjelanim nosom i jasno crvenim usnicama na starinske portrete mladih aristokratkinja, a ne zaostaje joj za takvim portretom ni vrlo tanahan pas visokog struka ni malene, jedva zamjetljive djevičanske grudi kao u četrnaestogodišnjeg djevojčeta. (Novak, 2017: 5)

Nastavnik može upozoriti i na značenje prozora i njegovu simboliku. Naime, Lucija pokušava uporno pogledati kroz prozor ili ga želi otvoriti kako bi prozračila sobu. Zatvoreni

prozor simbol je svega što je Luciji bilo oduzeto, života koji je ostao izvan kuće-zatvora u kojem je odrastala, a koji je mogla imati, dakle života koji nije nikada bio realiziran.

Lucija pogleda k prozoru da uhvati kakav jasniji glas s ulice. Kako bi rado otvorila prozor da vidi bilo kakav život na ulici! (Novak, 2017: 7)

Lik Lucije Stipančić izvrsno je psihološki portretiran. U epizodi koja otvara roman nalazi se i poznati Lucijin solilokvij u kojemu se obraća Alfredu, tj. njegovoj slici. Lucijini unutarnji monolozi česti su u romanu i detaljno portretiraju Lucijin unutarnji svijet.

Lucija gledaše časak strogim pogledom u lice slike.

No...gledaj me u oči! – reče ona tiho; - gledaj čvrsto, ravno, da vidim već jednom jasno što je istina. Oprosti... ti, čovjek kavalir, učen, ugledan i bogat, kako bi ti mogao varati sirotu osamljenu djevojku? No... gledaj me čvrsto u oči! Zar bi tvoje oči bile mogle varati i onda... Čuj, Alfrede! Ja sumnjam: Ta reci jasno, otvoreno: Kad će to biti da me dođeš osloboditi iz ovih uza? Ja sjedim u onom starom naslonjaču (...) i često mi bude kao da se ova tijesna četiri zida sve stežu i da se niski strop nada mnom sve spušta k momu tjemenu, i biva mi da vičem: Ugušit ću se...pomozite, ugušit ću se ! Pa onda plačem i sakrivam oči da ne vidim ovaj grob živih! Najvoljela bih da je sve gotovo, da me mrtvu nose odovuda gdje propada moja mladost: još mogu samo da vidim tebe...da ti pružim ruku, možda me izvedeš tamo gdje je široko svijet, gdje je svjetlo, gdje se giblju pravi, živi ljudi! (Novak, 2017: 14)

Lucija u Alfredu vidi spas iz prilika u kojima živi. Međutim, iako su ona i Valpurga došle na rub egzistencije i krajnjeg siromaštva, Lucija, od koje majka skriva tešku financijsku situaciju, ne razmišlja o Alfredu kao imućnom čovjeku koji bi im mogao pomoći. Ona u njemu traži izlaz iz zatvora u kojem je odrasla, njezina je čežnja veća od puke egzistencije, ona želi slobodu.

Učenicima se mogu postaviti upiti o Lucijinim emocionalnim obilježjima,²² koja govore u prilog tragične ličnosti koja stradava u procijepu osobnih težnji, društvenih normi i predrasuda.

Primjer takvih upita su zadaci koji su vremenski ograničeni na 10-15 minuta u kojima će učenici u dvije ili tri kratke natuknice pokušati odgovoriti na pitanje: Zašto je mlada djevojka poput Lucije nesretna? Odgovori mogu biti uvod u sljedeću raščlambu Lucijina lika koja je povezana s različitim uzrocima koji su Luciju oblikovali u osobu koja izolirana od

²² Diklić navodi primjere upita koji pripadaju psihološkoj karakterizaciji Lucije Stipančić.

svijeta, u najljepšim godinama, bolesna i zatvorena u kući čeka priliku za neki novi početak, a zapravo stoji na vratima smrti.

U interpretacijama lika Lucije Stipančić nezaobilazno mjesto zauzima njezin odnos s ocem. Durić (2011: 19) ističe kako su „prvi modeli ponašanja za dijete njegovi roditelji, tj. osobe s kojima je dijete u najprisnijoj interakciji“. Problem u odnosu Lucije i Ante ima uzrok u izostanku te interakcije, pogotovo u djetinjstvu, a zatim i u Lucijinu djevojaštvu. Naime, Lucija je za Antu nevidljiva, kći koja ničim ne može zaslužiti njegovu pozornost. Antino pitanje *Što to vodiš k stolu?* odnosno imenovanje Lucije pokaznom zamjenicom srednjeg roda najbolje oslikava njezinu nevidljivost.

Međutim, Lucija nije bila sramežljiva i povučena djevojčica, sve ono što je u roditeljskoj kući morala zatomljivati u društvu je igrom veselo i živahno nadoknađivala pa je Valpurga stalno slušala prigovore supruga koji za svoje dijete uopće nije mario. Jedini Antin zahtjev je bio da Lucija ne smije na ulicu jer bi tamo mogla sresti drugu djecu i s njima se igrati, a to je bilo zabranjeno. Očeva velika i hladna ruka, koju je Lucija morala poljubiti kada joj je bilo dopušteno da sjedne za zajednički stol jer je do 6. godine jela sa služavkom Veronikom, simbol je svih zabrana postavljenih pred Luciju. Zabrane nisu bili samo odraz Antina karaktera, nego i društvene sredine i predrasuda koje su podrazumijevale da su prava kćeri podređena sinovima.

Upiti koji se odnose na Lucijino djetinjstvo mogu biti oblikovani na način da jedna skupina odgovori o odnosu Lucije i oca, druga skupina o odnosu Lucije i majke, a treća o odnosu Lucije i brata.

Otac od Lucije ne očekuje više od zadataka koji se odnose na prostor kuće i, jednoga dana, supruge. Majka se ne uspijeva izboriti za Lucijinu „vidljivost“ u obitelji, ne želeći i ne znajući izaći iz sjene u kojoj je i sama odgojena, a poslije udajom dragovoljno zarobljena. Brat ne primjećuje da Lucija postoji, ona je za njega stvar, samo preslikava očev uzorak.

Zato je Lucija rasla uz majku jednako kao za prvih dana svoga djetinjstva. Za njezin uzgoj nije otac ni pitao, nijesu mu dapače bila u volji ni njezina poznanstva s nekim vršnjakinjama iz odličnih obitelji; ipak je naime znala gdjekada tražiti Valpurga troška da se Luciji nabave nova odijela i druge sitnice poradi društva. On bi tada dokazivao da se od žene ne može više zahtijevati nego da bude dobra domaćica i vjerna supruga koja umije razumjeti svoga muža i tako mu ugoditi. (Novak, 2017: 63)

Jedina scena očeve nježnosti u djetinjstvu povezana je s Lucijinom bolešću.

Istom kad je Lucija jednom pobolijevala, znao bi doći otac k njezinom krevetu i pogladiti je dapače po licu. (Novak, 2017: 64)

Sve su nade bile položene u Jurja pa Lucijina darovitost, lakoća učenja i radoznalost nisu ni imale prigode doći do izražaja i razvijati se. Otac je dopuštao samo učenje stranih jezika (njemački i talijanski) kako Lucija ne bi bila na sramotu svoje obitelji. Također, bilo joj je zabranjeno čitati romane za koje je Ante držao da kvare moral mladih djevojaka. Smjela je čitati samo literaturu koju je otac odobrio. Umjesto *Povijesti francuske revolucije*, Lucija je ipak potajno posegnula za njemačkim novelama. Doživljava strašnu osudu od oca, što kod Lucije izaziva ogorčenost, povlačenje u svoj unutarnji svijet i duhovno propadanje.

Nelijepo, zlobi nalik čuvstvo proti ocu mučilo bi gdjekada Luciju, a to nije mogla da zataji ni njemu ni majci. Izravno mu toga dašto nije smjela reći; ali je Stipančić pogađao da je njezina pokornost i uslužnost prema njemu usiljena. (Novak, 2017: 79)

Život koji nije smjela živjeti željela je proživjeti barem u romanima. Očevo proročanstvo da romani kvare djevojke pokazalo se, paradoksalno, istinitim. Naime, uskraćena za stvarni život, Lucija je sliku o muškarcima i muško-ženskim odnosima izgradila samo na temelju lektire, romana koje je potajice čitala.

S obzirom da joj je bilo onemogućeno školovanje, a s lakoćom je naučila njemački i talijanski tako da je mogla razumjeti Petrarcine sonete koje joj šalje mladi Tintor, možemo samo zamišljati kakav bi uspjeh Lucija ostvarila da je dobila prigodu i samo djelić potpore za školovanje kakvu je imao Juraj.

Učenici mogu promišljati o Lucijinom psihičkom stanju zbog učinjene nepravde, a na temelju primjera iz romana navode o kojim je osjećajima riječ te kakva je Lucija prema ocu.

Rosandić (1972: 94) opisuje Luciju kao djevojku koja se „prignječena okrutnošću očeva odgoja povlači u sebe, obuzeta osjećajima nezadovoljstva, dosade, patnje i uzaludne žudnje za životom i slobodom. Prema ocu postaje šutljiva, prkosna, razdražljiva i neiskrena“.

Važna je epizoda Lucijin prvi ples jer je tada bila možda jedini put istinski sretna. Učenici mogu analizirati Lucijin fizički opis, osjećaje koje je proživljavala i utjecaj toga osamljenoga sretnog događaja na mladu djevojku. Ovo je prvi put da je Lucijin izlazak u javnost dobio i službeni pečat, naime ona nakratko, prvi i posljednji put, iz privatnosti strogoga roditeljskog doma izlazi u sferu javnoga života.

Lucijina rijetka ljepota, *utjelovljena aristokracija*, ne ostavlja ravnodušnim suprotni spol, na plesu su je muškarci zadivljeno gledali. Nakon plesa proživljava stanje nalik snu, zapamtila je sve pojedinosti, svaku sitnicu, gestu, boju i pokret. Ova je epizoda prijelomna jer iz Valpurginih riječi saznajemo da je nakon plesa došlo do promjene u kući Stipančića. Ona se odnosila na Antino propadanje, slabljenje njegove fizičke snage, starenje koje ga je stiglo. S Lucijom je suprotno. Međutim, njezina pobuna više je unutarnja muka, rijetko realizirana u stvarnome životu, bez snage koja bi promijenila njezin položaj u obitelji ili joj otvorila vrata u toliko žuđeni svijet.

Protivno je bilo kod Lucije kojoj su iza prvog plesa vidljivo rasla krila. Ako je i znala da otac, kojega se prije toliko bojala, ne trpi što boravi izvan kuće, pa bilo s prijateljicama iz najodličnijih obitelji, ona se nekako najednom prestala i u tome obazirati na njegove želje. (Novak, 2017: 76)

Treba upozoriti na veličinu Lucijina karaktera jer nakon svega ocu u njegovu smrtnome času oprašta. Vidimo je kako u silnome strahu za Antin život kleči pred Majkom Božjom i moli da preživi.

U heurističkome razgovoru učenici će vođeni upitima nastavnika doći do zaključaka o naravi njezina emocionalnog života i njegovim posljedicama.

Lucijin emocionalni život koji ju je odveo do tragičnoga kraja rezultat je nekoliko čimbenika:

- zapuštenog odgoja u kojem nije ostvarila osnovne potrebe u djetinjstvu
- nastavka istih neostvarenosti u djevojaštvu
- zabrana koje je regulirao i određivao autoritativni otac
- samoodgoja izgrađenog na romantičnim njemačkim novelama, a koje su dovele do posvemašnje neizgrađenosti i neznanja o biti muško-ženskih odnosa (zato i ne prepoznaje kakav je Alfred)
- društvene sredine u kojoj je rasla
- nemoći vlastitog karaktera i, suprotno svim tumačenjima, koja ju opisuju isključivo kao žrtvu
- jednim dijelom i slabošću karaktera.

Slabost karaktera koja ju odvodi u propast, a prije toga u moralni ponor može se opravdati željom za bilo kakvom ljubavlju jer je za Luciju ljubav potpuna nepoznanica. Međutim, na razini interpretacije, previše se isticala krivnja drugih, a premalo Lucijina vlastita slabost. U kritičkoj literaturi prevladava gotovo jednoglasno mišljenje da je Lucija

žrtva odgoja, tj. despotskog oca i društvene sredine. Nema radova koji bi uzeli u obzir razloge povezane s njezinim karakterom, osim nekoliko prikaza u kojima se navodi da je žrtva predrasuda, ali bez detaljnije analize.

Buran psihički život, proživljen u unutarnjim monolozima, u potpunome je neskladu s Lucijinim djelovanjem, a povremena druženja s vršnjakinjama nemaju nikakvu važnost i ostaju na razini anonimnosti. Postoje naznake jake ličnosti, ali potpuno izostaje realizacija otpora.

Nastavnik može osmisliti zadatak na način da učenici moraju pronaći sve primjere Lucijina bunta, bez obzira jesu li ostvareni pripovijedanjem ili unutarnjim monologom.

Već u prvoj epizodi romana Lucija sumnja da je oko nje ispletana mreža dobro osmišljene varke. Paradoksalno, organizator je njezina majka. Igra s pismima nije za inteligentnu Luciju nedokučiva. Pošiljatelj koji piše umjesto onoga koji je trebao pisati budući je svećenik, nesretno zaljubljen u Luciju. Petrarcine sonete zamjenjuje pismima koja su Luciji sumnjiva. Naime, u njima Lucija iščitava zaljubljena mladića koji ju doživljava kao andeoski ideal, a ne kao ženu kojom bi se trebao vjenčati. Ona odjednom miče veo sačinjen od romantičnih sanja i na trenutak razmišlja zrelo, nažalost prekasno:

- Majko, ja počinjem sumnjati o Alfredu – reče naglo odlučnim glasom i pogleda smjelo, gotovo izazivajući majku.
Valpurga probljedi.
- Što to govoriš? – reče joj glasom u kom se nije dalo ne opaziti straha.
- Sumnjam, kako ću drugačije reći?
- A zašto, Lucijo?
- Zašto?... Jerbo naprosto ja ne vidim u tim pismima čovjeka koji me mora smatrati svojom ženom, a ne četrnaestogodišnjom djevojčicom kojoj kakvi đak očituje svoju ljubav. (Novak, 2017: 208)

Možda su pisma koja je pisao Martin Tintor mogla spasiti Luciju da je na vrijeme saznala identitet autora. Međutim, izglednije je da je takva mogućnost postojala još dok je slao kaligrafski ispisane Petrarcine sonete koji su na kraju bili potpisani samo s M. T. i ukrašeni probodenim srcem. Lucija se nije zamarala da otkrije identitet autora pisama, bilo joj je dovoljno da je ljubljena, iako su svi ostali znali da joj sonete šalje zaljubljeni Martin,

uključujući i Valpurgu i Gertrudu. Može se postaviti upit o odgovornosti majke i služavke Gertrude te potaknuti na promišljanje kakav bi bio kraj da je Lucija na vrijeme saznala za Martina. Naime, nakon afere s Alfredom i izvršenoga pobačaja nije bilo mogućnosti povratka. Uočljiv je simultanizam između čina pobačaja i pojave tuberkuloze.

Vodeći računa o osjetljivosti ovoga pitanja i dobi učenika, moguće je u interpretaciji ispitati poveznicu između pobačaja i bolesti. Upiti mogu biti povezani s uzrocima Lucijine tuberkuloze. Osim razvoja bolesti zbog života u lošim uvjetima i siromaštva, što pogoduje tuberkulozi, treba uzeti u obzir i psihičku podlogu jer je Luciju pobačaj doveo do potpunoga moralnog i tjelesnog kraha.

Jurdana (2002: 270) ističe da se Novakov roman izdvaja i „temom pobačaja cijelo stoljeće prije suvremene polemike o tome pitanju“. Učenicima se može pročitati odlomak iz kritičke literature²³ koji će biti podloga za razgovor.

Tako Jurdana (2002: 270) ističe da je Lucija ispunila Alfredov zahtjev zbog nekoliko čimbenika:

- osjećaja ovisnosti i potrebe za ljubavlju i ugađanjem
- uzima abortivno sredstvo jer misli da je Alfred voli.

Učenici se mogu složiti ili osporiti navode iz ovoga razmatranja. Osporavanje je moguće na temelju sljedećih upita:

- Zašto Lucija tako olako uzima sredstvo za pobačaj ako vjeruje da je Alfred voli i očekuje od njega brak?
- Zašto od Alfreda očekuje da dođe po nju nakon što joj je poslao sredstvo za pobačaj u pošiljci „smrti“, bez utjehe ili ohrabrenja?

Dodatni upit glasi: Zašto je Lucija napravila tako drastičan čin i Alfredu udovoljila u zahtjevu koji joj može uništiti život? Odgovor bi mogao uključivati nezrelost i nemoć njezina karaktera, društvenu sredinu, isključenost iz nasljeđivanja te financijsku nezbrinutost.

U kritičkoj se literaturi kao najčešći razlog navodi Lucijino neiskustvo i Alfredova podlost. Olakotne okolnosti predstavljaju njezina samoća, nemogućnost povjeravanja bliskoj osobi i tabuiziranost teme u tadašnjem društvu.

²³ Poticajan je članak Vjekoslave Jurdana *Lik Lucije Stipančić u svjetlu problematike pobačaja* objavljen u *Senjskome zborniku*

Argumenti koji proizlaze iz slaganja s Lucijinim postupkom mogu obuhvatiti sljedeće:

- Lucija ne bi mogla svomu djetetu omogućiti normalne životne uvjete s obzirom da su i nju izdali svi koji je nikada nisu smjeli izdati pa je u bezizlaznoj situaciji
- Lucija je sama, financijski nezbrinuta, bez zvanja stečena školovanjem, u maloj sredini u 19. st.
- dijete bi bilo bez oca, nezakonito, u društvu odbačeno
- Lucija je s iskustvom onoga što je doživjela u životu i onoga što od tog života nije dobila te na temelju straha da djetetu ništa ne može pružiti odlučila prekinuti trudnoću.

Ipak, o tome ništa ne saznajemo u romanu. Nema podataka o Lucijinim dvojbama, lomljenju ili uopće razmišljanju o situaciji u kojoj se našla. Nema nijednog unutarnjeg monologa koji bi nam mogao pružiti uvid u Lucijino psihičko stanje uoči čina pobačaja. Upravo suprotno, pripovjedač krajnje reduciranim postupkom, gotovo pod velom skrivanja istine, tek s nekoliko redaka opisuje krajnji rezultat Lucijine „poslušnosti“ Alfredu.

Jurdana (isto: 276) zaključuje da Lucija nije napravila pobačaj vlastitim izborom, nego to čini zbog Alfreda, što dovodi do posljednjega u nizu životnih poraza zbog kojih svome nerođenome djetetu ne bi mogla pružiti dostojanstven život.

Učenicima se može postaviti upit o stavu pripovjedača prema Lucijinu činu. Takav upit učenici mogu dobiti i unaprijed kako bi usmjerenim čitanjem pažljivo pratili dio romana u kojemu se pripovijeda o ovome dramatičnome događaju.

Pitanjem pobačaja u romanu *Posljednji Stipančići* s katoličkoga motrišta bavi se Šego (2020) u radu o religijskim motivima u Novakovu romanu. Analizirajući Lucijin čin ističe da je prema enciklici *Evangelium vitae* (Ivan Pavao Drugi) „hotimični pobačaj izravno ubojstvo ljudskoga bića u početnoj fazi njegova postojanja, tj. između začeća i rođenja“ (isto: 110). Naglašava da Lucija ne inicira sama pobačaj, nego sluša Alfreda koji joj je poslao abortivno sredstvo, pa je „učinila pobačaj iz ljubavi i poslušnosti prema Alfredu jer je njega percipirala kao svojega spasitelja“ (isto: 111). Međutim, naglašava da bez obzira na Alfredov utjecaj na Luciju, njezin čin prema „katoličkom moralnom nauku nema opravdanje“ (isto: 111).

Uz Luciju su vezana i dva prateća lika koji u različitoj mjeri utječu na njezin život, Alfred i Martin Tintor.

Na početku romana u Lucijinu obraćanju Alfredovoj slici pripovjedač pomoću opisa slike vješto oblikuje Alfredov psihološki profil. Objektivan i smiren pripovjedač ne krije odbojnost.

Slika je prikazivala mladoga čovjeka od dvadeset i sedam godina, s ovelikim brkom i sa točno razdijeljenom kosom po sredini tjemena, pa s pomoću pomazala čvrsto i glatko počesljanom prema objema stranama glave. Lice je imalo bljutavi izraz aristokratske, jednostrano i površno odgojene djece bez duha i bez krepke mladenačke svježosti.(Novak, 2017: 14)

Alfred je Luciju prevario i uhvatio u svoju zamku slatkorječivošću. Nije uspjela niti mogla prepoznati da je on ženskar i površan čovjek, bez morala i karaktera. Živi bez plana, tražeći ugodu i u situacijama koje su moralno neprihvatljive.

Iz Jurjevih pisama prijatelju Mukiju saznajemo da je Alfred u svojoj dvadesetoj godini imao trideset ljubavnica svake dobi i iz svih slojeva društva. Pokvaren i iskusan, Alfred je brzo shvatio kako može osvojiti Luciju pa s njom čita Petrarcline sonete koje je Luciji slao Martin, a ona mu prevodi s talijanskog. Jednako kao i Lucija, i Valpurga se pouzdavala u Alfredovo poštenje. Bez obzira na to što se Valpurga udala sa samo šesnaest godina, djeluje neuvjerljivo da kao majka nije shvatila kakva opasnost prijeti njezinoj kćeri. Ovo bi situacija mogla biti poticajna za raspravu u razredu.

Lucijino jedino društvo svih godina zatvorenosti u obiteljskome domu bile su knjige; ljubavni romani, ljubavna pjesme te je ona na njima gradila i svoje čežnje. Alfred se poslužio vrlo prozirnim trikom, međutim Lucija je povjerovala u njegovu slatkorječivost jer nije bilo razloga da posumnja kako se stvarni život razlikuje od života junaka u njezinim novelama i romanima. Ili je možda željela barem nešto od onoga što je čitala doživjeti i u stvarnosti.

Misao da u tim romanima nije bilo ničeg što bi Luciju upozorilo na opasnosti emocionalnih odnosa ili ih Lucija nije uspjela „iščitati“ može biti poticajna za raspravu.

Ona je gotovo pregledala ona dva slova u probodenom srcu i, čitajući redak po redak zvonkoga soneta, pomišljala u sebi na Alfreda čije ju oči gledaju požudno i žalostivo, pohlepom i zdvojnošću sentimentalnih junaka iz njezinih romana koji su joj se toliko sviđali...Bez dvojbe, on će opet reći ono što joj se jučer toliko sviđalo: - Lucijo, ja bih želio biti pjesnik ne poradi slave nego poradi vas...Ni Laura nije mogla biti ljepša nego ste vi. (...) A

taj M. T. baš kao da je tajna neka moć koja posreduje s tim sonetima među onime što vidi u Alfredovim očima...(Novak, 2017: 180)

Lucija je vjerovala Alfredu kao što bi vjerovala svakomu muškarcu jer je to uzorak koji je u nju ugrađen odgojem. Možda i podsvjesno poput majke, koja je u suprugu vidjela nepogrešivog i najsposobnijeg čovjeka, preslikava identičan uzorak na bilo kojeg muškarca. Alfred nije ni imao ozbiljne namjere, a pravi karakter otkriva slanjem pošiljke „smrti“. Osim te pošiljke, Alfred je Luciji napisao samo jedno pismo u kojemu hladnim tonom osobe koja je na Luciju zaboravila odgovara da se on sretno oženio prije godinu dana.

U odgovorima na upite povezane sa socijalnom karakterizacijom Martina Tintora, učenici navode da je on siromašni sjemeništarač koji se školuje za svećenika, zanesen idejama narodnog preporoda koje u senjskoj sredini zastupa kanonik Vukasović. Opisan je kao mladić od devetnaest godina, koji je bio pisar u gradu u magistratu, ali biva otpušten jer nije htio po krčmama prestati čitati Kačića i Vitezovića. Čitao je ljudima o slavnoj senjskoj prošlosti, u zanosu kao da ima proročko poslanje. Za njega kanonik Vukasović kaže

Koliko se čini, nije dječak svojim duhom nikakav lux mundi, ali dobar i pošten.

U ovome dijelu interpretacije učenici trebaju povezati znanje o ilirskom narodnom preporodu s opisanim prilikama u Senju.

Psihološka karakterizacija Martina Tintora određena je odnosom prema Luciji.

Kao što je Alfred uništio Lucijin život, tako ga Martin ne stiže spasiti. Pitanje je koje ostaje otvoreno za raspravu bi li Martin mogao i imao snage nešto poduzeti da je odmah otkriven njegov identitet i da je priznao svoje osjećaje Luciji. To se ne uklapa u njegovu psihološku karakterizaciju jer je Luciju doživljavao kao uzvišeno, njemu nedostižno biće.

Naime, njegov je identitet autora pisama u kojima Luciji šalje Petrarcine sonete ostao za nju skriven gotovo do samoga kraja. Kada mu je Lucijina majka došla s idejom da on piše pisma koja Lucija tako željno očekuje, glumeći da je Alfred, Martin pristaje.

Učenici se mogu prisjetiti ili pronaći u romanu kakvi su osjećaji preplavili Martina u tome trenutku i što oni govore o njegovoj psihološkoj karakterizaciji.

A on je odgovarao u ime drugoga, ali pisao o sebi. Prve noći iza Valpurgina posjeta nije on spavao: od same sreće! Ljubio je prvi put, ljubio najčistijom, najidealnijom ljubavi, onako kako može siromah da zaljubi patricijsko dijete: bez nade na odvrataj ljubavi, ropski, da smije ponizno doći do nje oči, da može o njoj snivati lijepe, neizvedive snove. (Novak, 2017: 207)

Iako s idealističkim shvaćanjem ljubavi, mladi je sjemeništarač radi Lucije spreman sve staviti na kocku i sve izgubiti. Njegovo zaređenje za svećenika značilo bi i ekonomski spas za siromašnu obitelj Tintor. Zato je Martinu teško jer napuštanjem sjemeništa i njegova obitelj gubi sigurnost. Međutim, on je iskreno zaljubljen, voli ženu koja i ne zna da on postoji.

U sjemeništu je neprestano plakao poradi sebe i poradi majke i ispovijedao iskreno svoju tešku kušnju (...) molio, postio, dozivao božju pomoć i razmišljao nad svetim knjigama. Ali uzalud. Bio je očaran njezinom pojavom, nije mogao vidjeti nego nju, ni misliti nego o njoj, ni srcem željeti nego nju...(Novak, 2017: 207)

Prizor Lucijine smrti spada u najpotresnije prizore hrvatske književnosti realizma i ima dramski naboj. U romanu ga promatramo Martinovim očima, tj. ispričovijedan je onako kako ga vidi Martin kojega je Lucija pozvala pred kraj, a prije toga iz Valpurgine vizure dok gleda Luciju kako na samrti leži u svome naslonjaču.

Lucijin opis dok napušta slabo i izmučeno tijelo osobito je dramski nabijen, majka ju vidi kao *slomljeni ljiljan*, a Martin kao najljepše umjetničko djelo, prizor nestvarne ljepote oblikovan od *najbjeljeg mramora*. Možda je gotovo poetski stiliziran opis pretposljednje pripadnice obitelji Stipančić u smrtnome času izraz pripovjedačeve naklonosti i simpatije prema Luciji.

Učenici mogu pronaći epitete u Lucijinu opisu, onako kako je vidi Martin (*umjetnički ideal, najbjelji mramor, tamna kosa, bijelo uzglavlje, svileni pokrivač, bijele i malene ruke, poluotvorene oči, sitna usta, otajstveni moment, natprirodna sila, anđeoska pojava, umiruća djevica*) te na temelju njih sažeto izraziti koji su osjećaji preplavili Martina i što je učinio u tome trenutku te objasniti zašto²⁴. Lucijinom smrću nestala je zapreka za Martinov povratak u sjemenište.

Lucija je svoj kratki život proživjela burno u intimnosti unutrašnje drame, daleko od javnosti. Njezin minuciozno nijansirani portret predstavlja zaokruženu cjelinu u kojoj se

²⁴ Martin je kleknuo pred umirućom Lucijom ganut prizorom nestvarne, anđeoske ljepote te joj uzeo ruku i stavio ju na svoje usne.

isprepliću nada i očaj, čežnja i rezigniranost, vedrina i podčinjenost, beznađe i pomirenost sa svime i svima. Možemo se složiti s Jelčićevom tvrdnjom²⁵ da je Lucija Stipančić jedan od najreljefnijih ženskih likova u hrvatskome romanu 19. stoljeća.

4.3.2 Valpurga Stipančić

Na početku romana Valpurga se nalazi s Lucijom u *staroj, podsvođenoj kućici*, starini Domazetovića, jedinome imetku koji joj je ostao. Udovica je, ima četrdeset šest godina. Vanjski opis naglašava da se radi o ženi koja je puno patila, a sada pati zbog svoje kćeri. Osuđena je na prostor obitelji i doma, nema pristup javnim poslovima kao što nije imala cijeloga života ni pristup poslovima svoga supruga za kojega se udala sa šesnaest godina.

Lucijina mati nije tijelom nimalo kršnija od svoje kćeri. Brižan pogled njezinih tamnih i upalih očiju odaje patnju mnogo kušanog čeljadeta. Ona vraća svaki čas pogled pun skrbi k naslonjaču gdje sjedi Lucija, no iz toga navoranog i prerano postaraloga lica zaplamsa svaki čas i jasna izjava nade što se umiješa u izraz velike ljubavi materinjeg srca. (Novak, 2017: 5)

Učenici mogu odgovoriti na upit: Što je sve utjecalo na to da je Valpurga prerano ostarjela i zašto izgleda tako? Mogu primijetiti da su na Valpurgin izgled utjecali Lucijina nesreća i bolest te siromaštvo nakon suprugove smrti.

Kao uvod u analizu lika Valpurgine Stipančić može poslužiti razgovor o majčinoj ljubavi i njezinim ograničenjima. Naime, može se postaviti pitanje koliko je Valpurga odgovorna za Lucijin kraj i prešućivanje podataka koji su možda mogli utjecati na Lucijin spas te koliko je zaslužna jer je Luciji ublažila patnje.

Već su se u poglavlju o kompoziciji spominjali slavni Danteovi stihovi²⁶ koji čine razdjelnicu romana između teške i mučne sadašnjosti i bezbrižnih dana prošlosti patricija Stipančića. S obzirom da je i Valpurga kao žensko dijete odgojena u patrijarhalnoj obitelji, kao *mlada, čedna žena, odgojena i držana poput redovnice među četiri kućna zida*, učenici trebaju razmisliti koje su sličnosti i razlike u odnosu na Luciju, a svoje stavove potkrijepiti primjerima iz teksta. U tome im može pomoći usmjereno čitanje kojim će pratiti Valpurginu razvojnu liniju od djevojaštva do smrti na Nehaju.

²⁵ Jelčić, D. *ključ za književno djelo – Posljednji Stipančići*, Školska knjiga: Zagreb, 1996.

²⁶ *Nessun maggior dolore che ricordarsi del tempo felice nella miseria (Inferno)*

Valpurga nije mogla Luciji pružiti drugačiji izbor niti se za nju više zauzeti jer je i sama odgojena u sličnoj patrijarhalnoj obitelji. Ona ne zna za drugo, ali u pojedinim trenucima naslućuje da je Luciji učinjena velika nepravda. Međutim, kako je potpuno podložna svomu suprugu, ona tu situaciju ne propituje, nego ju prihvaća pomirivši se s njom. Dakle, kod Lucije je problem nemogućnost izbora, a kod Valpurge pomirenost sa situacijom koju je sama izabrala iako je bila dijete i samim time nezrela i nedorasla braku u koji je gurnuta. Može se reći da na neki način obje nisu imale izbora.

Učenici mogu, podijeljeni u skupine, prema odrednicama koje su važne u psihološkoj i socijalnoj karakterizaciji izlagati o liku Valpurge Stipančić:

1. udaja za Antu Stipančića sa šesnaest godina; iz obitelji plemića Domazetovića
2. potječe iz patrijarhalne obitelji, koja je osiromašila
3. uloga poslušne i mirne žene koja u mužu vidi sposobna i mudra čovjeka; vjeruje mu neupitno
4. na Jurjevu krštenju ima ulogu „lutke“ bez glasa
5. ne sudjeluje ni kakvim u odlukama
6. bez vlastitih sredstava, financijski potpuno ovisna o mužu
7. osuđena na svijet doma i tišine (nema prijateljica)
8. ne donosi odluke o djeci
9. dobrovoljno prihvaća svoju situaciju
10. razapeta između kćeri i muža
11. „izgubila“ je sina; ni kao maloga nije ga smjela pomaziti
12. organizira prijevaru s pismima
13. umire sama, napuštena od svih, zaboravljena, na Veliki petak

U romanu se za Valpurgu upotrebljava oksimoronska sintagma *slobodna ropkinja*. Učenici trebaju prema gore navedenim odrednicama potkrijepiti primjerima iz romana navedenu tvrdnju. Zadatak se može ispuniti tako da učenici podijeljeni u skupine izvještavaju o odrednicama koje su im dodijeljene. Naprimjer, za 1. odrednicu mogući su sljedeći odgovori:

- Valpurga je sa šesnaest godina bila djevojka rijetke ljepote u koju se zaljubljuje 40-godišnji Ante.

- Nije se udala za Antu iz ljubavi, ali nije joj bio ni odbojan.
- Bila je dijete, nesvjesna što znači brak i udaja; još se igrala lutkama.
- Svidjelo joj se što je Ante jedan od svojih brodova nazvao njezinim imenom.
- Potjecala je iz plemićke obitelji Domazetovića čija se imovina istopila pa su roditelji bili sretni što se udaje za bogatog Stipančića.

Nakon rješavanja svih odrednica bit će napravljena cjelovita psihološka i socijalna karakterizacija Valpurgine Stipančić.

U rješavanju upita koji su povezani s Valpurginim odnosom prema Anti, odnosno obitelji te odnosom prema široj zajednici, učenici pronalaze primjere kojima potkrjepljuju njezinu socijalnu karakterizaciju.

Valpurgin odnos prema Anti svjedoči da je u njemu vidjela sposobnog i pametnog čovjeka koji je uvijek u pravu. Ona mu slijepo vjeruje, ne propituje njegove odluke, čak smatra da nije ni sposobna razumjeti njegove poslove i planove, odnosno da nije tomu dorašla. Nastoji mu u svemu udovoljiti, svjesna u manjoj ili većoj mjeri njegove nepravde prema Luciji.

I ona je doživjela od Stipančićeve samovolje toliko uvreda i nemilih prizora – doživjela pa preživjela. Slobodu i pravo žene moralo se u njezinoj duši tražiti sitnozorem. Ona je dapače o Stipančiću koji joj je umio samostalnost u životu gotovo potpuno izbrisati, držala s uvjerenjem da je vrlo dobar – tek ponešto nagao i svojeglav čovjek. (Novak, 2017: 123)

Njezin svijet su suprug i djeca, izvan toga ona ne postoji. Ne druži se, ne posjećuje nikoga, ne sudjeluje u suprugovim poslovima, nema podataka da poznaje situaciju i prilike u gradu. Jelčić (1996: 20) ističe da Valpurga podnosi potpunu „obespravljenost kao sudbinu“. Ona u tomu ne vidi nepravdu jer drži da ne može proniknuti u stvari koje Ante s lakoćom razumije, stoga ni ne prigovara, ne traži ništa i ne buni se. Ante ju je pokazao svijetu samo u dvjema prilikama; nakratko na Jurjevu krštenju i na Lucijinu prvom plesu.

Na Jurjevu krštenju „nema glasa“, Ante je sve organizirao tako da Valpurga ne treba ništa reći ni napraviti, samo se morala nakratko pojaviti. Jurja joj je uzeo odmah, tj. na krštenju je s dojljom pa ga Valpurga nije smjela držati u naručju ni u kočiji u kojoj se dovezla na krštenje. U realističkoj maniri Valpurgin je fizički opis detaljan i iscrpan:

(...) stidljivo pogleda mnogobrojno, šaroliko društvo umiljatim pogledom svojih krasnih očiju i nasmiješi se sramežljivim smiješkom mlade majke na mladom, gotovo još djetinjem licu. Tako

lijepa, ako i sitna tijelom i smjerna svojim držanjem, davaše ona ipak od sebe u odijelu starinskih senjskih otmjenih žena, nešto kraljevsko. (Novak, 2017: 40)

Učenici mogu izdvojiti epite u Valpurginu fizičkom opisu poput: *teška svila, prebogato optočene teške rese, prelagan, proziran rubac, bogata, široka čipka, veliki dijamant, crna svila, bijele, svilene čarape, sitne i uske cipele, velike, teške naušnice, silno prstenje, dragocjeni nakit...*

Nakon krštenja Valpurga je zatvorena u kući kao *slobodna ropkinja*. Ova će se sintagma razmatrati poslije.

U Novaka nalazimo i podatke o položaju žena u našoj sredini i objašnjenje mogućih razloga

Domaći život u Stipančičevoj kući bio je uređen – što se ticalo prava i dužnosti muškaraca i ženskih – na način orijentalaca: Valpurga i Lucija osjećale su se naspram Veronici i drugoj mladoj služavki u toliko doličnijem položaju, što su sa Stipančićem i s Jurjem sjedile kod istoga stola. Bilo je to po duhu onoga doba, a lako će biti, da je na takovu podređenost žene djelovao i doticaj naših ljudi s Turcima kroz duga vremena. Ta je podređenost žene dobila izrazitije lice u Stipančičevoj kući kroz druge prilike: velika razlika Ante Stipančića i Valpurga po dobi, njegov osebujni temperament, a pogotovo umišljena njegova naobrazba naprama ženi (...) (Novak, 2017: 54)

Valpurga kao da ni u jednome trenutku ne promišlja o svome položaju ni o svojim željama; ona je tiha i nevidljiva, katkad kao kulisa Stipančičeva neodrživa zdanja na rubu ponora. Tako Jelčić (isto: 21) ističe²⁷ da je Valpurga „uvjeren da ispunjava zadaću i sudbinu žene“. Također je držala svojom dužnošću, ali i zbog pomirljive naravi, održavati mir između Lucije i Ante. Teško joj je padala napetost u njihovu odnosu. Ne određivši se nikada otvoreno u takvim situacijama, osim ponavljanja Luciji da mora poštovati oca, bila je razapeta između njih dvoje. Učenici mogu pronaći primjere kojima potkrepljuju nezahvalan Valpurgin položaj te odgovoriti na upite o Valpurginim osjećajima. U problemsko-stvaralačkome metodičkome sustavu više je mogućnosti za interpretaciju povezanu s nemogućnošću Valpurgina biranja strane i stradavanja zbog toga.

Valpurga je jednako trpjela od toga što su Stipančić i Lucija živjeli neprestano na ratnoj nozi. (...) Ispod njegove krute vlasti opirala se svaki dan više u slobodu; Valpurga je s

²⁷ Jelčić inače kritizira preveliku oslonjenost književne kritike na sociološko tumačenje Novakova romana (isto: 21).

užasom u sebi gdje kada osjećala kao da će najednom provaliti među kćerju i ocem prigušena oluja (Novak, 2017: 117)

Prvi znakovi bolesti srca u Valpurga javljaju se u večeri izbora kada je narod nahrupio pod njihove prozore vičući Anti da je izdajica. Od tada je bolesno srce, koje je puno trpjelo, Valpurgin vjerni pratilac.

Valpurga se nije mogla svu noć smiriti od uzrujanosti; te noći osjetila je prvi put nesnosni hlapat srca i pogibelj kao da će se zagušiti. (Novak, 2017: 171)

Nakon što je ostala udovica, Valpurga je prvi put osjetila što znači financijska nesigurnost; ona nije znala za novac niti je ikada njime raspolagala, a Stipančić se nije pobrinuo za nju i Luciju. Siromaštvo je ponizno i tiho prihvatila, svu je pozornost usmjerila na Luciju.

Juraj joj je bio dalek, u početku od nje silom odvojen, a poslije je stvarna udaljenost udvostručila onu duhovnu. Ante nije dopuštao nikakvu bliskost između majke i sina, bojeći se da bi to negativno utjecalo na Jurja. Tako joj je on oduzet još kao dijete. U trenucima Lucijina očaja i saznavši što je napravio Alfred, još je gajila nadu da će se Juraj pojaviti i osvetiti sestru. Novakov je pripovjedač u portretiranju odnosa sina prema majci ipak neuvjerljiv. Ovaj bi se zaključak mogao provjeriti raspravom u razredu, a upiti bi bili povezani s razmišljanjima učenika o uvjerljivosti prikazanoga odnosa.

U interpretaciji Valpurgina lika učenici mogu obavljati i poslove u skupinama. Jedna će skupina izvještavati o Valpurginu odnosu prema Luciji, a druga o odnosu prema Jurju. Treća skupina će na temelju iskaza iz prve dvije skupine oblikovati uručak o Valpurginu odnosu prema djeci kao dopunu psihološkoj karakterizaciji.

S učenicima se može razgovarati, kao nastavak rasprave započete u motivacijskome dijelu sata, o varci s pismima koju je u teškim i nezavidnim okolnostima smislila Valpurga. Upiti mogu biti povezani s moralnom opravdanošću toga čina.

Mogući odgovori uključuju obrazloženje da čin ima moralno opravdanje jer je majka pod svaku cijenu htjela spasiti svoje dijete. Naime, Valpurga se bojala da Lucija ne digne ruku na sebe, što je navijestila u pismu Alfredu ako joj ne odgovori.

Također, moguće je obrazloženje da taj čin nema moralno opravdanje jer je Valpurga lažima pogoršavala Lucijinu patnju i davala joj nadu koja nema nikakva utemeljenja u realnosti, dovodeći tako Luciju u opasnost da joj bude još gore kada otkrije istinu.

Naposljetku, moguće je obrazloženje da je Valpurga bila svega svjesna, ali je nastojala kupiti vrijeme, otetu Luciju iz ralja prijeteće propasti.

Nakon Lucijine smrti Valpurga ostaje *posljednja od Stipančića*, svjedokinja tihoga nestajanja senjskoga plemstva. O senjskim sirotama, posljednjim živućim pripadnicama jednoga svijeta koji nepovratno nestaje, udovicama nekadašnjih bogatih i slavni obitelji brinuo je biskup i dobri ljudi jer su živjele na rubu gladi. Tako je živjela i Valpurga. Od Jurja nije više ništa očekivala, još je jedino razmišljala kako bi ga prisilila da vrati dug.

Učenicima se mogu postaviti upiti o značenju ovih velikih društvenih promjena i simboličnosti ilirske budnice *Još Hrvatska ni propala* koju pjeva mladi postolar Gašpar, koji je kupio *najstariju nadsvodenu kućicu*.

Dvije godine nakon Lucije umire i Valpurga i tako se kompozicijski zatvara krug koji je otvoren početnom epizodom u *jednoj od najstarijih nadsvodjenih kućica*.

Roman završava potresnim prizorom Valpurgine smrti. Učenicima se može postaviti upit o simboličnosti ove scene.

Valpurga umire na Nehaju poslije procesije, koja je išla prema Kalvariji na Veliki petak, kao prosjakinja, prekrivena plahtom poput ostalih sirota iz propaloga plemstva, koje su to činile kako ih nitko ne bi prepoznao. Umire nevidljiva i bez glasa kakva je bila i za života.

Pitanjem vjere, odnosno religijskih motiva u romanu *Posljednji Stipančići* bavila se Šego (2020), o čemu je bilo riječi u poglavlju o Luciji, posebno u dijelu koji se odnosi na pobačaj, a u radu propituje i ulogu molitve.

Naime, Valpurga je često opisana kako na klecalu u potpunome pouzdanju moli. I majka i kći u najtežim trenucima mole i poste. Međutim, Valpurga skrušeno podnosi trpljenje, a Lucija se u svojoj nesreći zna i naljutiti na Boga, navodeći da ni molitva ni post nemaju rezultata. Zato je Lucija uvijek prva i zadnja misao u

Valpurginoj molitvi, ona je uvjerena u snagu zagovora za bližnjega. Ipak, ističe Šego (isto: 108) ni Valpurga ni Lucija svoju vjeru ne žive dosljedno. Valpurga se služi lažima kako bi Luciji dala nadu, a Lucija je prekršila petu i šestu Božju zapovijed. Shvaćajući podrijetlo krvi na plahti, Valpurga je preneražena. Ona osjeća da je nad njezinom djetetom učinjeno *razbojstvo*. Čini se da je svjesna težine Lucijina grijeha, ali, ističe Šego (isto: 110), „nada se da će joj Bog oprostiti i da ljudi nikada neće za to saznati“. Također, krivnju u velikoj mjeri pridaje Alfredu. Valpurga je strpljiva majka koja za svoju kćer uvijek ima riječi utjehe iako je Lucija u trenucima očaja optužuje da je kriva za njezinu nesreću. Valpurga ne može pronaći snagu da se suprotstavi suprugu i izbori za Luciju. Ona čeka da se nešto dogodi, razriješi, strepi i moli. Valpurgina smrt ispod plahte koja je skrivala identitet prosjakinje, a davanje milostinje čin je milosrđa, možda je znak pouzdanja koje je cijeloga života imala o tome da je Bog dobar i da će se pobrinuti za nju. Šego (isto: 120) zaključuje da je „Valpurga simbol tradicije, patrijarhalnoga društva i dobrovoljne žrtve“.

4.3.3 Ante Stipančić

Ante sudjeluje i u obiteljskoj i u javnoj sferi života u Senju 30-ih godina 19. stoljeća. U obje sfere doživljava poraz uvjetovan nizom zabluda, predrasuda i pogrešnih odluka, kojima utječe na život članova svoje obitelji i u određenoj mjeri i na život sredine u kojoj djeluje.

Karakterizacija lika Ante Stipančića cjelina je koja uzima u obzir njegove osobine koje se odnose na obitelj i one kojima nastoji doći do probitka i ugleda u društvu. Učenicima mogu pomoći sljedeće odrednice prema kojima će, podijeljeni u skupine, izlagati:

1. Antino podrijetlo, odgoj i ženidba
2. Jurjevo krštenje i Antino ponašanje
3. Ante podučava Jurja, brani Valpurgi kontakt sa sinom
4. Šalje Jurja na studij u Beč i godinama ga financira
5. Zanemaruje Luciju i uskraćuje joj sve
6. Ante pogazio riječ koju je dao sinu kapetana Bukovčića
7. Ante nije izabran za suca
8. Antini planovi za Jurja

9. Pridružuje se Vukasoviću u izborima za požunski sabor
10. Rasprodaje imovinu zbog Jurjeva studija
11. Zabranjuje Luciji čitanje
12. Razočaran je djecom
13. Traži od Vukasovića da mu posudi novac
14. Posjet lihvaru Marku Cincaru
15. Napušta Vukasovića i prihvaća Benettijevu ponudu
16. Moralni, politički i financijski slom
17. Opravdava Jurja do samoga kraja
18. Posljednje pismo Jurju
19. Antin odnos prema Luciji pred smrt

Naprimjer, za 1. odrednicu mogući su sljedeći odgovori:

- Ante je bio sin jedinac u imućnoj obitelji senjskih patricija i krčmara, kojega je otac spremao za vojničku karijeru. Nije uspio izdržati vojničku disciplinu pa napušta službu jedva doguravši do čina natporučnika, a onda je deset godina lutao po europskim prijestolnicama rasipajući očev novac.
- Ženi se u četrdesetoj godini šesnaestogodišnjom Valpurgom u koju se bio iskreno zaljubio. Od početka je prema Valpurgi posesivan i ne želi da osim njega itko drugi bude u njezinu društvu kako bi jedino on mogao biti središte njezina svijeta i tako je odvojio od svih samo za sebe.

U kritičkoj literaturi²⁸ često se navodi da lik Ante Stipančića čini jezgru romana, „ne zbog toga što je glava obitelji, nego zato što su ostali likovi u većoj ili manjoj mjeri njime određeni, a on sam detaljno je okarakteriziran osobinama koje se odnose na obitelj te položaj i ambicije u rodnome gradu“.

U psihološkoj i socijalnoj karakterizaciji Ante Stipančića učenici mogu oblikovati kratke sastavke nakon rada na tekstnome predlošku te na temelju cjelovita čitanja romana.

²⁸ Usp. Jelčić, D. 1996. *ključ za književno djelo – Posljednji Stipančići Vjenceslava Novaka*, Zagreb: Školska knjiga

Ovakve je kratke sastavke u analizi likova lakše načiniti ako učenici vode dnevnik čitanja, kojim se mogu služiti na satu lektire.

Donosimo primjer tekstnog predloška i primjer sastavka.

Tekstni predložak:

Čim sam se ja ovdje nastanio, ja sam osjećao da su to pretijesne prilike za ono na što sam bio po prirodnom daru pozvan da budem, za to su bile tijesne zidine ovog grada i preusko shvaćanje i osjećanje ovdašnjih ljudi. Pogriješio sam jedino što se nijesmo odselili s našim imutkom, i ja bih bio postigao za sebe drugo, a od svoga djeteta ne bih doživio ono što mi je danas otvorilo oči... (Novak, 2017: 125)

Sastavak:

Iako posjeduje sve crte apsolutnog autoriteta, Ante ga nije nametnuo nasiljem ili izričitim zahtijevanjem pokornosti. Naime, Ante je bio čovjek koji je zapovijedao i mučke. Oko njega su svi hodali šutke i na prstima da ga ne bi slučajno uznemirili, a svojom taštinom i uvjerenjem da je iznad drugih ostavljao je dojam hladne, umišljene i emocionalno uskraćene osobe. Patio je od kompleksa podrijetla pa je silom htio biti plemić, što i čini obukavši na Jurjevom krštenju plemićko odijelo koje nije imao pravo nositi pa su ga plemići poslije tužili. Drži da kćeri ne mogu i ne smiju biti ravnopravne sa sinovima, pa sve nade polaže u sina Jurja, čija karijera postaje Antina životna opsesija. Rodni grad prezire, ali istodobno želi veće poštovanje svojih sugrađana. Bez formalne je naobrazbe, a smatra se obrazovanim i učenim čovjekom koji zaslužuje najuglednije funkcije u gradu. Uvjerenje da je odavno prerastao svoj rodni grad te da je bolji od drugih dovodi ga do niza tragičnih i pogrešnih odluka i izbora.

U obitelji Ante ni ne pomišlja na razgovor, uvažavanje, bliskost. Stipančići su obitelj s atributom *posljednji* zbog niza krivo postavljenih prioriteta. Krenuvši kronološki od početnoga događaja povezanog s djecom, treba se vratiti na Jurjevo krštenje.

Ante je priredio veliko slavlje kojim je htio pokazati ugled i moć, ali se istodobno njime koristi i kako bi pokazao plemićko odijelo koje je bio naručio, uvjeren da on mora biti plemić bez obzira što mu je podrijetlo patricijsko. Taj kompleks srama zbog onoga što čovjek

podrijetlom jest rađa patološku iščašenost iz vlastite sredine, uništava obitelji i naposljetku zarobljava. Opsjednut sinom i karijerom koju mu je namijenio, slijep je za sve ostalo u životu.

On bi se zanio za Jurja, gledao ga u sjajnoj plemićkoj odori, krasna i umna, kako mu se klanja grad, zemlja i prvaci, i onda bi završile njegove misli u nekoj silno bogatoj i moćnoj aristokratskoj obitelji negdje u Pešti ili Beču gdje se vjeri s jedinicom kćerkom i vraća bogato rodnoj kući imovinu što se na nj istrošila. (Novak, 2017: 77)

Jelčić (isto: 19) naglašava da Ante u sinu vidi sebe i čini sve kako bi Juraj ostvario ono što on nije. Na taj je način Juraj projekcija Antinih neostvarenih planova o uspjehu i karijeri.

Istovremeno, ne zna ni koliko Lucija ima godina jer to ne pripada u njegovu „nadležnost“, nego u Valpurginu. Zabranjuje joj druženje s vršnjacima, školovanje joj nije omogućeno, a ni čitanje njemačkih ljubavnih novela, koje po Antinu mišljenju kvare moral mladih djevojaka jer bi mogle moralno posrnuti. Već smo istaknuli da je tu bio u pravu, ali Lucija nije stradala zbog „pogrešnih knjiga“, nego zbog toga što joj je bio uskraćen stvarni život koji se ipak razlikuje od sentimentalnih, naivnih romana pa je svoje znanje o svijetu i muško-ženskim odnosima izgradila na krivim temeljima. Postoji i mogućnost da Lucija u svojoj „lektiri“ nije prepoznala određene situacije iz kojih je mogla naučiti o opasnostima emocionalnih odnosa. Također, treba uzeti u obzir i ranije opisanu slabost Lucijina karaktera u odnosu na Alfreda.

Heurističkim razgovorom učenike se vodi prema zaključcima u kojima su sažete osobine koje čine psihološku karakterizaciju Ante Stipančića, pa na postavljeni upit *Kakav je otac Ante Stipančić?* mogu odgovoriti: autoritativan, strog, nepravedan, hladan, ambiciozan, nerealan...

Neutemeljena ambicija u odnosu na Jurja, koji je živio u Beču kao propali student, kockar i alkoholičar dovela je do financijskoga sloma obitelji i Antina psihičkoga i moralnoga kraha. Rasprodavši sve za Jurjev studij, morao je ići lihvaru Marku Cincaru. Ta epizoda ima u sebi dramske napetosti. Učenicima se može postaviti upit o tome koje epizode iz romana posjeduju dovoljno dramskoga naboja za ekranizaciju pa ih u skladu s tim uputiti da opišu Antin posjet lihvaru. Dva učenika mogu ovaj prizor dramski prilagoditi i izvesti u razredu.

Antino razočaranje djecom plod je njegova krivog odgoja, odnosno patološke ambicije i očekivanja povezanih s Jurjem i potpune odsutnosti ljubavi i brige za Luciju. Naime, Juraj ga je razočarao jer je propali student u kojega je uložio sve što je imao, a od Lucije je

očekivao, paradoksalno, još veću pokornost, odnosno ono malo bunta koji je pokazala, bilo mu je strašno. Istodobno, slijep je za vlastite pogreške gotovo do samoga kraja.

(...) mislim o sebi, o tebi i o našoj djeci. Mislim, što sam ja u njima gledao svojim duhom kad odrastu do ove dobi, a što gledam svojim očima sada kad su dorasla. Razočaran sam, strašno, grozno razočaran. Prevaren sam ja koji sam najpoštenije mislio, i to me boli. Da sam kriv, sagnuo bih pred svojom sudbinom pokorno glavu, jer bih znao da je moralo doći. Ni bog mi ne može prigovoriti da sam naprama djeci propustio ikada koju dužnost! (Novak, 2017: 124)

Star, bolestan i razočaran piše posljednje pismo Jurju u kojemu ga moli da ne zaboravi majku i sestru jer ih je ostavio nezbrinute potrošivši na njega i ono što je pripadalo Luciji. Zadnje dane provodi u Lucijinu društvu dok mu ona čita, jedino tada pokazuje i svoju drugu stranu, tj. nježnost, srdačnost i blagost, koje su za njegovu obitelj cijeli život ostale nevidljive. Prekasno shvaća da je bio nepravedan prema Luciji, nije vidio „kako je dobra, kako darovita, kako umna djevojka ta naša Lucija!“

Otkuda je očekivao slavu – stigla je poruga, što je prezirao – dizalo se slavno i slavodobitno u životu. (...) govorio bi on Valpurgi s osjećanjem da ona velika sreća života, što ju je tražio daleko, živi skromno i umiljato pod domaćim krovom. (Novak, 2017: 171)

Druga je velika tema u romanu prikaz društvenih i političkih događanja u Senju 20-ih godina 19. stoljeća. Senj je bio odvojen od zbivanja u Zagrebu, pa je tamo prodor ideja hrvatskoga narodnog preporoda znatno otežan. Ante sudjeluje u javnome i političkome životu grada Senja. Promatranje njegovih osobina u javnome djelovanju bit će putokaz u socijalnoj karakterizaciji Ante Stipančića.

Učenici mogu istražiti njegove osobine povezane sa sljedećim događajima:

- obukao je plemićko odijelo na Jurjevu krštenju
- pogazio je riječ koju je dao sinu kapetana Bukovčića koji mu je pomogao
- natjecao se za gradskoga sudca
- pridružio se Vukasoviću lažno pristajući uz njegove ideje
- okrenuo je leđa Vukasoviću i prihvatio Benettijevu „nemoralnu ponudu“.

Iako nije plemićkoga podrijetla, oblači plemićko odijelo na Jurjevu krštenju jer misli da to svojim ugledom, znanjem i važnošću zaslužuje. U svome gradu koji prezire želi obavljati važne funkcije, pa iako bez formalnoga obrazovanja, natječe se za gradskoga sudca. Ipak, u tome ne uspijeva jer je došla naredba iz viših krugova da on ne smije biti izabran.

Pogazio je svoju riječ koju je dao sinu kapetana Andrije Bukovčića, koji mu je pomogao. Kad je Andrija došao Anti kako bi ga podupro da postane patricij, on mu obećava pomoć, ali ga na kraju ipak radi sebičnih interesa odluči ne podržati. U sebi se stidio zbog uzalud pogažene riječi, a to što nije postao sudac *grizlo ga u duši kao crv*.

Lažno pristaje uz kanonika Vukasovića u pripremama za izbore u požunski sabor, a samoga kanonika smatra luđakom, zanesenjacom i fanatikom, koji propovijeda neke čudne ideje o narodnome buđenju. Ipak, piše govor prema Vukasovićevim uputama, ali ne dijeleći te stavove. Ne samo da nije bio pristaša narodnoga preporoda nego se u sebi i rugao ljudima toga uvjerenja. Jedini motiv mu je stvaranje veza koje bi mogle pomoći Jurju u karijeri. Zato bez moralnog propitkivanja i okreće leđa Vukasoviću kad mu ovaj odbije posuditi novac, prethodno upozoren da Ante pregovara i s Benettijem. Ante kao da nije uspijevaao niti se trudio sagledati širu sliku društvenih promjena, opsesivno tražeći u svakoj prigodi mogućnost za građenje Jurjeve karijere. Svojim stavovima blizak je malograđanskim²⁹ navikama i razmišljanjima.

Učenici trebaju izdvojiti dva lika koji su povezani s Antom Stipančićem, ali u društvenome i političkome životu djeluju na suprotnim stranama i pripadaju potpuno različitim tipovima ljudi, te napraviti njihovu socijalnu karakterizaciju.

To je kanonik Vukasović, koji se zalaže za ilirske ideje i buđenje nacionalne svijesti s velikim oduševljenjem. Želi domaćim ljudima prenijeti Gajeve poruke, zamisli grofa Draškovića, probuditi ljubav za svoje i svoju domovinu, istrgnuti grad iz vojničke uprave za koju je metafora *Sablja nas sječe i pije nam krv!*

(...) kanonik Vukasović bio je uman čovjek, od prirode bogato nadaren, a naukom prosvijetljen, te ne samo porijeklom i imenom, nego i duhom svojim pravi narodni aristokrat
(...) (Novak, 2017: 80)

²⁹ U kratkoj proznoj crtici *Tko je to?* Novak briljantno portretira hrvatskoga malograđanina. Gjurgjan (1998: 11) ističe da je upravo „psihološki precizna kritika malograđanštine tipična za realizam“. U crtici je prisutna satira, na kraju ironičan obrat. Vidljivo je da je Novak sažeto i inteligentno skicirao društvenu realnost u maniri kroničara realizma, pa se od izrazitoga regionalista prve faze književnoga stvaranja razvio u pisca koji je najsveobuhvatnije opisao hrvatski društveni život. Ovim se bilješkama služio poslije u pisanju pripovijedaka i romana.

Ante ga smatra strašću zaslijepljenim čovjekom, ne razumije njegove ideje i nije sposoban vidjeti dalje od svojega uskog kruga interesa pa su mu Vukasovićeви govori daleki i čudni. Ipak, zbog moguće koristi za Jurja u izborima za požunski sabor priključuje se neiskreno Vukasoviću.

Nadareni govornik obraća se ljudima vatrenim govorima u duhu ilirskih budnica.

(...) još nismo mrtvi. A s koliko strana ranjeni! Ima našeg naroda pod Turčinom, pod Talijanom i pod Nijemcima. Naša krv čuva Europu, hrvatskim zemljama plaća Austrija svoje dugove. Sama jezgra slavnoga nekada kraljevstva hrvatskoga raskomadana je; ta eno jednoj polovici zapovijeda nam sablja, druga polovica ima druge zakone i druge oblasti kao da su dvije zemlje i dva naroda, a Dalmaciju prigušio Talijan! I pored svega toga mi smo živi, živi, ali blizu groba. Možda smo od posljednjih hrvatskih sinova koji osjećaju da su djeca toga slavnog plemena i naroda! Kakva li će sramota biti kad bude povijest spominjala naša imena da smo svomu narodu na posljednjoj uri držali u ruci smrtnu svijeću! (Novak, 2017: 99)

Učenici mogu Vukasovićeve govore povezati sa znanjem iz povijesti. Također, kao surječje povijesnoga zbivanja mogu pripremiti kratke bilješke o ilirizmu i hrvatskome narodnom preporodu. Na taj će način lakše razumjeti političku i društvenu pozadinu zbivanja u Senju. Učenicima se mogu postaviti upiti koji se odnose na suvremenost; kako prepoznati iskrene govornike koji žive ono što govore, a kako one koji pristaju uz dobre ideje samo radi vlastita probitka i koristi.

Na drugoj je strani major Benetti, predstavnik vojne uprave u Senju, tj. tuđinske vlasti. Benetti je grub, proračunat, služi se svim sredstvima za postizanje cilja, a one koji obavljaju razne sumnjive poslove (npr. uhoda Martinčić) drži uza se ucjenama. Učenici mogu povezati Benettijev vanjski izgled s njegovim ponašanjem te na temelju tekstnoga predloška napraviti njegovu psihološku i socijalnu karakterizaciju.

Major Benetti bio je rodom Trščanin, čovjek od četrdeset i pet godina, onizak, crnomanjast, mrka koščata lica i crnih pronicavih očiju. Od svog mnijenja i svojih nakana nije pred mlađima odstupao ni pod kojim uvjetom, u tome bio je silnik, sudio je baš kao da siječe sabljom. Čutio je te može takav da bude jer mu je to dopuštao položaj i vlast. Grad ga se bojao, mnogi su bili uvjereni te bi on mogao i posjeći čovjeka koji bi se usudio da mu protuslovi. Predstavke i tužbe grada protiv sebe i svojih činovnika primao je s posmijehom (...) Bio je neženja, veseljak i rado se kartao, ali pio je malo (...) (Novak, 2017: 139)

Najveći broj likova u romanu veže se uz Antu Stipančića jer on jedini iz obitelji sudjeluje u javnome i političkome životu Senja. Dobro su portretirani i kapetan Andrija Bukovčić, uhoda Fabijan Martinčić, vojnik i alkoholičar Winter, lihvar Marko Cincar, gradski sudac Čolić. Tako je Novak prikazao široku galeriju likova te u romanu *Posljednji Stipančići* prema Gjurgjan (1998: 11) „izuzetno dobro reprezentira stilsku formaciju realizma“.

4.3.4 Juraj Stipančić

Juraj je očevo miljenik, obožavani sin u kojega je uložio doslovno sve; nade, očekivanja, cijelu imovinu, zbog njega je osiromašio te svoju obitelj doveo do prosjačkoga štapa. Zbog Jurja je morao tražiti novac u lihvara, pogaziti danu riječ, ostaviti Valpurgu i Luciju potpuno nezbrinute. Beskrajno obožavanje, vjerojatno patološke naravi, odvelo je u propast sve Stipančiće. Ipak, taj je kotač zavrteo Ante Stipančić, očekujući da će im sin vratiti sve uloženo kad postane ugledan, bogat i moćan.

Učenici se mogu prisjetiti kako je izgledalo Jurjevo djetinjstvo. Jurja je otac uzeo pod svoje još dok je bio sasvim malen. Valpurgi nije dopuštao nikakvu nježnost prema sinu, računajući da bi tako mogao postati slabić. Odgajan kao poseban i vrjedniji od drugih, Ante ga je zarana počeo poučavati, provoditi s njim puno vremena u beskrajnim šetnjama na kojima je Juraj opet učio, odvojivši ga potpuno ne samo od majke i sestre nego i od druge djece. Jurja je pretjerano hvalio, hraneći tako njegovu samouvjerenost i osjećaj da je nemjerljivo bolji od drugih.

Gjurgjan (1998: 10) ističe da Jurja strogi odgoj u kojemu „nije smio upoznati majčinu ljubav lišava bliskosti prema majci i sestri“. Može se dodati da je to i jedan od uzroka emocionalne uskraćenosti za neke temeljne stvari koje oblikuju moral, poštenje i osjećaj za druge. Ni na ispraćaju na studij u Beč majka ga nije smjela, bez straha od Ante, poljubiti i zagrliti. Ante nije dopustio da mu Valpurga da blagoslovljenu medaljicu koja bi ga čuvala od zla. Imao je tada šesnaest godina. Tako Juraj nije dobio ono što mu je kao djetetu pripadalo. Nije dobio ljubav, samo uvjerenje da je inteligentniji od drugih. Poslije tu ljubav nije znao ni mogao dati.

Juraj je studirao deset godina, iscrpivši financijski svoju obitelj. Stalna obećanja da će diplomirati svake bi godine ostala neispunjena.

Učenicima se mogu postaviti upiti povezani s Jurjevim neuspjehom na studiju.

Kako to da je jedan mladić, koji je kao dijete pokazivao natprosječnu inteligenciju, neobičnu lakoću učenja i sjajan um, uz punu novčanu potporu roditelja, nikako ne uspijeva završiti studij prava, a osim toga odaje se i neurednomu i moralno upitnomu životu u Beču?

Jelčić (1996: 22) na ovo pitanje daje tri odgovara. Drži da je u pitanju problem pedagoške naravi, tj. „pogrešan odgoj u roditeljskome domu“. Slušajući oca kako ga uzdiže u zvijezde i neumjereno hvali, „hranila se Jurjeva samosvijest, ali je u tome, smatra, bila i klica njegova neuspjeha“. Ovaj propust u odgoju učinio ga je nesposobnim za bilo kakav trud, rad i odricanje pa nije uspio postići uspjeh kakav je bio izgledan s obzirom na njegovu darovitost.

Osim toga, možda je Jurjev neuspjeh posljedica porazne spoznaje da nije dorastao onomu što se od njega očekuje³⁰.

Naposljetku, Juraj je lako učio, imao sjajno pamćenje, ali ipak ništa nije volio. Nije imao poziv ni ljubavi za ono što je trebao raditi.

O Jurju Stipančiću doznajemo iz njegovih pisama. Osim razdoblja djetinjstva koje je proveo s obitelji u Senju, on u romanu nije prisutan. O njegovim sposobnostima ne možemo ništa reći jer o tome nema podataka u romanu. Jelčić (isto: 25) naslućuje da je Juraj možda jedan od onih „ljudi koji su bistri i natprosječno inteligentni, ali ne pokazuju posebnih sklonosti ni za što“. I ta je mogućnost otvorena. Naime, iz pisama odaje hladnu, gotovo plošnu osobu, čini se da se ne može ni sa čim oduševiti, ničemu radovati.

Učenici će dobiti zadatak da na temelju Jurjevih pisama ocu i onih koje je pisao prijatelju Mukiju naprave psihološku i sociološku karakterizaciju lika Jurja Stipančića. S obzirom da je zadatak složeniji jer je potrebno pronaći i analizirati pisma, učenici mogu raditi u skupinama na satu ili samostalno, ako će zadatak dobiti ranije, prije sata.

Juraj je ocu pisao iz Beča gdje je bio na studiju, a prijatelju Mukiju iz Senja, u koji nakratko dolazi nakon očeve smrti uzeti sve što je preostalo ili se može prodati.

³⁰ Sličnim se problemom Novak bavi i u svome posljednjemu romanu *Tito Dorčić*. Tito je upropašten bolesnom ambicijom oca da postane odvjetnik, a njegove sposobnosti tomu nisu bile dorasle. On je spoznao svoj poziv ribara, ali to mu nije bilo dopušteno. Bitna je razlika što su očito Jurjeve mogućnosti bile znatno veće nego Titove pa je mogao završiti studij prava.

Između oca i sina dva su pisma ključna; jedno Jurjevo u kojemu ocu javlja da je napustio studij i postao konobar jer mu je otac uskratio novčanu pomoć koju mu inače uredno šalje već devet godina. Jurju nije palo na pamet da otac više nema otkud poslati, ne zanima ga kako njegova obitelj živi, a ni najmanje je li to za njih prevelika žrtva. Pismo je puno ironije, razmaženosti i nezahvalnosti.

Dužnost mi je javiti vam da sam svoje nauke dovršio bacivši knjige u kut, jer moj preljubezni otac nije našao svoga sina vrijednim da ga još tih par mjeseci uzdrži na sveučilištu. Pred tri dana započeo sam novu karijeru s kojom će se morati njegovo plemenito očinsko srce sprijateljiti – ja sam primljen u službu kavanarskih konobara. Ako bi se plemenitom srcu moga gospodina oca htjelo dati nažao što sam sa praga visoke doktorske časti sašao među konobare, ostaje mu vrlo lijepa utjeha da je njegov sin po svoj prilici najinteligentniji konobar u Europi. Doduše, priznat ću da sam se s trpkim osjećajem u duši dao na taj korak. No u ovaj par bilo mi je birati dvoje: ili da skočim u Dunav ili da ostanem živ kao pošten konobar. Toliko momu plemenitomu ocu na znanje s poniznom zamolbom da zaboravi sa mnom sve što je u svojoj veledušnosti o meni sa mnom snovao. Ostajem s dužnom zahvalnošću i s poštovanjem momu plemenitom gospodinu ocu, patriciju...Juraj Stipančić, bivši doktorand prava, konobar. (Novak, 2017: 126)

Razmaženi Juraj ipak, kako doznajemo, i nakon ovoga pisma traži nemali novac (pet stotina). Razočaran, uplakan i nesretan, stari Stipančić smišlja kako Jurju poslati traženo. S obzirom da Ante do samoga kraja ne odbacuje Jurja, ali više ipak nije riječ o obožavanju s početka romana, moli Valpurgu da mu ona piše i uz pismo pošalje novac te Jurja obavijesti da je otac zbog njega obolio pa mu Valpurga šalje svoju štednju ili novac od Lucijina založena nakita.

Učenicima mogu biti postavljeni upiti o značenju frazema *medvjeda usluga*. Prisjećaju se svojega znanja o frazemima i nakon njegova tumačenja objašnjavaju na koji se način može primijeniti na odnos Ante i Jurja. Katkad iz najboljih i najplemenitijih namjera možemo nekoga poslati u propast. To se možda dogodilo i s Jurjem. Poput pijavice svojoj obitelji oduzima egzistenciju, a otac je preslab da ga spriječi u onome što je sam započeo i zamislio. Prevelika Antina očekivanja i hranjenje Jurjeve samouvjerenosti stvorili su vrlo nemoralnu i neosjetljivu osobu.

U posljednjem Antinu pismu Jurju moli ga da se, ako mu se što dogodi, jer se osjeća čudno i star je, pobrine za majku i sestru. Strahuje za Luciju i što bi joj se moglo dogoditi jer joj nije ostavio ništa.

Ja ti pišem pod utiskom nekih čudnih osjećaja. Tijelo mi je obuzela neobična slabina kakve nijesam još nikada osjećao (...) Ja ti ovo javljam jer sam u brizi za tvoju majku i sestru (...) Smiruje me mnogo što mi poštenom riječi zajamčuješ da ćeš još ove jeseni završiti nauke. Smiruje me poradi samoga tebe, a još više poradi tvoje sestre. Znaj, dragi Jurju, da sam na te izdao sve; tvoje i njezino... Razumiješ li me: sve! Ako se meni šta dogodi, a ti joj bratski ne vratiš, njoj ne preostaje nego da obilazi tuđe pragove – dok – dok... Ja ne smijem pomisliti! A što nije moguće da se dogodi mladoj i ostavljenoj djevojci koja nema podbogom ništa do svoje mladosti i ljepote? (Novak, 2017: 156-157)

Ante nije mogao ni zamisliti što je postalo od Jurja. Teško je u svome obožavanju i idealizaciji sina jedinca mogao i pomisliti da će upravo Juraj, na neki način, biti Lucijin egzekutor, koji neće pokazati nimalo milosti.

Sama je Lucija jednom prilikom svjedočila da nema brata; cijeli je život slušala hvalospjeve o Jurju, ali od njega nikad nije doživjela nimalo bratske nježnosti, naklonosti, a kamoli zaštite.

Majko, ne vrijeđajte me i vi! Ni riječi o tom ako me želite imati živu. Ja nemam oca, a ni brata. Da vidite druge kako ih braća miluju, one se braćom ponose. Kad je pitao za me moj brat? Je li ikada dao povoda te bih osjetila s radošću da imam brata? Ne govorite mi! Još imam vas...i na svijetu već nikoga. (Novak, 2017: 130)

Učenicima se može postaviti upit o odnosima između braće i sestara i odnosu Jurja prema Luciji. Učenici na temelju rasprave i pročitana odlomka grade stav o Jurju i slažu cjelovitu sliku njegova psihološkoga profila.

U pismima koje Juraj iz Senja piše prijatelju Mukiju potpuno razaznajemo njegovu osobnost. Otvoreno govori da je došao jedino radi novca koji želi izvući od *te žene, ludakinje, dobroćudne i neuke* matere, kako naziva majku jer je dužan vjeroncima. Juraj živi nemoralnim životom, alkoholičar je i kockar. Ni ovdje pripovjedač nije uvjerljiv, a Jurjev odnos prema majci mogao bi imati podlogu u alkoholizmu. Naime, ovakva grubost i svirepost ne bi se mogla objasniti udaljenošću i razdvojenošću od djetinjstva. Također, Jurju je poznato kakav je Alfred, ali ga ne zaustavlja niti upozorava Luciju. Zabavno mu je gledati kako će mu

sestra stradati, svjestan je da je neiskusna i nježna zdravlja te da odlazi u ralje čovjeka kojega prisposobljuje sa sotonom.

Zašto ne bi dakle naš Fedica vršio samaritansku dužnost naprama siroti osamljenoj i boležljivoj djevojci? – Zašto bih ja dakle otkrio pred majkom ili pred sestrom sa Fedice koprenu u kojoj im se predstavio, kako iz majčinih riječi razabirem, u nekakvoj djevičanskoj slici? (...) vidiš ti našeg Fedicu kako on umije lijepo glumiti! Ne vidi mu se rep, ni kozje noge, ni rogovi! (...) (Novak, 2017: 183)

Ovakva svjedočanstva odnosa prema sestri mogla bi se nazvati „zapisima užasa“ jer ih karakterizira nesvakidašnja okrutnost, a mogu im se pridružiti i epiteti kao što su „sotonski zapisi“ ili „monstruozni zapisi“.

Učenicima se može postaviti upit da pronadu u Jurjevim pismima kako je doživljavao oca.

Naime, Jurjeva je slika potpuno različita od one koju je o sebi imao Ante Stipančić. Juraj ga doživljava kao narcisoidnoga despota, taštog, suhoparnog, dosadnog pedagoga, koji se nikada nije smijao, a žene je doživljavao kao stvari. Piše da je Ante i izvan kuće htio biti autoritet kao i u kući, ali bez uspjeha.

A nije išlo zato, što je u isti čas tražio uporište na raznim stranama – jer vlastitog nije imao. Nije bio ni političar. (...) Bio je Austrijanac, Francuz, Talijan i Mađar u isti čas. (...) Moj je otac bio u svemu polovnjak. (...) Kod kuće je bio strah ukućana, a mali su ga ljudi pozdravljali na ulici dubokim poklonima na koje nije nikada pozdravom odvrćao. (...) A nije bio ni bolji ni pametniji od njih. (Novak, 2017: 187)

Otkriva u pismima da o ocu nikada nije puno razmišljao, ni dok je bio živ ni kad je umro. Anti je smisao života bio sin kojemu otac nije ništa značio. S obzirom da je od majke vrlo rano odvojen, nema ni prema njoj ni prema sestri osjećaja. U pismima priznaje da njegova obitelj nikada nije ni živjela kao druge obitelji.

Glumeći da će počiniti samoubojstvo Juraj natjera majku na prodaju obiteljske kuće te odlazi s iznuđenim novcem.

Učenici iz pisama mogu rekonstruirati i Jurjev stav prema domovini i svome narodu. Naime, Juraj domoljubima smatra Mađare, za svoj narod ne osjeća ništa, a ilirce ismijava. Svojim jezikom drži mađarski, što i potvrđuje promjenom imena u Gyorgy, kako se potpisuje u pismima. Simbolično je da posljednje pismo koje mu je Vlapurga poslala nikada nije ni

došlo do njega. Juraj je postao Gyorgy Istvanffy i otišao u Mađarsku. Čovjek bez identiteta, Juraj Stipančić, više nije postojao.

4.4 Mapa karaktera – „muška pripovijest“, „ženska pripovijest“

Na kraju analize likova učenici su dobili cjelovitu sliku o likovima i njihovim odnosima. Također, spoznali su uzroke događaja koji su obilježili tragične sudbine posljednjih pripadnika jedne obitelji. O romanu je moguće razgovarati i predočujući ga kao dvije pripovijesti koje se odvijaju odvojeno jedna od druge.

Naime, „ženska pripovijest“ ispunjava prostor privatnosti i doma, to je intimna pripovijest visokoga dramskog naboja, sva proživljena daleko od očiju javnosti. Ona pulsira u samoći, vrišti s rukom na ustima, prepuštena sebi i svojem očaju. Njezini glasovi pripadaju strahu, sumnji, nadi i ljubavi. Pripadajući isključivo prostoru doma, naglašena je njihova odvojenost od društva i sudbinska određenost za obitelj i majčinstvo. Lucijin jedini izlazak u društvo predstavljao je prvi ples.

„Muška pripovijest“ dio je javnoga diskurza, odigrava se na političkoj pozornici na kojoj se uloge dijele prema interesima, poznanstvima, spletkama i moći. Njezini junaci drže govore, dogovaraju se, pletu mrežu jedan oko drugoga i nadaju se materijalnoj i društvenoj koristi. Oni se sastaju u kavanama, piju, zabavljaju, sudjeluju u političkim zavjerama i ucjenama.

S obzirom na odvojenost „muške“ i „ženske pripovijesti“ koje pripadaju javnoj odnosno intimnoj sferi, učenici mogu te odnose pretočiti u stvaralačko oblikovanje tako da Luciju i Valpurgu prikažu u pokušaju pisanja kratkoga autobiografskog ulomka kao dijela zamišljene opširnije autobiografije, a Antu i kanonika Vukasovića u memoarima u kojima pripovijedaju odabrane događaje iz političkih previranja u gradu Senju u prvoj polovici 19. stoljeća (prema Slavić, Dean. *Peljar za tumače*, gdje su osmišljene vježbe uživanja u likove za roman *Vježbanje života*).

Učenici mogu oblikovati tekstove publicističkoga stila, koji u obliku subesjede predstavljaju pojedine likove. Upute ne bi trebalo biti teško osmisliti nakon detaljne raščlambe likova. Ovakva vrsta vježbe potiče povezivanje i sintezu gradiva.

Primjer subesjede za Antu Stipančića:

Novinar: Dobar dan, molim Vas, predstavite ukratko svoje javno i političko djelovanje.

Ante: Svi znaju da svojim znanjem i podrijetlom zaslužujem najviše funkcije u gradu Senju. Natjecao sam se za suca, ali me nisu izabrali, znam da su oni na gubitku. Također, pogriješio sam što karijeru nisam gradio izvan ovih uskih okvira u nekoj prijestolnici koja bi svojim mogućnostima bila primjerena za moje talente i sposobnosti. Međutim, ovi ljudi to ne mogu shvatiti jer svijeta nisu ni vidjeli za razliku od mene.

Novinar: Hoće li netko u Vašoj obitelji ići Vašim stopama?

Ante: Moj sin Juraj studira u Beču i pred njim je blistava karijera koja zasigurno nikoga neće ostaviti ravnodušnim. On je natprosječno inteligentan i još odmalena toliko odskače od ostale djece da se nije mogao s njima družiti, ja sam to najstrože branio.

Novinar: Mislite li da je ostao uskraćen za bezbrižno djetinjstvo?

Ante: Ni u kom slučaju, u mome društvu i našim dugim šetnjama dobio je obrazovanje koje mu je trebalo.

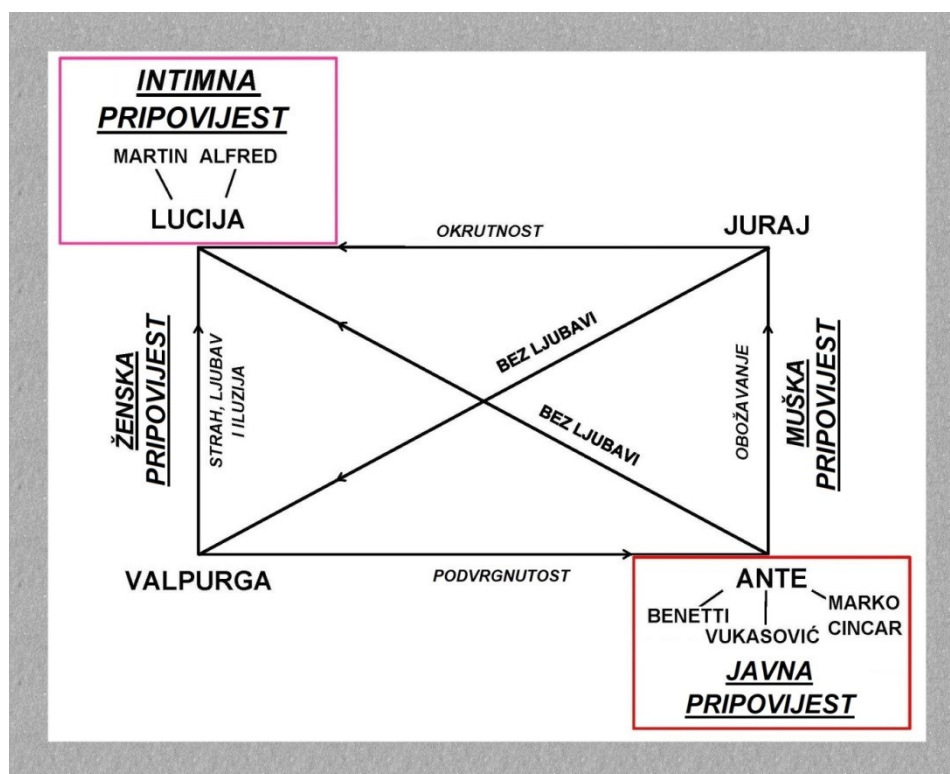
Novinar: Nakon plesa, u gradu se pripovijeda da imate prekrasnu kćer? Kakvi su njezini interesi?

Ante: Lucija će sigurno biti izvrsna domaćica i supruga, više od toga ne mogu reći.

Učenici mogu osmisliti subesjede i s drugim likovima, u kojima će napraviti psihološku i socijalnu karakterizaciju.

Likovi i njihovi odnosi te silnice koje tim odnosima upravljaju prikazani su i grafički.

U sintezi sata grafički prikaz može pomoći učenicima u rješavanju zadataka kojima ponavljaju najvažnije odrednice interpretacije romana.

Slika 1 – Mapa karaktera

5. METODIČKE MOGUĆNOSTI U OKVIRU PROBLEMSKO-STVARALAČKOGA METODIČKOG SUSTAVA

Slavić (2011: 15) ovaj metodički sustav poznat pod imenom problemske nastave, kojemu se početak smješta u godinu 1965. kada je u New Yorku održan simpozij gdje je predstavljen, opisuje kao „sustav u kojemu je učenik postavljen pred književni problem te potaknut njime počinje razmišljati, istraživati djelo, iznositi svoja zapažanja i o njima raspravljati“. Problemska nastava omogućuje učeniku da do spoznaja dolazi sam. Kao preduvjeti ove vrste nastave najvažniji su da su „učenici individualno pročitali čitavo djelo i napravili bilješke, što ostvaruju usmjerenim čitanjem i čitanjem sa zadatkom, te su stekli prve dojmove i sudove o djelu i likovima“ (Slavić, isto: 15).

Pandžić (2001: 24) ističe da je ova vrsta nastave 70-ih godina 20. st. u Hrvatskoj imala malo zagovornika, ali i velika očekivanja. Tim je očekivanjima svakako pridonio Rosandićev problemski pristup romanu *Posljednji Stipančići*.³¹

Rosandić (1972) kao problemske teme u romanu *Posljednji Stipančići* izdvaja socijalnu i nacionalno-političku okosnicu romana, likove senjskih patricija, položaj žene u obitelji i društvu te problem otuđenih ličnosti u romanu.

Metodičkim mogućnostima povezanima s problemskom nastavom bavila se i Kajić u radu *Problemski pristup liku Lucije Stipančić iz romana Posljednji Stipančići*. Ističe (1976: 41) vrijednost problemske nastave jer afirmira postupke koji učenika potiču da samostalno pronalazi rješenje, razvija stvaralačko mišljenje i kreativnost. Potrebna je i „opsežna priprema nastavnika kako bi upitima mogao provocirati one komponente, povezane s određenim problemom, koje mogu dati najbolji rezultat“ (Kajić, isto: 41).

Slavić (2011: 15) navodi sastavnice u ustroju sata u problemskoj nastavi koje obuhvaćaju „stvaranje problemske situacije, definiranje problema, samostalan istraživački rad, analizu rezultata istraživanja i zadatke za samostalan rad učenika“.

Treba naglasiti da je za problemsku nastavu potrebno dovoljno vremena, pa treba planirati više sati.

Kajić (isto: 42) opisuje problemski pristup liku Lucije Stipančić, koji se temelji na postavljanju problemskih pitanja vezanih uz njezinu egzistenciju, pa su „obuhvaćeni temeljni elementi ljudskoga postojanja: sloboda, ljubav i istina“. Učenici su obavljali posao u skupinama, služeći se tekstnim predlošcima i dnevnikom čitanja. Rezultati istraživanja prikazani su pregledno u sljedećoj tablici:

Lik	Mjesto i uloga u obitelji	Odnos prema članovima obitelji	Djelovanje u obitelji	Moralne karakteristike	Odnos prema životu
Ante	glava obitelji	naglašena privrženost	aktivno	nepravedan, neprincipijelan	konzervativan

³¹ U knjizi *Metodički pristup romanu*, 1972.

		Jurju, žena podređena muškim likovima			
Valpurga	podređena	majčinski	pasivno, žrtva	odricanje	emocionalan
Juraj	istaknut	gubljenje emocionalnih kontakata s roditeljima i sestrom	razorno	amoralan, egoist, karijerist	egoistički, karijeristički
Lucija	potisnuta	emocionalno hlađenje prema ocu i Jurju	pobuna, žrtva	naivnost	emocionalan

Tablica 1 – Rezultati istraživanja u problemskoj nastavi (Kajić, isto: 45)

U prethodnim poglavljima ovoga rada dotaknute su teme za koje je utvrđeno da bi im problemski pristup više odgovarao u smislu izvedbe sata i očekivanih ishoda. Prijedlozi su problemskih tema za roman *Posljednji Stipančići* sljedeći: patrijarhalni odgoj, problem školovanja žena, patološka ambicija roditelja u odnosu na djecu, povezanost materijalne i moralne degradacije na primjeru Ante Stipančića, obitelj kao izvor tragedije, pitanje pobačaja te pitanje i uloga vjere.

U nastavku je opimljen problemski pristup za temu *obitelj kao izvor tragedije* u okviru obiteljsko-intimne dimenzije romana.

5.1 Obitelj kao izvor tragedije

Upitani o asocijacijama koje povezuju s pojmom obitelji, učenici su navodili dom, sigurnost, mir, utočište, sigurna luka, uglavnom odrednice s pozitivnim konotacijama. Nažalost, utvrdili su da ima puno nesretnih, disfunkcionalnih obitelji uz koje se vežu strah, nesigurnost, tuga, podčinjenost, neostvarenost. U razgovoru o obitelji Stipančić, prije kojega ih je nastavnik upozorio da ovu obitelj promatraju u surječju tadašnjega vremena i društvenih

okolnosti, učenici su se ipak izjasnili redom izričito negativnim epitetima; nesretna obitelj, stroga obitelj, autoritativna obitelj, patrijarhalna obitelj.

Romanom *Posljednji Stipančići* na tragu obitelji koja počiva na autoritetu iz očišta psihoanalitičke teorije bavio se Durić (2011) u radu *Autoritet i obitelj u romanu Posljednji Stipančići Vjenceslava Novaka* u kojemu se o odnosima u ovoj obitelji progovara u surječju nukleusne patrijarhalne obitelji.³² Dijete se od najranije dobi poistovjećuje s roditeljima, koji za njega predstavljaju model, putem nesvjesnoga mentalnog procesa. Ističe i ulogu društvenih okolnosti, pa je subjekt rezultat različitih čimbenika među kojima navodi vlastite nesvjesne žudnje i društvene imperitive (Durić, 2011: 21). U srazu psiholoških predispozicija subjekta i njegove želje za oblikovanjem svijeta oko sebe nastaje sukob, pa Durić takav sukob vidi i u *Stipančićima* za koje kaže da „Novak motivirajući propast obitelji društvenim silnicama prikazuje promjene koje su dovele i do propasti patricijskoga sloja“ (2011: 21). Drugi sloj romana predstavljaju psihološki razlozi, koji sa svoje strane uništavaju samo tkivo obitelji. Durić (isto: 21) utvrđuje da su Novakovi „karakteristični junaci koji dolaze u sukob s okolinom, ali i sa samim sobom“. Karakteri u ovoj patrijarhalnoj obitelji neraskidivo su povezani s figurom autoritativnoga oca. Želeći preko sina ostvariti više nego je on sam mogao, Antin otac prenosi isti uzorak na Antu, tj. kako Durić ističe, ista se situacija reproducira u odnosu Ante i Jurja (isto: 23). Naime, Antin se otac nadao da će sin ostvariti karijeru u vojsci. Tako je i Ante Jurju namijenio važan položaj kojim bi postigao ugled i stekao moć.

Neke odrednice iz analize odnosa Ante i Lucije koji Durić naziva „odnosom neprepoznavanja“ (Durić, isto: 37) poslužiti će nam za stvaranje problemske situacije povezane s Lucijinom karakterizacijom, odnosno njezinim unutarnjim previranjima kojima je uzrok otac, a koja se odigravaju u sferi privatnosti i intime. Ta su previranja potaknuta pokušajem pronalaska idealiziranoga oca. Ante nema dodirnih točaka s takvom očinskom figurom. Durić (isto: 37) ističe da se radilo o pokušaju pronalaska oca koji bi trebao „omogućiti kćerinu integraciju u vanjski svijet“.

Druga je odrednica u ovome procesu neprepoznavanja povezana sa Stipančićevim stavovima o ženama, njegovom hladnom i krutom osobnošću koja blokira prepoznavanje. Luciju ne može prepoznati ni kao nasljednicu ni kao onu koja će produžiti lozu niti kao jamca

³² Autor objašnjava da je nukleusna obitelj polazna točka na kojoj antagonizmi bivaju ugrađeni u individu, u njezinu subjektivnost, a sebstvo se percipira kao podređeno, skromno i bespomoćno (Durić, isto: 19)

osiguranja uglednoga položaja obitelji pomoću ostvarenja uspješne karijere. Lucija odbacuje očev autoritet, ali u tome prostoru zadržava želju za autoritetom, pa jedan autoritet zamjenjuje drugim, Alfredovim. Neki filozofi (npr. Benjamin), ističe Durić (isto: 38) ovu potragu nazivaju ženskom potragom za idealnom ljubavi.³³ Lucija vjeruje kako će joj Alfred otvoriti put u svijet i život koji su za nju zatvoreni.

U stvaranju problemske situacije početna točka su odlomci iz romana, tj. tekstni predložak.

Lucija je bila vrlo živahna djevojčica, te je Valpurga radi toga pretrpjela mnogo prigovora od Stipančića koji je uopće za Luciju malo mario i samo jedno u pogledu njezina odgoja odrješito zahtijevao: da ne smije na ulicu gdje bi došla u dodir s gradskom dječurlijom (Novak, 2008: 44)

(...)

Zato je Lucija rasla uz majku jednako kao za prvih dana svoga djetinjstva. Za njezin uzgoj nije otac ni pitao, nijesu mu dapače bila u volji ni njezina poznanstva s nekim vršnjakinjama iz odličnih obitelji; ipak je naime znala gdjekada tražiti Valpurga troška da se Luciji nabave nova odijela i druge sitnice poradi društva. On bi tada dokazivao da se od žene ne može više zahtijevati nego da bude dobra domaćica i vjerna supruga koja umije razumjeti svoga muža i tako mu ugoditi. (Novak, 2008: 53).

Problemska situacija koja se nalazi pred učenicima glasi: *Zašto je Lucija vjerovala da će joj Alfred omogućiti izlazak u svijet slobode?*

Učenici provode svoje poslove istraživanja podijeljeni u skupine, s tim da prva skupina kreće od prvoga ulomka i zapisuje odrednice povezane s Lucijinim djetinjstvom, a druga skupina odrednice povezane s Lucijinim djevojaštvom u drugome ulomku. Zadaci su vremenski ograničeni na 10 minuta.

Učenici izvještavaju o svojim rezultatima. Prva skupina pronalazi razloge u Lucijinu djetinjstvu. Zabrane, odvajanje od druge djece i nasilno uskraćivanje igre, zabave i druženja, koji su djeci najvažniji, stvorilo je trajne ožiljke. Lucija nastoji ostvariti čežnju za životnom radošću nepromišljeno, vjerujući osobi koju uopće ne poznaje poput djeteta koje vjeruje

³³ Benjamin tu potragu smatra čestim oblikom mazohizma u kojemu žena gubi sebe u poistovjećivanju s moćnim drugim koji utjelovljuje žudnju koja nedostaje (Benjamin, 1998: 116)

svima i svemu, bez razmišljanja o posljedicama. Ova skupina zaključuje da je riječ o Lucijinoj nezrelosti koja ima korijene u djetinjstvu.

Druga skupina pronalazi razloge u Lucijinu djevojaštvu koje je vezano samo uz majku koja je podložna i poslušna, pa Lucija nesvjesno slijedi majčine uzorke. Vjeruje slijepo muškarcu kao što njezina majka vjeruje svome suprugu, ne propitujući niti dovodeći u pitanje njegove odluke ili izbore. Istodobno je otac potpuno odsutan i ni na koji način ne sudjeluje u Lucijinu životu. On je dalek, stran i Lucija ga se boji. S takvim osjećajima grča i straha Lucija se razvija u osobu bez samopouzdanja koju je lako prevariti. Ova skupina zaključuje da je riječ o Lucijinu neiskustvu koje ima korijene u odrastanju.

Na kraju učenici dobivaju zadatak za samostalan rad. Trebaju osmisliti alternativni kraj romana u kojemu će pokazati kreativnost i domišljatost.

6. UČENIČKE REAKCIJE

6.1 Analiza održanoga sata

Sat lektire održan je 11. travnja 2022. godine u 1. d razredu Gimnazije Sesvete. U razredu su bila prisutna dvadeset tri učenika; petnaest učenica i osam učenika. Učenici su na početku sata dobili tekstni predložak iz romana te listiće za anketu.

U motivacijskome razgovoru učenici su bili iznimno aktivni. Bila im je poticajna situacija koja se odnosila na učeničku ekskurziju (sat je održan u travnju, a oni su se tada pripremali za putovanje sa svojim razredom). Motivacijom i interpretativnim čitanjem te kratkom lokalizacijom uvedeni su u interpretaciju koja je krenula od atmosfere u prvome prizoru romana. S obzirom da su učenici pročitali cjelovito djelo, nije im bilo teško odrediti temu romana. S lakoćom su uočili više slojeva u romanu i s lakoćom izdvojili temu koja se odnosi na patrijarhalnu obitelj te društvenu i političku situaciju u gradu Senju u 30-im godinama 19. stoljeća.

Imenovali su glavne likove te pozitivno iznenadili nabranjem gotovo svih pratećih likova. Prepoznali su odstupanje od kronološkog slijeda događaja te prepoznali da se u romanu počinju nizati događaji tako što se najprije prikazuje ono što se kronološki posljednje dogodilo.

S obzirom da su već radili uvodna poglavlja o realizmu kao književno-stilskoj epohi i romanu kao dominantnoj proznoj vrsti, nije im bilo teško odrediti da je riječ o tzv. prstenastoj kompoziciji.

U analizi lika Lucije Stipančić pokazali su izvrsno poznavanje detalja pa je heuristički razgovor bio zanimljiv i plodonosan. Lucija ih je zaintrigirala kao književni lik što su pokazali aktivnim sudjelovanjem. Također, vrlo zrelo za svoju dob primijetili su da Lucija od Alberta očekuje brak jer je zbog odgoja uskraćena za osnovne obavijesti o muško-ženski odnosima pa vjeruje svakome. Primijetili su, pogotovo učenice, da je razina Lucijine lakovjernosti na neki način i frustrirajuća. Zalažu se za više razuma, a manje osjećaja u važnim životnim odlukama. Radi se o petnaestogodišnjacima, pa zaista iznenađuje njihovo razmišljanje.

Kada se raspravljalo o varci s pismima koju je organizirala Valpurga, pokazali su zanimanje za sve faze otkrivanja istine te zaključili da je Lucija povezavši puno detalja došla do istine, što svjedoči da je inteligentna i snalažljiva. U razgovoru o pobačaju sudjelovali su

aktivno, pokazujući razumijevanje za Lucijinu situaciju. Samo je jedna učenica za pobačaj okrivila Luciju uz obrazloženje da je trebala ipak preuzeti odgovornost za novi život.

Osobito poticajan bio je razgovor o odnosu Lucije i oca, naglasili su da su sretni jer u današnjim obiteljima nije takav odnos prema kćerima. Odlično su zapamtili sve detalje s Lucijina prvoga plesa. Martin Tintor kao pisac ljubavnih pisama s Petrarčinim sonetima bio im je izrazito simpatičan, a s druge strane, Alfred iznimno odbojan.

U analizi lika Valpurga Stipančić odmah su istaknuli da je ona imala izbor, a da ga Lucija nema. Upozoreni da ni Valpurga sa šesnaest godina sigurno nije mogla ispravno odlučiti u vezi braka, odgovorili su da je Lucijin položaj ipak puno teži od Valpurgina.

Lik Ante Stipančića lako su povezali sa suvremenošću, ističući da su im poznate situacije kad netko misli da je bolji od drugih te da je Ante svojom nazadnošću i tvrdoglavošću upropastio ne samo sebe nego i cijelu obitelj.

Najviše negativnih konotacija izazvao je lik Jurja Stipančića, za kojega su istaknuli da nije zaslužio takvo obožavanje koje mu iskazuje njegov otac. Pogotovo ih je potresla i šokirala Jurjeva okrutnost prema majci i sestri, što je bio i povod za kratki razgovor o bratsko-sestrinskim odnosima za koje su rekli da su im najvažniji u životu i da bi za svoju sestru ili brata učinili sve što treba.

U analizi pratećih likova pokazali su dobro poznavanje društvenih i političkih pitanja u gradu Senju (međupredmetna korelacija s predmetom Povijest). U sintezi gradiva ispunili su tablicu u koju su upisivali socijalno-psihološke osobine glavnih likova.

Vjerujem da ovome razredu s obzirom na visoku razinu sudjelovanja u nastavi neće biti problem zadatak za samostalan rad učenika, koji se odnosi na pisanje monologa lika prema izboru. Dodatnu kreativnost omogućuje smjernica da monolog može biti i suprotan iskazima likova u romanu. Zadatak je osmišljen prema monolozima koje je u knjizi *Peljar za tumače* oblikovao Dean Slavić za roman *Vježbanje života* Nedjeljka Fabrija. Na kraju sata učenici su ispunjavali anketu o romanu *Posljednji Stipančići*³⁴.

³⁴ *Posljednji Stipančići* pojavili su se kao esejski zadatak u kojemu se polazni tekst uspoređivao s ulomkom iz *Duge* Dinka Šimunovića na državnoj maturi 2016./2017. Trebalo je smjestiti roman u književno-povijesno razdoblje, napraviti karakterizaciju Lucije Stipančić na temelju cjelovitog čitanja, usporediti polazne tekstove te protumačiti kako odgoj i društvena sredina određuju živote žena. O tome vidi: Jerčinović, J. – Reljac Fajs, E. 2020. Roman *Posljednji Stipančići* Vjenceslava Novaka u srednjoškolskoj nastavi književnosti. U: *Senjski zbornik*, br. 47, str. 139-146

6.2 Analiza učeničkih anketa

Anketom su obuhvaćeni 15-godišnji učenici prvoga razreda gimnazije. Anketirano je 23 učenika; 15 učenica i 8 učenika. Prema kriteriju zanimljivosti romana, može se zaključiti da je roman i učenicima i učenicama bio uglavnom zanimljiv.

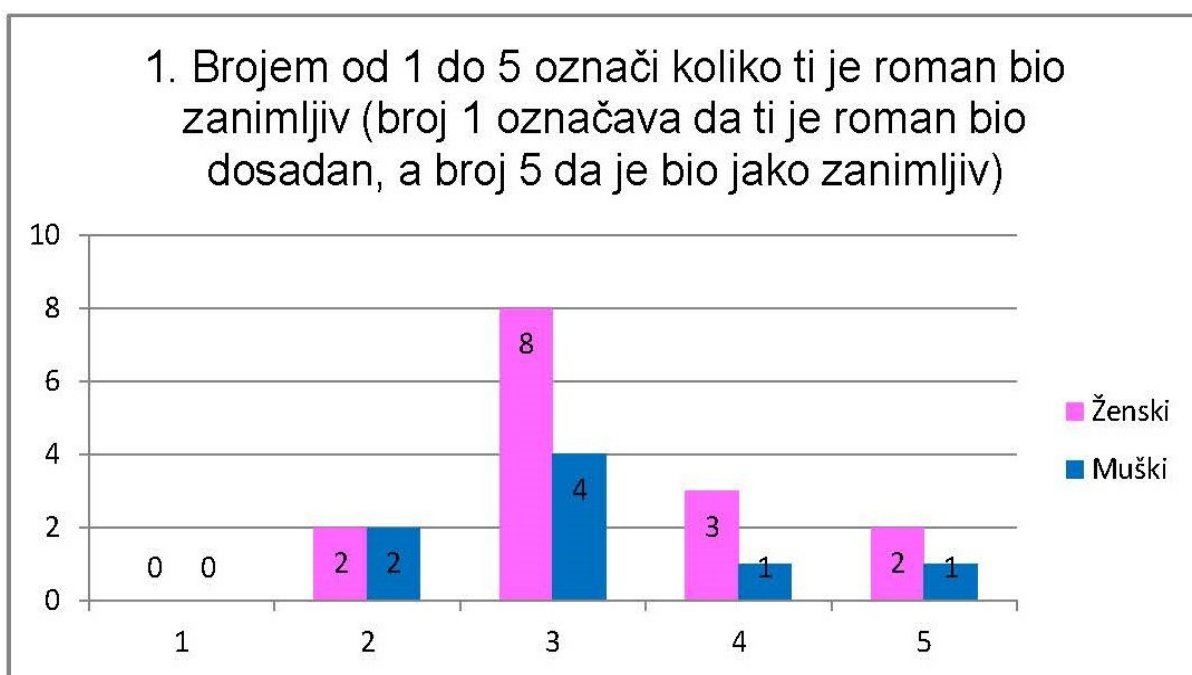
Jednoglasni su u zaključku da je Lucija Stipančić žrtva patrijarhalnoga očeva odgoja.

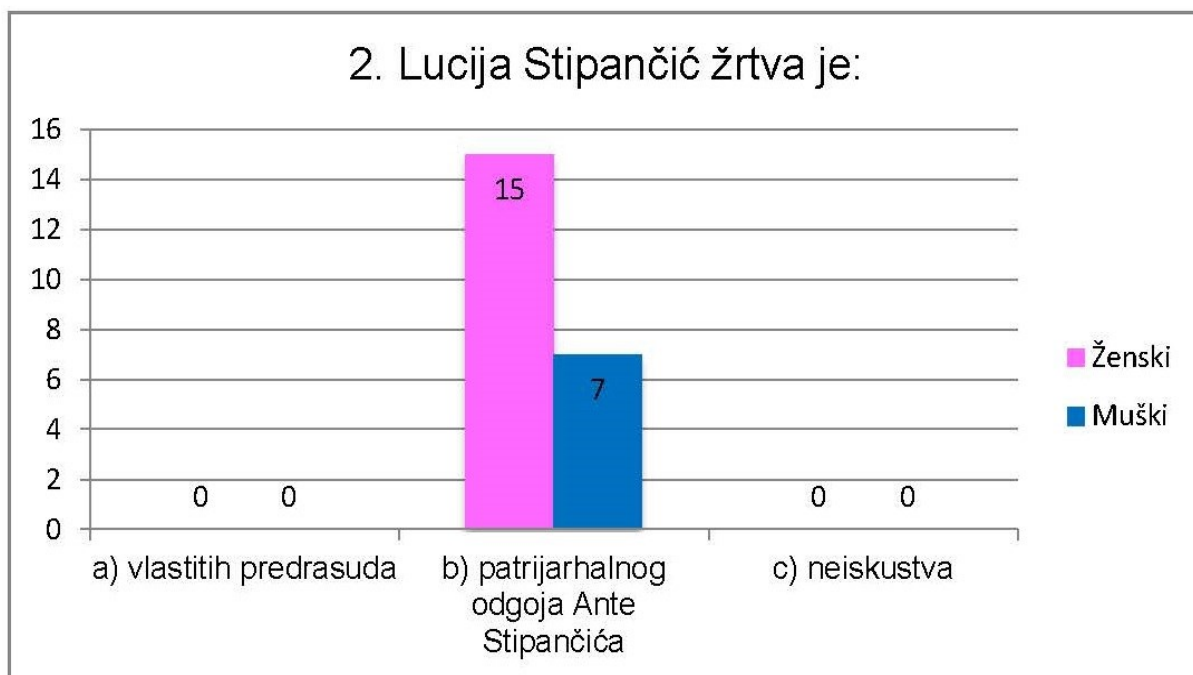
Polovica učenika uglavnom odobrava Valpurgin postupak povezan s pismima, a druga polovica ga uglavnom ne odobrava, s jednakom zastupljenošću muškoga i ženskoga spola u odgovorima.

Krivnju za pobačaj podijelili su u gotovo jednakome omjeru na Alfreda i Lucijin odgoj, a samo jedna učenica Luciju smatra krivcem.

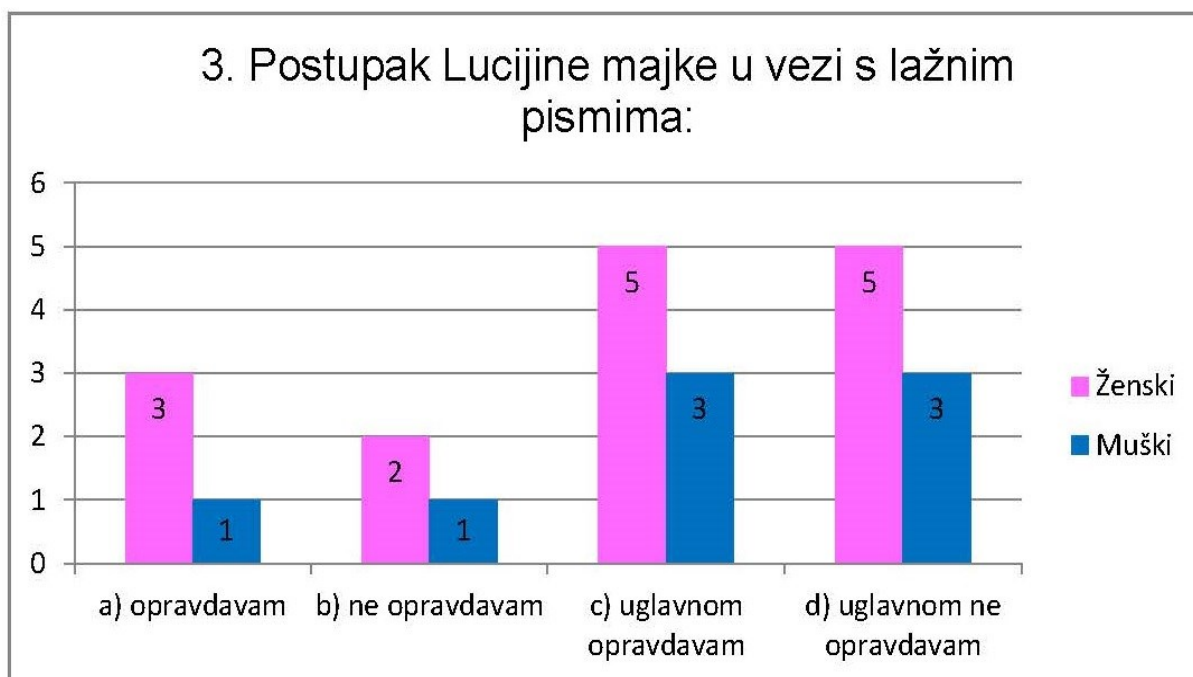
Najpotresnijim događajem u romanu smatraju Jurjevu bešćutnost prema majci i sestri.

Nakon sata većina učenika bolje razumije likove u romanu, međutim nisu zainteresirani za čitanje drugih djela Vjenceslava Novaka, što se može objasniti sklonošću čitanju samo obveznih djela s popisa lektire.

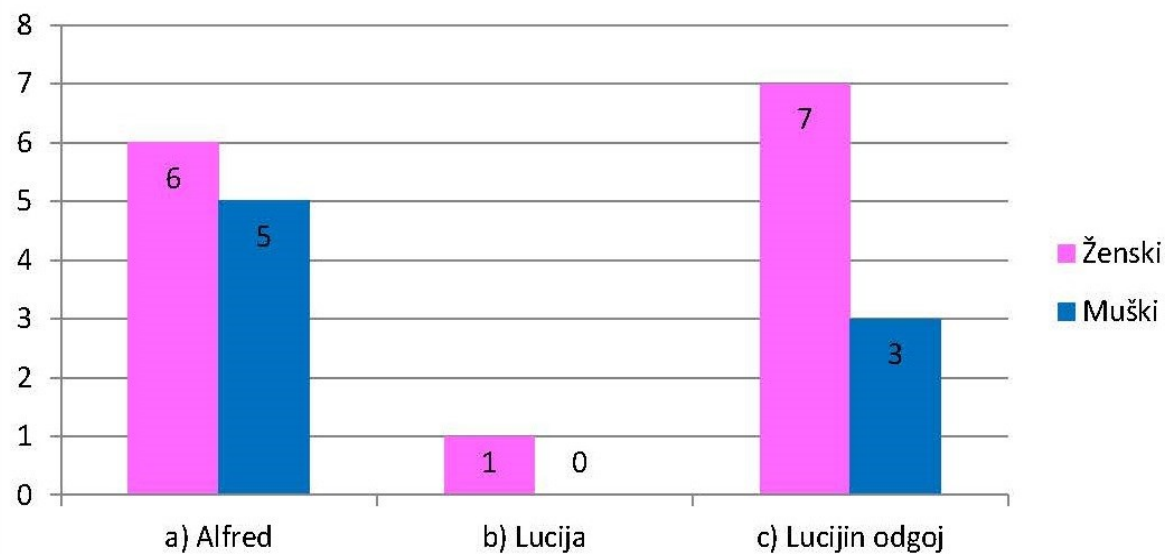

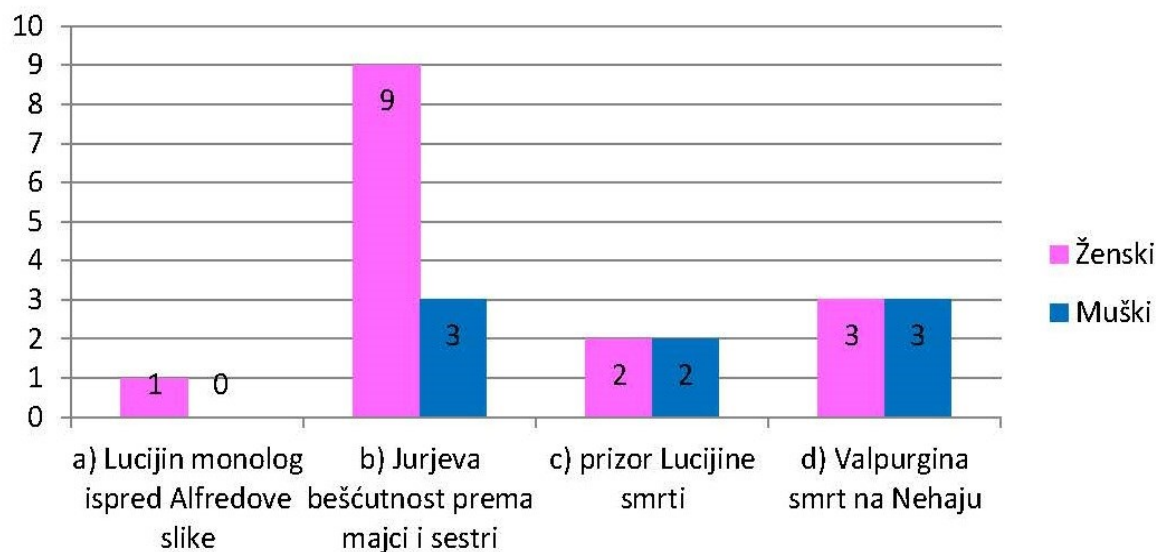
Napomena: Jedna je učenica zaokružila sva tri odgovora.

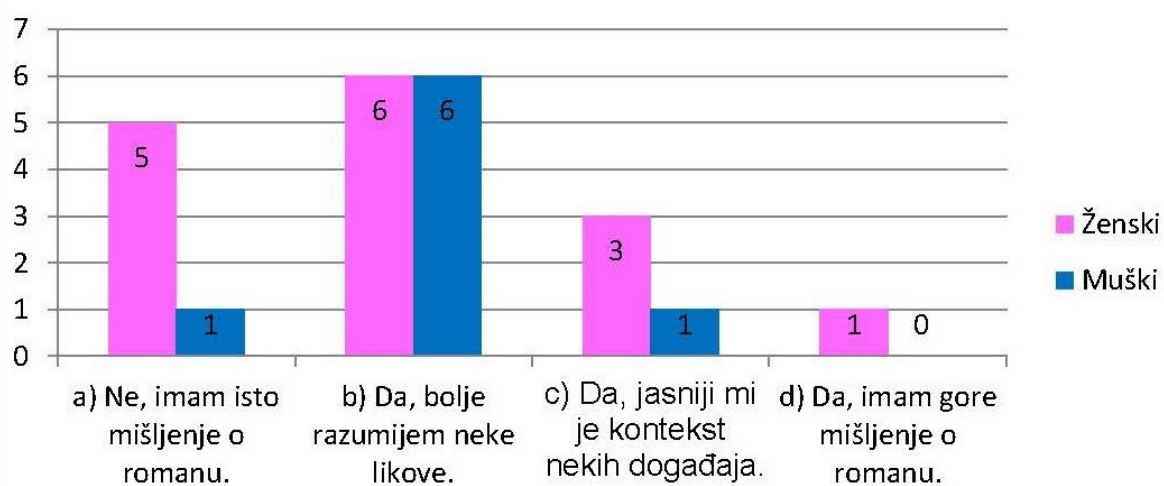
4. Krivac za pobačaj jest:

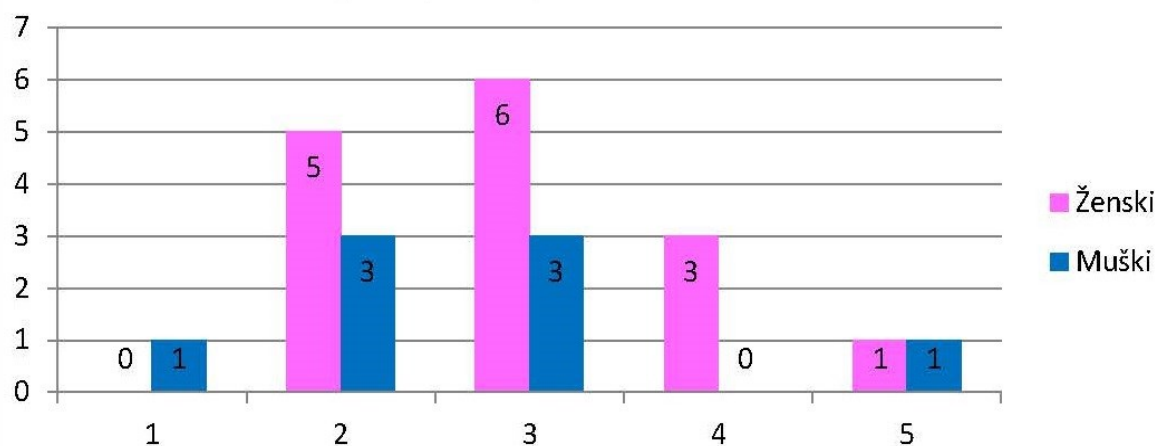
5. Najpotresniji je događaj u romanu:

6. Imaš li drugačije mišljenje o romanu nakon sata?

7. Nakon čitanja romana *Posljednji Stipančići* zainteresiran sam/zainteresirana sam za čitanje drugih djela Vjenceslava Novaka.

7. ZAKLJUČAK

U diplomskome radu objašnjeni su i oprimgjereni metodički postupci u interpretaciji romana *Posljednji Stipančići*. Predloženi su različiti motivacijski postupci kojima je moguće povezati roman sa situacijama iz suvremenosti koje su učenicima bliske. Smještajući *Posljednje Stipančice* u književno-stilsku epohu realizma i u cjelinu Novakova djela, učenicima se nudi uvid u surječje u kojemu je roman nastao. Prema sudu književnih povjesničara, najbolji roman našeg realizma nastao je, paradoksalno, u razdoblju književnoga modernizma, što upućuje na fluidnost granica među književnim razdobljima.

Tematski višeslojan, obrađuje različite odnose unutar patrijarhalne obitelji te društvena i politička događanja u Senju u 19. stoljeću. Kompozicijski je okvir romana uokviren, prstenast, što znači da se kronološki podudaraju prva i posljednja poglavlja, a središnji dio predstavlja retrospektivni pomak od tridesetak godina unazad na početak 19. stoljeća. Predložena vremenska crta omogućuje precizno određivanje vremena pripovijedanih događaja, koje upoznajemo iz motrišta objektivnoga i sveznajućega pripovjedača. Novakov pripovjedač ne osuđuje i ne moralizira, tek je u emocionalno nabijenim situacijama prisutna blagost i razumijevanje za ljudsku nesreću.

Detaljnomo analizom glavnih likova i najvažnijih pratećih uočeno je da je „ženska prpovijest“ dio intimne pripovijesti, a „muška pripovijest“ dio javne pripovijesti. Pritom brojna pitanja koja proizlaze iz čitanja romana nude dobro polazište za problemske situacije i raspravu o njima. Roman otvara i moralno-etička pitanja, a osim zaključaka do kojih se došlo psihološkom i socijalnom karakterizacijom pomoću analize tekstnih predložaka, obuhvaćena su i razmatranja u recentnim radovima povezanima s autoritativnim odnosima u obitelji i pitanjem pobačaja.

Dobro su poznata tumačenja tragičnoga kraja Lucije Stipančić u kritičkoj literaturi iz očišta neiskustva i strogoga odgoja. U radu se nastojalo otvoriti analizu u smjeru koji bi uzeo u obzir i nemoć i, dijelom, slabost Lucijina karaktera. Naravno, takvo je mišljenje podvrgnuto raspravi u problemskoj nastavi, koja je najprikladnija za istraživački rad. Naglasak je u radu na brojnim prijedlozima zadataka i zadacima kojima se potiče kreativnost i kritičko mišljenje, koji jedini uz sve ispunjene obrazovne ishode otvaraju vrata spoznaje.

8. PRILOZI

8.1 Priprema za izvedbu nastavnoga sata

Nastavna jedinica: Vjenceslav Novak, Posljednji Stipančići – analiza likova

Razred: 1. d

Naziv škole: Gimnazija Sesvete

Odgojno-obrazovni ishodi na razini Kurikula za nastavni predmet Hrvatski jezik:

SŠ HJ B.1.2.

Učenik razlikuje i opisuje književni tekst prema temi i žanru na sadržajnoj i izraznoj razini i primjenjuje književnoteorijske pojmove

SŠ HJ B.1.3.

Učenik prepoznaje i opisuje književni tekst u književnopovijesnom, društvenom i kulturnom kontekstu

SŠ HJ B.1.4.

Učenik se stvaralački izražava prema vlastitome interesu potaknut tekstem

Odgojno-obrazovni ishodi na razini teme:

- izdvaja pojedinosti koje su ga se dojmile i potaknule na razmišljanje
- potkrepljuje primjerima svoje mišljenje i stavove
- analizira književni tekst na sadržajnoj i izraznoj razini primjenjujući književnoteorijske pojmove vezane uz prozne vrste
- imenuje književnopovijesno razdoblje u kojem je nastao književni tekst
- oblikuje radove služeći se različitim tehnikama, oblicima izražavanja i medijima

Odgojno-obrazovni ishodi na razini nastavnog sata (aktivnosti):

- imenuje književnopovijesno razdoblje u kojem je nastao književni tekst
- razvija sposobnost aktivnoga slušanja
- izražava dojmove o pročitanoj tekstu
- određuje temu književnoga djela
- određuje glavne likove
- određuje prateće likove
- određuje vrstu romana
- prepoznaje odstupanje od kronološkog slijeda događaja

- određuje kompoziciju romana
- određuje psihološku i socijalnu karakterizaciju Lucije Stipančić
- izražava mišljenje o situaciji povezanoj s moralnom dvojmom
- određuje psihološku i socijalnu karakterizaciju pratećih likova povezanih s Lucijom Stipančić
- određuje psihološku i socijalnu karakterizaciju Valpurgje Stipančić
- određuje psihološku i socijalnu karakterizaciju Ante Stipančića
- određuje društveni kontekst pročitana djela
- određuje psihološku i socijalnu karakterizaciju pratećih likova povezanih s Antom Stipančićem
- određuje psihološku i socijalnu karakterizaciju Jurja Stipančića
- izražava se stvaralački pisanjem monologa na temelju književnoga lika

Povezanost s odgojno-obrazovnim očekivanjima međupredmetnih tema: talijanski jezik (stihovi Francesca Petrarce, stihovi iz *Božanske komedije* Dantea Alighierija), povijest (vladavina Khuena Hedervaryja, hrvatski narodni preporod, ilirizam)

Tip nastavnog sata: interpretacija književnoga djela

Metodički pristupi i sustavi: interpretativno-analički

Oblici rada: frontalni rad, individualni rad

Metode: motivacijski razgovor, heuristički razgovor, metoda čitanja (interpretativno čitanje i rad na tekstu), metoda razmišljanja, metoda doživljavanja, metoda upućivanja

Vrednovanje: vrednovanje za učenje (učenici na kraju sata ispunjavaju tablicu u koju upisuju socijalno-psihološke osobine glavnih likova), vrednovanje kao učenje (vrednovanje sata putem učeničke ankete)

Nastavna sredstva: listić s tekstnim predloškom, bilježnica, slikoniz

Nastavna pomagala: računalo, projektor, ploča, kreda

Struktura i trajanje pojedinog dijela nastavnog sata:

1. DOŽIVLJAJNO-SPOZNAJNA MOTIVACIJA (5 minuta)
2. NAJAVA TEKSTA I NJEGOVA LOKALIZACIJA (1,5 minuta)
3. INTERPRETATIVNO ČITANJE (3 minute)
4. EMOCIONALNO-INTERPRETATIVNA STANKA (10 sekundi)
5. OBJAVA DOŽIVLJAJA I NJIHOVA KOREKCIJA (1 minuta)
6. INTERPRETACIJA (26,5 minuta)
7. SINTEZA (4 minute)
8. ZADACI ZA SAMOSTALAN RAD UČENIKA I UČENIČKA ANKETA (4 minute)

ARTIKULACIJA NASTAVNOGA SATA

ETAPE NASTAVNOG SATA	NASTAVNI SADRŽAJI	AKTIVNOSTI UČENIKA	NASTAVNI OBLICI NASTAVNE METODE I METODIČKI POSTUPCI	PLANIRANI ODGOJNO-OBRAZOVNI ISHODI UNUTAR ETAPA NASTAVNOG SATA
<p>PREDSTAVLJANJE (10 sekundi)</p> <p>1. DOŽIVLJAJNO-SPOZNAJNA MOTIVACIJA (5 minuta)</p>	<p>N(astavnica):</p> <p>Dobar dan, ja sam Ivana Canosa, studentica završne godine studija kroatistike na Filozofskome fakultetu u Zagrebu i danas ću vam održati sat književnosti.</p> <p>U(čbenici): Dobar dan!</p> <p>N: Zamislite da se nalazite u situaciji u kojoj je vaš razred otputovao na ekskurziju, a vi niste mogli ići. Očekujete da će se prijatelji iz razreda javiti barem porukom sadržaja <i>Žao nam je što nisi ovdje, nedostaješ nam! Vrijeme prolazi, poruka ne stiže, a vaša mama vidi da ste jako tužni i da vam je teško. Odlučuje nazvati razrednicu i zamoliti da podsjeti prijatelje da vam se</i></p>		<p>motivacijski razgovor i metoda upućivanja</p>	

<p>2. NAJAVA TEKSTA I NJEGOVA LOKALIZACIJA (1,5 minuta)</p>	<p>jave. Tugu zamjenjuje sreća jer je poruka stigla. Doduše, poticaj za njezino slanje vama je nepoznat. Biste li mogli opravdati i razumjeti ovakav postupak ili vam je on neprihvatljiv?</p> <p>U: Taj bi mi postupak bio prihvatljiv zato što/taj mi postupak ne bi bio prihvatljiv zato što...</p> <p>N: Kako biste se osjećali nakon otkrivanja istine?</p> <p>U: Osjećao/osjećala bih se...</p> <p>N: U sličnoj su se situaciji skrivanja i traženja istine našli i književni likovi iz romana <i>Posljednji Stipančići</i> Vjenceslava Novaka. Roman je objavljen godine 1899. i pripada književnopovijesnome razdoblju realizma. Realizam je književna epoha smještena periodizacijski između romantizma i modernizma. U europskim književnostima traje od 1830. do 1870./80., a u hrvatskoj književnosti započinje tek 1881. godine smrću Augusta</p>	<p>Učenici odgovaraju na pitanje.</p> <p>Učenici odgovaraju na pitanje.</p> <p>Učenici slušaju profesoricu.</p>	<p>motivacijski razgovor</p> <p>motivacijski razgovor i metoda upućivanja</p> <p>frontalni rad; metoda tumačenja, metoda slušanja, metoda pisanja</p>	<p>- imenuje književno-povijesno razdoblje u kojem je nastao književni tekst</p>
--	---	---	---	--

	<p>Šenoe i traje do 1892. kada je objavljena Matoševa novela <i>Moć savjesti</i>. Dakle, kao što možemo primijetiti <i>Posljednji Stipančići</i> objavljeni su u punom jeku modernističkoga pokreta. (Na ploču pišem: realizam, 1881. – 1892., <i>Posljednji Stipančići</i>, 1899.)</p>	Učenici pišu.		
<p>3. INTERPRETATIVNO ČITANJE (3 minute)</p>	<p>N: Na listićima koje ste dobili nalazi se ulomak iz romana koji ćemo sada pročitati. (Čitam polazni tekst.)</p>	Učenici slušaju.	interpretativno čitanje	<p>- razvija sposobnost aktivnog slušanja</p>
<p>4. EMOCIONALNO-INTELEKTUALNA STANKA (10 sekundi)</p>				
<p>5. OBJAVA DOŽIVLJAJA I NJIHOVA KOREKCIJA (1,5 minuta)</p>	<p>N: Kako vam se svidio pročitani ulomak i kakvi su vaši dojmovi?</p> <p>U: Ulomak mi se svidio zato što.../ Ulomak mi se nije svidio zato što...</p>	Učenici razmišljaju o pročitanoj tekstu i odgovaraju na pitanje.	metoda doživljavanja	<p>- izražava dojmove o pročitanoj tekstu</p>
<p>6. INTERPRETACIJA (26,5 minuta)</p>	<p>N: Kakva je atmosfera u ulomku?</p> <p>U: Atmosfera je teška i mučna, odiše Lucijinim očajanjem, bolešću i</p>	Učenici odgovaraju pomoću	metoda	

	<p>patnjom te Valpurginom brigom i ljubavlju prema kćeri. Prostor malene sobe mračan je i zagušljiv, a vani puše strašna bura. Također, možemo uočiti da se radi o majci i kćeri koje žive u siromaštvu jer su izgubile sve što su imale.</p> <p>N: Izvrsno ste to uočili! Na temelju pročitanog ulomka, a prisjetivši se podnaslova romana, kako biste odredili temu romana?</p> <p>U: Tema je patrijarhalna obitelj i odnosi u njoj. Podnaslov glasi <i>povijest jedne patricijske obitelji</i>.</p> <p>N: Tako je. Navedite glavne likove.</p> <p>U: Glavni su likovi članovi obitelji Stipančić: Lucija, Valpurga, Ante i Juraj.</p> <p>N: Odlično. Možete li navesti još jedan tematski krug u romanu?</p> <p>U: U romanu se prikazuje društvena i politička situacija u Senju u 19. stoljeću.</p> <p>N: Možete li navesti</p>	<p>tekstnog predložka.</p> <p>Učenici se prisjećaju pročitanog djela.</p>	<p>doživljavanja rad na tekstu</p> <p>heuristički razgovor</p> <p>metoda razmišljanja</p> <p>heuristički razgovor</p> <p>metoda razmišljanja</p>	<p>- određuje temu književnog djela</p> <p>- određuje glavne likove</p>
--	---	---	--	---

	<p>nekoliko pratećih likova koji oblikuju temu iz javne, političke i društvene sfere?</p> <p>U: To su kanonik Vukasović, major Benetti, lihvar Marko Cincar, doušnik Martinčić, kapetan Andrija Bukovčić, Martin Tintor.</p> <p>N: Tako je. (Pišem na ploču: tema: patrijarhalna obitelj i odnosi u njoj, društvena i politička situacija u Senju u 19. st., glavni likovi: Lucija Valpurga, Ante, Juraj; prateći likovi: Vukasović, Benetti, Martin Tintor, Marko Cincar, Martinčić, kapetan Bukovčić.) Sada kad smo definirali temu, možete li reći o kojoj je vrsti romana riječ?</p> <p>U: Radi se o romanu koji je obiteljski, društveni, psihološki i povijesni.</p> <p>(Pišem na ploču: obiteljski, društveni, psihološki, politički roman.)</p> <p>N: Odlično! Možete li odrediti gdje se u romanu nalazi ulomak</p>	<p>Učenici se prisjećaju pročitane djela.</p> <p>Učenici pišu.</p> <p>Učenici aktiviraju znanje o vrstama romana.</p> <p>Učenici pišu.</p> <p>Učenici se prisjećaju pročitane djela.</p>	<p>heuristički razgovor</p> <p>metoda upućivanja</p> <p>metoda razmišljanja</p>	<p>- određuje prateće likove</p> <p>- određuje vrstu romana</p> <p>- prepoznaje odstupanje od kronološkog slijeda događaja</p>
--	---	--	---	--

	<p>koji smo čitali i jesu li događaji u romanu prikazani kronološki?</p> <p>U: Ulomak se nalazi na samome početku romana. Roman počinje s događajem koji se nalazi na kraju kada su Lucija i Valpurga siromašne i same tako da događaji nisu prikazani kronološki.</p> <p>N: Tako je. Novak je napisao kompozicijski vrlo zanimljiv roman, naime roman počinje krajem tako da se prva i posljednja poglavlja kronološki podudaraju, a središnji dio romana čini vraćanje u prošlost. Radi se o tzv. prstenastoj, uokvirenoj kompoziciji. (Pišem na ploču: uokvirena, prstenasta kompozicija.)</p> <p>N: Vratimo se ulomku koji smo čitali. Na koji način možemo Lucijin fizički opis povezati s njezinim psihičkim stanjem?</p> <p>U: Fizička krhkost i bolest mogu se povezati s njezinom nesrećom, iz vanjskoga opisa (bijeli, prozirni ten,</p>	<p>djela</p> <p>Učenici se prisjećaju pročitana djela i odgovaraju na pitanje.</p> <p>Učenici pišu.</p> <p>Učenici odgovaraju na pitanje uz pomoć tekstnog predloška.</p>	<p>frontalni rad i metoda upućivanja</p> <p>heuristički razgovor i metoda upućivanja</p> <p>rad na tekstu</p>	<p>- određuje kompoziciju romana</p> <p>- određuje psihološku i socijalnu karakterizaciju Lucije Stipančić</p>
--	--	---	---	--

	<p>ozbiljne, tamnosmeđe oči, bujna, tamna kosa, crvene usnice) saznajemo da djeluje puno mlađe, što se može povezati sa životnim neiskustvom i naivnošću, a naznake fizičke ljepote koja je narušena bolešću, nesrećom i patnjom možemo povezati s njezinim nadama i očekivanjima dok je bila zdrava i očekivala sve što jedna mlada djevojka sanja.</p> <p>N: Odlično ste to uočili! Zašto je mlada djevojka poput Lucije toliko nesretna?</p> <p>U: Lucija je očekivala da će se Alfred, koji ju je zaveo, javiti pismom, a to će pismo biti uvod u brak.</p> <p>N: Zašto Lucija od Alfreda očekuje brak?</p> <p>U: Lucija je vrlo strogo odgajana, zbog oca je ostala uskraćena za sve, i društvo i ljubav i prijateljice. Stoga ona ni ne zna ništa o muško-ženskim odnosima niti je mogla naslutiti da je Alfred neodgovoran i ženskar.</p> <p>N: Na koji se način Lucija obraća Alfredu</p>	<p>Učenici se prisjećaju pročitano djela.</p> <p>Učenici odgovaraju</p>	<p>rad na tekstu</p> <p>heuristički razgovor</p> <p>metoda razmišljanja</p>	
--	--	---	---	--

	<p>u ulomku?</p> <p>U: Lucija se obraća njegovoj slici unutarnjim monologom. U Alfredu vidi spas iz zatvora u kojemu živi, slobodu koju nije nikad imala. Međutim, naslućuje da bi to mogla biti varka.</p> <p>N: Dobro ste to primijetili. O kakvoj je varci riječ? Tko ju je smislio i proveo u djelo?</p> <p>U: Varku je smislila Lucijina majka Valpurga tako što je mladoga Martina Tintora koji je zaljubljen u Luciju i šalje joj Petrarcine sonete zamolila da piše lažna pisma u Alfredovo ime.</p> <p>N: Zašto je to napravila?</p> <p>U: Htjela je spasiti Luciju da ne digne ruku na sebe, što je navijestila u pismu Alfredu ako ne bude odgovorio na pismo.</p> <p>N: Što mislite, ima li taj čin moralno opravdanje?</p> <p>U: Taj čin ima moralno opravdanje zato što/nema moralno</p>	<p>na pitanje uz pomoć tekstnog predloška.</p> <p>Učenici se prisjećaju pročitane djela.</p> <p>Učenici razmišljaju o pročitanome djelu.</p> <p>Učenici se</p>	<p>rad na tekstu i metoda zapažanja</p> <p>heuristički razgovor</p> <p>metoda razmišljanja i metoda prisjećanja</p> <p>heuristički razgovor</p> <p>metoda razmišljanja</p> <p>heuristički</p>	<p>- izražava svoje mišljenje i stav o situaciji povezanoj s moralnom dvojnom</p>
--	--	--	---	---

	<p>opravdanje zato što...</p> <p>N: Možete li navesti još jedan važan događaj koji je obilježio Luciju, a o kojemu također možemo postaviti upit o moralnoj opravdanosti?</p> <p>U: Lucija je napravila pobačaj.</p> <p>N: Na koji je način to Lucije napravila?</p> <p>U: Alfred je iz Zagreba poslao pošiljku s abortivnim sredstvom.</p> <p>N: Što mislite, zašto je Lucija napravila tako drastičan korak, a Alfreda zapravo nije ni poznavala dobro da bi mu udovoljila u takvom zahtjevu koji joj može uništiti život?</p> <p>U: Lucija nije imala nikakvo životno iskustvo/imala je strog odgoj u kojemu joj je bilo uskraćeno sve/poput svoje majke koja je u suprugu vidjela najsposobnijeg čovjeka, tako je i Lucija takav odnos preslikala na bilo kojeg muškarca...</p> <p>N: Razmislite kakav je stav pripovjedača prema Luciji u vezi</p>	<p>prisjećaju pročitano djela.</p> <p>Učenici odgovaraju na pitanje.</p> <p>Učenici razmišljaju o pročitano djelu i odgovaraju na pitanje.</p> <p>Učenici se prisjećaju pročitano</p>	<p>razgovor</p> <p>metoda razmišljanja</p> <p>heuristički razgovor</p> <p>metoda razmišljanja</p>	
--	---	---	---	--

	<p>pobačaja?</p> <p>U: Pripovjedač je ne osuđuje, staje na njezinu stranu.</p> <p>N: Jako zanimljivi odgovori! Ako želimo potražiti uzroke Lucijine nesreće, moramo analizirati njezin odnos prema ocu. Kakav je taj odnos, što osjeća prema ocu?</p> <p>U: Taj je odnos pun straha i grča, ali i strahovitog osjećaja nepravde koju je otac učinio Luciji. Za njega je postojao samo Juraj, Lucija je bila nevažna. Bilo joj je zabranjeno igranje s drugom djecom, školovanje (jedino je zahtijevao da mora naučiti njemački i talijanski kako se ne bi osramotili pred drugima), čitanje romana ...</p> <p>N: Odlično! Razmislite, zašto je Luciji bilo zabranjeno čitanje romana i zašto ih je ona željela čitati?</p> <p>U: Ante Stipančić smatrao je da romani kvare moral mladih djevojaka. Lucija je čitala romane jer je</p>	<p>djela.</p> <p>Učenici razmišljaju o pročitano djelu.</p> <p>Učenici razmišljaju o pročitano djelu.</p>	<p>heuristički razgovor</p> <p>metoda upućivanja</p> <p>metoda prisjećanja</p> <p>heuristički razgovor</p> <p>metoda prisjećanja</p> <p>heuristički</p>	
--	--	---	---	--

	<p>barem tako željela proživjeti sve što joj je bilo uskraćeno.</p> <p>N: Možete li izdvojiti epizodu iz romana kada je Lucija bila sretna?</p> <p>U: Lucija je bila jako sretna na svome prvom plesu. Bila je svjesna svoje ljepote i pogleda koji su je zadivljeno pratili.</p> <p>N: Je li se Lucija ikada pobunila protiv očeva ponašanja?</p> <p>U: Lucija je izražavala svoje nezadovoljstvo, ali ta je pobuna bila unaprijed osuđena na neuspjeh. Financijski nesamostalna kao žensko dijete tada u 19. stoljeću nije mogla ništa napraviti kako bi se spasila.</p> <p>N: Je li i na koji način Lucijin tragičan kraj uvjetovan nemogućnošću izbora. Obrazložite!</p> <p>U: Lucija nije nalazila smisao u životu u kojem su je izdali oni koji je nikada nisu smjeli izdati. Ona je razočarana jer je njezina sudbina unaprijed određena pa je njezin tragičan kraj uvjetovan</p>	<p>Učenici razmišljaju o pročitanoj djelu.</p> <p>Učenici razmišljaju o pročitanoj djelu.</p>	<p>razgovor</p> <p>metoda razmišljanja</p> <p>heuristički razgovor</p> <p>metoda razmišljanja</p> <p>metoda razmišljanja</p>	<p>- određuje psihološku i socijalnu karakterizaciju Lucije Stipančić</p> <p>- određuje prateće likove povezane s Lucijom</p>
--	---	---	--	---

	<p>nemogućnošću izbora.</p> <p>N: Izvrsno! Prisjetite se koji su prateći likovi u romanu povezani s Lucijom?</p> <p>U: To su Alfred i Martin Tintor.</p> <p>N: Navedite Alfredove i Martinove osobine prema kojima se vidi da su ova dva lika potpuno suprotstavljeni.</p> <p>U: Alfred je lukav i glumi na način da Lucija misli da je iskren i da je voli. Predstavlja se onako kako je procijenio da treba kako bi zaveo Luciju.</p> <p>Martin idealizira Luciju i voli je tajno iz daljine iako su već svi znali, osim Lucije, da joj on piše sonete. Njegovi su osjećaji usporedivi s Petrarčinim prema Lauri; Lucija je za njega nedostižno i uzvišeno biće, voli je iskreno i nikada je ne bi povrijedio.</p> <p>N: Objasnite na koji način utječu na Lucijin život.</p> <p>Alfred uništava Lucijin život, Martin ga ne stiže spasiti jer je prekasno. Alfred nije ni imao ozbiljne</p>	<p>Učenici razmišljaju o pročitanoj djelu i odgovaraju na pitanje.</p> <p>Učenici razmišljaju o pročitanoj djelu i odgovaraju na pitanje.</p> <p>Učenici se prisjećaju pročitanih djela.</p>	<p>heuristički razgovor</p> <p>heuristički razgovor</p> <p>metoda razmišljanja</p>	<p>- određuje psihološku i socijalnu karakterizaciju pratećih likova povezanih s Lucijom</p>
--	---	--	--	--

	<p>namjere, iskoristio je Lucijinu lakovjernost i naivnost, a Martinov je identitet kao pisca soneta ostao Luciji skriven gotovo do samog kraja.</p> <p>N: Što biste mogli reći o društvenome statusu Alfreda i Martina?</p> <p>U: Alfred je dokoni besposličar, Jurjev prijatelj, kockar...Martin je siromašni sjemeništarc zanesen idejama narodnoga prepороda koji se školuje za svećenika.</p> <p>N: Izvrsno! Sada ćemo analizirati lik Valpурge Stipančić pa vas molim da prema ulomku koji smo čitali opišete njezin fizički izgled i objasnite na koji se način može povezati sa psihičkim stanjem?</p> <p>U: Valpurga je udovica, ima 46 godina, tijelom nije nimalo jača od svoje kćeri, oči su joj tamne i upale, a lice naborano i prerano ostarjelo. Lucijina nesreća i bolest te siromaštvo nakon suprugove smrti ostavili su trag na Valpurginu fizičkom</p>	<p>Učenici razmišljaju o pročitanim ulomku i odgovaraju na pitanje.</p>	<p>heuristički razgovor</p> <p>metoda upućivanja</p> <p>rad na tekstu</p> <p>heuristički razgovor</p> <p>metoda upućivanja</p>	<p>- određuje psihološku i socijalnu karakterizaciju Valpурge Stipančić</p>
--	--	---	--	---

	<p>izgledu.</p> <p>N: Na listiću s ulomcima pročitat ćemo 2. ulomak.</p> <p>Obratite pozornost na Danteove stihove iz 5. pjevanja Pakla, koje Valpurga izgovara na talijanskome. Što možemo zaključiti iz tih stihova?</p> <p>(Čitam ulomak.)</p> <p>U: Valpurga je bila iz plemićke obitelji Domazetovića i te je stihove naučila u roditeljskoj kući. Također, u tim stihovima možemo prepoznati kontrast između bijede sadašnjosti i radosnih dana prošlosti, što se može reći i za Valpurgin život.</p> <p>N: Točno. Razmislite je li Valpurga također žrtva patrijarhalnog odgoja i po čemu se razlikuje od Lucije?</p> <p>U: Valpurga nije mogla Luciji omogućiti izbor ni budućnost jer je i sama odgajana identično kao i njezina kći. Ona ne zna za drugo. Udala se jako mlada, sa 16 godina. Razlika je u tome što Valpurga dobrovoljno prihvaća takvu situaciju, pomirila se s</p>	<p>Učenici slušaju.</p> <p>Učenici razmišljaju o pročitanoj ulomku i odgovaraju na pitanje.</p> <p>Učenici razmišljaju o pročitanoj djelu i odgovaraju na pitanje.</p>	<p>metoda razmišljanja</p> <p>heuristički razgovor</p> <p>metoda upućivanja</p> <p>metoda razmišljanja</p> <p>metoda</p>	<p>- određuje psihološku i socijalnu karakterizaciju Valpurgine Stipančić</p> <p>- određuje</p>
--	---	--	--	---

	<p>njom.</p> <p>N: U romanu se za Valpurgu upotrebljava oksimoronska sintagma slobodna ropkinja. Objasnite!</p> <p>U: Valpurga nije sudjelovala ni u odlučivanju ni u odgoju djece na način da je mogla bilo što promijeniti. Nije imala uvid u financije svojega supruga, a nije se mogla ni pobuniti protiv nekih stvari, npr. Antina odnosa prema Luciji.</p> <p>N: Kakav je Valpurgin odnos prema Anti?</p> <p>U: Valpurga u njemu gleda sposobnog i pametnog čovjek koji je uvijek u pravu. Ona ne preispituje njegove odluke, nego se miri, svjesna da ona nije ni sposobna razumjeti njegove poslove i planove.</p> <p>N: Tako je. Čime je zaokupljena Valpurga?</p> <p>U: Zaokupljena je potpuno s obitelji i majčinstvom. Ipak, već odmalena nema gotovo nikakav pristup Jurju jer to brani Ante.</p>	<p>Učenici se prisjećaju pročitano djela i odgovaraju na pitanje</p> <p>Učenici se prisjećaju pročitano djela.</p>	<p>razmišljanja</p> <p>heuristički razgovor</p> <p>metoda prisjećanja</p> <p>heuristički razgovor</p> <p>metoda razmišljanja</p>	<p>psihološku i socijalnu karakterizaciju Valpurgine Stipančić</p>
--	---	--	--	--

	<p>N: Objasnite zašto je Valpurgina smrt simbolična?</p> <p>U: Umire na Nehaju poslije procesije koja je išla prema Kalvariji na Veliki petak kao prosjakinja, prekrivena plahtom zajedno s ostalim sirotama iz propalog plemstva kako ih nitko ne bi prepoznao. Nevidljiva i bez glasa, kakva je bila i za života.</p> <p>N: Jako ste dobro to uočili. Obratite pozornost na 3. ulomak koji će nam pomoći u karakterizaciji Ante Stipančića.</p> <p>(Čitam ulomak.)</p> <p>N: Kakvi su bili Antini planovi za Jurja?</p> <p>U: Svi su njegovi planovi u životu bili usmjereni prema Jurjevoj sjajnoj karijeri koju bi ostvario daleko od rodnog kraja i domovine.</p> <p>N: Tako je. Obrazložite jesu li ti planovi bili utemeljeni u realnosti ili samo maštarija?</p> <p>U: U početku, dok je Juraj kao dječak pokazivao</p>	<p>Učenici razmišljaju o pročitanome djelu i odgovaraju na pitanje.</p> <p>Učenici slušaju.</p> <p>Učenici razmišljaju o pročitanome ulomku i odgovaraju na pitanje.</p>	<p>heuristički razgovor</p> <p>metoda razmišljanja</p> <p>heuristički razgovor</p> <p>metoda razmišljanja</p>	<p>- određuje psihološku i socijalnu karakterizaciju Ante Stipančića</p>
--	--	--	---	--

	<p>natprosječnu inteligenciju, ti su planovi mogli biti realno utemeljeni. Poslije, kada mu je trebalo 10 godina da završi studij, a cijeli je imetak otišao na njegovo školovanje, ti planovi više nisu bili realno utemeljeni.</p> <p>N: Odlično. Je li Ante „progledao“ na kraju u vezi Jurja?</p> <p>U: Ante je ostao do kraja zaslijepljen opsesijom Jurjeva uspjeha, čak i kad je bilo jasno da je Juraj propali student, kockar i alkoholičar.</p> <p>N: Prisjetite se kako je Juraj doživljavao oca?</p> <p>U: Ta je slika potpuno suprotna Antinoj, tj. onoj koju je on imao o sebi. Juraj ga vidi kao narcisoidnog despota, taštog, suhoparnog, dosadnog, koji se nikada nije smijao, a žene je doživljavao kao stvari.</p> <p>N: Na koji je čin Ante bio prisiljen kada je sve potrošio na Jurjevo školovanje?</p> <p>U: Morao je ići lihvaru kako bi posudio novac.</p> <p>N: Tako je, Antina je opsesija dovela do</p>	<p>Učenici razmišljaju o pročitanome djelu i odgovaraju na pitanje.</p> <p>Učenici se prisjećaju pročitanog djela i odgovaraju na pitanje.</p>	<p>metoda razmišljanja</p> <p>heuristički razgovor</p> <p>metoda upućivanja</p>	<p>- određuje psihološku i socijalnu karakterizaciju Ante Stipančića</p>
--	---	--	---	--

	<p>ekonomskog sloma i Antine moralne degradacije. Možete li navesti još neke Antine postupke koji ukazuju da mu ono što je pravedno i moralno nije bilo važno, nego samo ostavljanje slike uspješnog čovjeka zbog drugih ljudi?</p> <p>U: Pogazio je svoju riječ koju je dao sinu kapetana Andrije Bukovčića, koji mu je pomogao. Kad je Andrija došao Anti kako bi ga podržao da postane patricij, on to nije učinio. Također, okrenuo je leđa Vukasoviću i prihvatio „nemoralnu ponudu“ majora Benettija.</p> <p>N: Izvrsno. Kako bismo onda mogli okarakterizirati Antu Stipančića?</p> <p>U: Ante je nepravedan u odnosu prema djeci, a u javnom djelovanju vodi ga samo vlastita korist koja je uvijek povezana s planovima za Jurja. Ohol je i tašt. Nema moralne osobine povezane s poštenjem i čašću, nego malograđanske stavove. Također, silom želi biti plemić iako njegovo</p>	<p>Učenici se prisjećaju pročitane djela i odgovaraju na pitanje.</p>	<p>metoda razmišljanja</p> <p>metoda prisjećanja</p> <p>metoda razmišljanja</p>	<p>- određuje psihološku i socijalnu karakterizaciju Ante Stipančića</p>
--	--	---	---	--

	<p>podrijetlo nije plemićko.</p> <p>N: Tako je. Ante je bio aktivan i u javnom i političkom životu. Naime, druga velika tema u romanu jest prikaz društvenih i političkih događanja u Senju 20-ih god. 19. st. Senj je bio odvojen od zbivanja u Zagrebu pa je tamo prodor ideja hrvatskoga narodnog preporoda bio znatno otežan. Izdvojite dva lika koji u društvenom i političkom životu Senja djeluju na suprotnim stranama i pripadaju potpuno različitim tipovima ljudi. Imenujte te likove i navedite njihove osobine.</p> <p>U: To je kanonik Vukasović, koji se zalaže za ilirske ideje s velikim oduševljenjem. Htio je domaćim ljudima prenijeti ideje Gaja i Draškovića, smatrao je to svojom dužnošću. Želio je u ljudima probuditi nacionalnu svijest i osjećaj za svoje i svoju zemlju.</p> <p>Na drugoj je strani major Benetti, predstavnik vojne uprave u Senju, tj.</p>	<p>Učenici se prisjećaju pročitana djela i odgovaraju na pitanje.</p>	<p>frontalni rad</p> <p>metoda upućivanja</p> <p>metoda razmišljanja</p> <p>heuristički razgovor</p> <p>metoda</p>	<ul style="list-style-type: none"> - određuje društveni kontekst pročitana djela - određuje psihološku i socijalnu karakterizaciju pratećih likova povezanih s Antom Stipančićem
--	---	---	--	--

	<p>tuđinske vlasti. Benetti je grub, proračunat, služi se svim sredstvima za postizanje cilja, a one koji obavljaju razne poslove za njega drži uza se ucjenama.</p> <p>N: Je li Ante Stipančić zaista bio pristaša narodnoga preproda i zašto je htio ući u krug ljudi oko Vukasovića?</p> <p>U: Ante ne samo da nije bio pristaša narodnog preporoda nego se u sebi takvim ljudima i rugao, a htio je raditi za Vukasovića zbog koristi u vidu raznih veza koje bi mogle pomoći Jurju. Vukasovića je smatrao ludim čovjekom i fanatikom.</p> <p>N: U zadnjem ulomku koji ćemo pročitati obratite pozornost na Jurjeve osobine.</p> <p>(Čitam ulomak.)</p> <p>N: Što iščitavate iz njega o Jurjevu psihološkom profilu?</p> <p>U: Juraj se pretvorio u beščutnu osobu, nije mu nimalo stalo ni do majke ni do sestre, čak</p>	<p>Učenici se prisjećaju pročitana djela i odgovaraju na pitanje</p> <p>Učenici se prisjećaju pročitana djela i odgovaraju na pitanje.</p>	<p>prisjećanja</p> <p>metoda razmišljanja</p> <p>rad na tekstu</p> <p>metoda razmišljanja</p>	<p>- određuje psihološku i socijalnu karakterizaciju pratećih likova povezanih s Antom Stipančićem</p>
--	--	--	---	--

	<p>ne želi spriječiti tragediju, tj. zamku u koju je upala Lucija iako on jedini zna kakav je Alfred.</p> <p>N: Dobro ste to uočili. Što možemo zaključiti o Jurjevim osobinama?</p> <p>U: Juraj je emocionalno hladan, nema nikakve osjećaje, gotovo emocionalni invalid, ravnodušan i ciničan, tipičan egoist i karijerist.</p> <p>N: Odakle doznajemo kakav je Juraj i koje stavove ima!?</p> <p>U: Saznajemo iz Jurjevih pisama prijatelju Mukiju.</p> <p>N. Tako je. Kako se Juraj potpisuje na kraju pisma, obrazložite!</p> <p>U: Juraj je promijenio ime u mađarsko, na taj se način odrekao svoje obitelji, roda i domovine. Izgubio je potpuno svoj identitet.</p> <p>N: Odlično. Zanimljivo je napomenuti da se u romanima u književnoj epohi realizma često grade tzv. tipični likovi. I tu</p>	<p>Učenici se prisjećaju pročitana djela i odgovaraju na pitanje.</p>	<p>heuristički razgovor</p> <p>metoda prisjećanja</p> <p>heuristički razgovor</p> <p>frontalni rad</p>	<p>- određuje psihološku i socijalnu karakterizaciju Jurja Stipančića</p>
--	---	---	--	---

<p>7. SINTEZA</p>	<p>je Vjenceslav Novak usporediv s vrhuncima europskih književnosti realizma pa ga zovu hrvatskim Balzacom.</p> <p>(Pišem na ploču: hrvatski Balzac (tipični likovi). Primjenivši to na naše likove, Lucija bi bila tip posrnule djevojke, tragične heroine, Valpurga lik žene patnice, a Juraj beskrupuloznog egoista. Na samome kraju sata htjela bih vam napomenuti da je književna kritika proglasila roman <i>Posljednji Stipančići</i> najboljim romanom hrvatskoga realizma, a lik Lucije Stipančić najprodubljenijim ženskim likom hrvatskoga realizma.</p> <p>N: Sada ćemo ponoviti najvažnije stvari koje smo naglasili u analizi likova. Radi preglednosti prikazane su grafički. (Otvaram prikaz u slikonizu.)</p> <p>N: Zamolila bih vas da u svojim bilježnicama oblikujete tablicu u kojoj ćete upisati socijalno-psihološke osobine glavnih likova, za svaki lik</p>	<p>Učenici pišu.</p> <p>Učenici gledaju prikaz.</p> <p>Učenici</p>	<p>metoda pisanja</p> <p>metoda slušanja</p> <p>metoda upućivanja</p>	
-------------------	--	--	---	--

<p>8. ZADACI ZA SAMOSTALAN RAD UČENIKA</p> <p>UČENIČKA ANKETA</p> <p>(4 minute)</p>	<p>dovoljno je upisati tri najznačajnije osobine.</p> <p>U: Učenici izlažu podatke koje su upisali u tablicu.</p> <p>N: Za domaću zadaću napišite monolog lika prema izboru. Monolog može biti u skladu s iskazima i djelovanjem lika u romanu, ali i ne mora, npr. Jurjev i Antin može biti i pokajnički, a Lucijin i Valpurgin i buntovnički. Možete izabrati i prateći lik.</p> <p>Također bih vas zamolila da ispunite kratku anketu koju ste dobili na posebnome listiću.</p> <p>U: (Učenici ispunjavaju anketu.)</p> <p>N: Hvala vam na suradnji, bili ste izvrsni. Doviđenja!</p> <p>U: Doviđenja!</p>	<p>slušaju.</p> <p>Učenici pišu i izlažu.</p> <p>Učenici zapisuju zadatak.</p>	<p>metoda pisanja</p>	<p>- izražava se stvaralački pisanjem monologa</p>
--	--	--	-----------------------	--

IZVORI I LITERATURA

- a) na što se upućuju učenici (udžbenik, vježbenica, rječnik, zbirka, leksikon, enciklopedija i sl.)

Novak, Vjenceslav. 2017. Posljednji Stipančići. Kostrena: Lektira d.o.o.

- b) čime se sve koristio student za pripremanje nastavnoga sata

Diklić, Zvonimir. 1978. Književni lik u nastavi: Metodičke osnove za interpretaciju književnog lika. Zagreb: Školska knjiga

Nemec, Krešimir. 1999. Povijest hrvatskog romana od početka do kraja 19. stoljeća. Zagreb: Znanje

Slavić, Dean. 2011. Peljar za tumače: Književnost u nastavi. Zagreb: Profil

Šicel, Miroslav. 2005. Povijest hrvatske književnosti, knjiga II. Realizam. Zagreb: Naklada Ljevak

Ministarstvo znanosti i obrazovanja. 29. 1. 2019. Vrednovanje usvojenosti odgojno-obrazovnih ishoda u : Odluka o donošenju kurikuluma za nastavni predmet Hrvatski jezik za osnovne škole i gimnazije u Republici Hrvatskoj, NN 10/2019

PLAN PLOČE

- realizam (1881. – 1892.)
- Posljednji Stipančići, 1899.
- tema: 1. patrijarhalna obitelj i odnosi u njoj
2. društvena i politička situacija u Senju u 19. st.
- glavni likovi: Lucija, Valpurga, Ante, Juraj
- prateći likovi: Vukasović, Benetti, Martin Tintor, Marko Cincar, Andrija Bukovčić,
Martinčić, Winter
- obiteljski, društveni, psihološki, povijesni roman
- uokvirena, prstenasta kompozicija
- hrvatski Balzac (tipični likovi)

PRILOZI

Fotokopije svih priloga (nastavnih materijala koji se koriste tijekom sata)

I. Tekstni predložak – *Posljednji Stipančići*

1. U jednoj od najstarijih podsvođenih kućica, s ulazom preko strmih kamenitih stuba i balature nad kojom je više vrata uzidana nakazna ljudska glava – tupa, na nepogodama vremena gotovo sasvim iščeznula nosa – sjede u tijesnoj, a jednoj u svojoj kući sobici dvije ženske glave; starija suhonjava, sitna, crnomanjasta žena od četrdeset i šest godina, i mlađa, djevojka od dvadeset i dvije godine. To je gospođa Valpurga Stipančić, udova iza patricija i građanina senjskoga Ante Stipančića, i njezina kći Lucija, djevojka naoko mnogo mlađa od svoje dobi; njezin bijeli, fini, gotovo prozirni ten slabašnoga lica s ozbiljnim tamnosmeđim očima sjeća na petnaestogodišnje ili šesnaestogodišnje djevojčice što je jučer ostavilo zatvor kakvog strogog ženskoga instituta. Pod jasno ocrtanim obrvama i bujnom tamnom kosom nalik je to bijelo i nježno lice s dugačkim, fino sadjelanim nosom i jasno crvenim usnicama na starinske portrete mladih aristokratkinja...Lucijina mati nije tijelom nimalo kršnija od svoje kćeri. Brižan pogled njezinih tamnih i upalih očiju odaje patnju mnogo kušanoga čeljadeta. Ona svraća svaki čas pogled pun skrbi k naslonjaču gdje sjedi Lucija, no iz toga navoranoga i prerano postaraloga lica zaplamsa svaki čas i jasna izjava nade što se umiješa u izraz velike ljubavi materinjega srca. Teče godina hiljadu osamsto trideset i četvrta, a zimi je. U malenoj, niskoj pokućstvu prenatrpanoj sobici zrak je pretopao i težak te ga slabe Lucijine prsi udišu s očitom mukom.(...) Kad je majka otišla u kuhinju, ustane Lucija sa dosta napora sa svoga naslonjača, (...) uzme u ruke sliku (...) Slika je prikazivala mladoga čovjeka od dvadeset i sedam godina, s ovelikim brkom i sa točno razdijeljenom kosom po sredini tjemena (...) Lice je imalo bljutavi izraz aristokratske, jednostrano i površno odgojene djece bez duha i bez krepke mladenačke svježosti. Lucija gledaše časak strogim pogledom u lice slike.

No...gledaj me u oči! – reče ona tiho; - gledaj čvrsto, ravno, da vidim već jednom jasno što je istina. Oprosti... ti, čovjek kavalir, učen, ugledan i bogat, kako bi ti mogao varati sirotu osamljenu djevojku? No... gledaj me čvrsto u oči! Zar bi tvoje oči bile mogle varati i onda... Čuj, Alfrede! Ja sumnjam: Ta reci jasno, otvoreno: Kad će to biti da me dođeš osloboditi iz

ovih uza? Ja sjedim u onom starom naslonjaču (...) i često mi bude kao da se ova tijesna četiri zida sve stežu i da se niski strop nada mnom sve spušta k momu tjemenu, i biva mi da vičem: Ugušit ću se...pomozite, ugušit ću se ! Pa onda plačem i sakrivam oči da ne vidim ovaj grob živih! Najvoljela bih da je sve gotovo, da me mrtvu nose odovuda gdje propada moja mladost: još mogu samo da vidim tebe...da ti pružim ruku, možda me izvedeš tamo gdje je široko svijet, gdje je svjetlo, gdje se giblju pravi, živi ljudi! (...) Dotle je gospođa Valpurga prigledavala oko večere. (...) Već je godina dana što joj je taj suhi kuhani kruh pored kave gotovo jedina hrana. Pred Lucijom tvrdi da je to za nju najslađe i najzdravije jelo, no istina je da se ona tako hrani poradi svoga siromaštva što ga ne smije odati kćeri. (...) Od svega imutka njihove bogate kuće ostala je još samo ta kućica s tom jednom tijesnom sobicom, a sve je drugo otišlo na Lucijinog brata Jurja...A što da joj otkrije i drugu, daleko strašniju varku?

2. Pamet joj hrli u minula vremena i sjeti se stihova što ih je još negdje u roditeljskoj kući slušala: *Nessun maggior dolore che ricordarsi del tempo felice nella miseria...*³⁵ (...) Mlada Valpurga nije polazila za Antu iz ljubavi, a nije joj on bio ni odvratn. Imovina njezinoga oca bila je već propala, no u naručaj Antin dovelo ju je njezino nepoznavanje svijeta. Za Valpurgu nije bilo čovjeka koji bi mogao biti umniji, iskusniji i bolji od njezinog muža. (...) Njezina je sloboda ugasnula malo-pomalo posve, i ona je bila u njegovoj kući – slobodna ropkinja.

3. *Naš je rod star, slavan, zaslužan. Mi smo pozvani da se dignemo više nego obični ljudi, to je našem rodu u krvi od davnine, kao što i u maloj kakvoj sjemenki zametak ogromnog, uglednog i veličanstvenog stabla. Ti si jedini Stipančić, na tebi ostaje pleme. Ja ću te odgojiti i uputiti kojom ćeš stazom poći da se digneš do velikog ugleda i moći. Malo ih je koji su nama ravni, a ovdje, u ovom gnijezdu kramara, krojača i postolara baš nitko.*

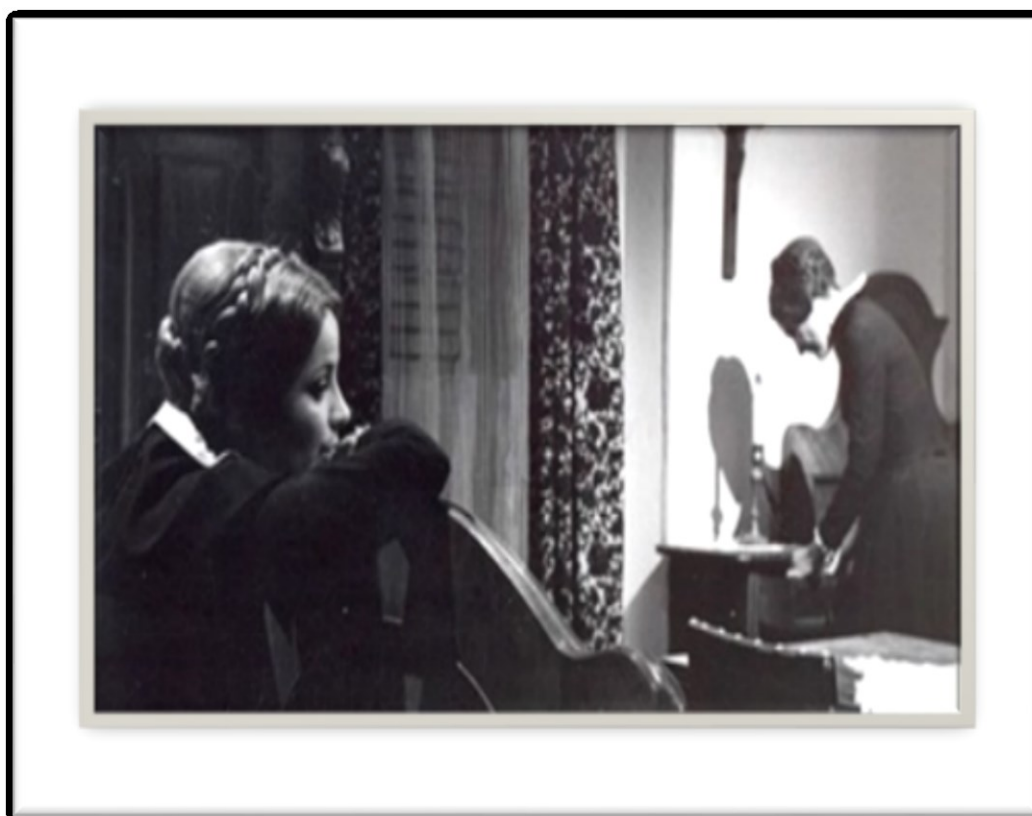
4. Dragi Muki

Sad ćeš razumjeti što mogu ravnodušno i s nekim cinizmom govoriti o svojoj sestri...Ja uistinu ne osjećam pri pogledu na to boležljivo (a dosta lijepo) lice baš nimalo sućuti; mislim da naginje sušici pa gledam pred sobom razvitak patološkog procesa... (...)

Tvoj Gyorgy

³⁵ *Nema veće žalosti nego se u tuzi sjećati trenutaka radosti* (Dante, Božanstvena komedija, Pakao, V. pjevanje)

II. Slikoniz

Lucija Stipančić

- izgled ⇒ psihičko stanje
- Zašto je Lucija nesretna?
- monolog očaja
- varka ⇒ moralna opravdanost?
- pošiljka smrti
- stav pripovjedača

- Lucija ⇒ otac (zabrane)
- epizoda sreće
- pobuna
- mogućnost/nemogućnost izbora
- ljubav koja to nije

Valpurga Stipančić

- izgled ⇒ psihičko stanje
- Dante, *Pakao* (5. pjevanje) - sjećanja
- sličnost/razlika u odnosu na Luciju
- slobodna ropkinja
- Valpuraga ⇒ Ante
- Valpurgin svijet
(odnos prema djeci, vjera)
- simbolična smrt

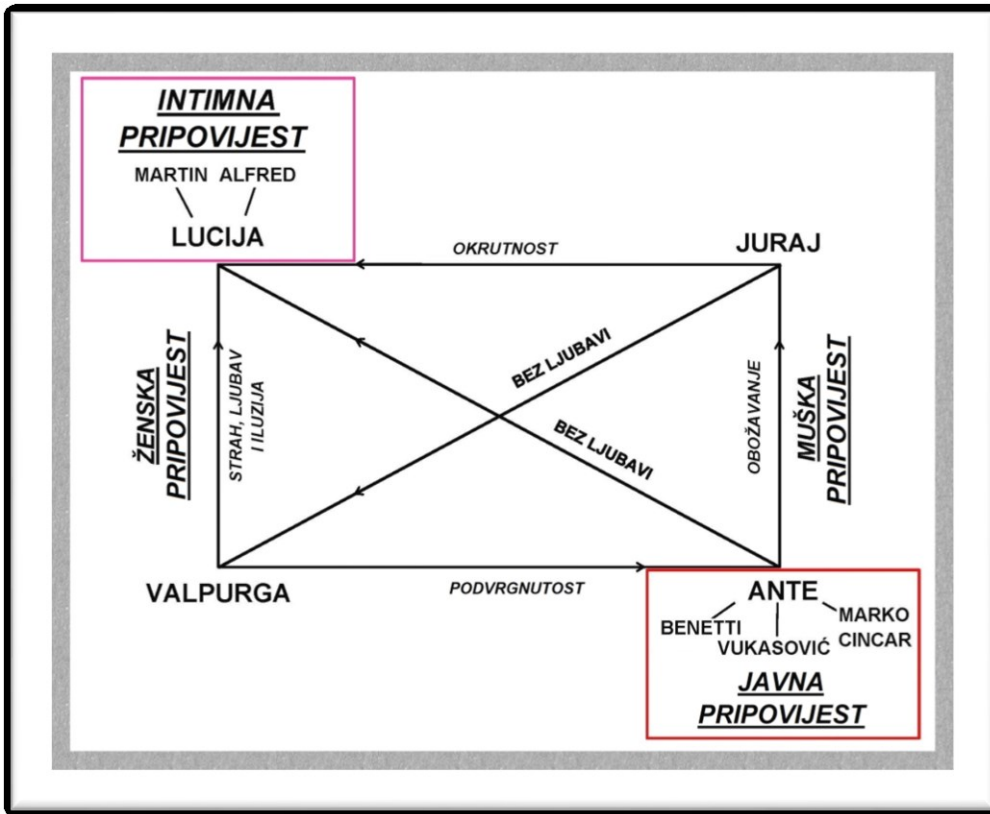
Ante Stipančić

- opsesija ⇒ Juraj
- utemeljenost opsesije?
- Antina „sljepoća”
- Juraj ⇒ otac
- Antin slom (ekonomski, duhovni, moralni)
- „pogaziti riječ”
- Tko je Ante Stipančić?
- Ante u krugu politike i spletki (proračunatost vs. iskrenost)

Juraj Stipančić

- psihološki profil
- Zašto Juraj nije spasio Luciju?
- „zapisi užasa”
- ime ⇒ tuđinac
- identitet?

<u>LUCIJA</u>	<u>VALPURGA</u>	<u>ANTE</u>	<u>JURAJ</u>

ANKETA!

Zadatak za domaći rad

- **Napišite monolog lika prema izboru.**

Monolog može biti u skladu s iskazima i djelovanjem lika u romanu, ali i ne mora, npr. Jurjev i Antin može biti i pokajnički, a Lucijin i Valpurgin i buntovnički. Možete izabrati i sporedni lik.

8.2 Učenička anketa

Spol (zaokružiti): muški ženski

Godine (upisati) _____

UPUTA: Zaokruži slovo ispred odgovora koji držiš točnim ili označi u kojem se stupnju slažeš s dolje navedenim tvrdnjama.

1. Brojem od 1 do 5 označi koliko ti je roman bio zanimljiv (broj 1 označava da ti je roman bio dosadan, a broj 5 da je bio jako zanimljiv).

1 2 3 4 5

2. Lucija Stipančić žrtva je:
 - a) vlastitih predrasuda
 - b) patrijarhalnoga odgoja Ante Stipančića
 - c) neiskustva

3. Postupak Lucijine majke u vezi s lažnim pismima:
 - a) opravdavam
 - b) ne opravdavam
 - c) uglavnom opravdavam
 - d) uglavnom ne opravdavam

4. Krivac za pobačaj jest:
 - a) Alfred
 - b) Lucija
 - c) Lucijin odgoj

5. Najpotresniji je događaj u romanu:
 - a) Lucijin monolog ispred Alfredove slike
 - b) Jurjeva bešćutnost prema majci i sestri
 - c) prizor Lucijine smrti
 - d) Valpurgina smrt na Nehaju

6. Imaš li drugačije mišljenje o romanu nakon sata?
 - a) Ne, imam isto mišljenje o romanu.
 - b) Da, bolje razumijem neke likove.
 - c) Da, jasniji mi je kontekst nekih događaja.
 - d) Da, imam gore mišljenje o romanu.

7. Nakon čitanja romana *Posljednji Stipančići* zainteresiran sam / zainteresirana sam za čitanje drugih djela Vjenceslava Novaka.

1 2 3 4 5

9. LITERATURA

Izvori

Novak, Vjenceslav. 2017. *Posljednji Stipančići*. Kostrena: Lektira d.o.o.

Novak, Vjenceslav. 2008. *Posljednji Stipančići*. Zagreb: Jutarnji list

Literatura

Beker, Miroslav. 1999. Defetizam u hrvatskome romanu na prijelazu stoljeća.

Umjetnost riječi, br. 3-4, str. 263-273

Diklić, Zvonimir. 1990. *Lik u književnoj, scenskoj i filmskoj umjetnosti*. Zagreb:

Školska knjiga.

Durić, Dean. 2011. Autoritet i obitelj u romanu *Posljednji Stipančići*. *Kroatologija*, 2,

br. 1, str. 19-41

Gjurgjan, Liljana Ina. 1998. Pogovor, U: *Posljednji Stipančići*. Vinkovci: riječ

Jelčić, Dubravko. 1996. *Ključ za književno djelo – Posljednji Stipančići*. Zagreb:

Školska knjiga

Jerčinović, Jadranka. Reljac Fajs, Emilija. 2020. Roman *Posljednji Stipančići*

Vjenceslava Novaka u srednjoškolskoj nastavi književnosti. *Senjski zbornik*, br. 47,

str. 139-146

Jurdana, Vjekoslava. 2002. Lik Lucije Stipančić u svjetlu problematike pobačaja.

Senjski zbornik, br. 29, str. 269-280

Kajić, Rasima. 1976. Problemski pristup liku Lucije Stipančić iz romana *Posljednji Stipančići*. *Suvremena metodika*, br. 1, str. 41-48

Matanović, Julijana. 2019. Pogovor. U: Vjenceslav Novak – *Posljednji Stipančići*. Zagreb: Mozaik knjiga

Merkler, Dunja. 1996. Pogovor. U: *Hrvatski pripovjedači u doba realizma*. Zagreb: Sysprint

Ministarstvo znanosti i obrazovanja. 29. 1. 2019. Vrednovanje usvojenosti odgojno-obrazovnih ishoda u: Odluka o donošenju kurikuluma za nastavni predmet Hrvatski jezik za osnovne škole i gimnazije u Republici Hrvatskoj, NN 10/2019

Nemec, Krešimir. 1994. *Povijest hrvatskog romana od početka do kraja 19. stoljeća*. Zagreb: Znanje

Pandžić, Vlado. 2001. *Putovima školske recepcija književnosti*. Zagreb: Profil

Pandžić, Vlado. 2001. *Hrvatski roman u školi*. Zagreb: Profil

Prosperov Novak, Slobodan. 2003. *Povijest hrvatske književnosti*. Zagreb: Golden marketing

Rosandić, Dragutin. 1963. Pogovor. U: Vjenceslav Novak – *Posljednji Stipančići*. 207-215. Zagreb: Matica hrvatska

Rosandić, Dragutin. 1972. *Metodički pristup romanu*. Sarajevo: Nastavna biblioteka 38.

Rosandić, Dragutin. 2005. *Metodika književnoga odgoja*. Zagreb: Školska knjiga

Slavić, Dean. 2011. *Peljar za tumače: Književnost u nastavi*. Zagreb: Profil.

Šego, Jasna. 2020. Religijski motivi u romanu *Posljednji Stipančići* Vjenceslava Novaka. *Senjski zbornik*, br. 47, str. 97-124

Šicel, Miroslav. 2005. *Povijest hrvatske književnosti. Realizam*. Zagreb: Naklada Ljevak

Žmegač, Viktor. 1991. *Povijesna poetika romana*. Zagreb: Grafički zavod Hrvatske